

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

i

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Katedra za muzeologiju i upravljanje baštinom

**KONZERVATORSKI ASPEKTI PORTUGALSKOG LANCA
POVIJESNIH GRAĐEVINA PRENAMIJENJENIH U HOTELE
(POUSADAS) I NJIHOVO PREZENTIRANJE JAVNOSTI**

JEDINSTVENI DIPLOMSKI RAD

Mentori:

dr. sc. Franko Ćorić, doc.

dr. sc. Žarka Vujić, red. prof.

Studentica:

Nada Jerković Lourenço

Zagreb, 2017.

KONZERVATORSKI ASPEKTI PORTUGALSKOG LANCA POVIJESNIH GRAĐEVINA
PRENAMIJENJENIH U HOTELE (POUSADAS) I NJIHOVO PREZENTIRANJE JAVNOSTI

Conservation aspects of portuguese chain of history buildings adapted to hotels (pousadas) and
their public presentation

Nada Jerković Lourenço

SAŽETAK

Portugalske pousade (hrv. prenoćišta) nastale su 1942. godine kao nacionalni lanac turističkih smještaja u vlasništvu države, najprije u novoizgrađenim objektima smještenima duž nacionalnog teritorija koji su isticali lokalni izričaj i narodni identitet korištenjem tzv. vokabulara portugalske kuće, a zatim u spomeničkim objektima poput samostana, utvrda, dvoraca, bolnica ili stambenih kuća u kojima su izvedeni potrebni konzervatorsko-restauratorski radovi kako bi ih se potom moglo prenamijeniti u hotelske jedinice. Nakon obrazloženja političkih i društvenih okolnosti u kojima su pousade začete, u radu se izlaže njihov povijesni razvitak kroz tri karakteristične skupine (regionalne pousade, pousade u spomenicima i povijesnim središtima i autorske pousade) te se s konzervatorskog gledišta analizira nekoliko karakterističnih primjera, čime se naglašavaju njihova temeljna obilježja kao što su izvrsnost i profesionalni pristup te propitivanje odnosa staroga i novoga. Zahvaljujući više ili manje uspješno izvedenoj metodi adaptacije ili revitalizacije, zapuštenim portugalskim spomenicima osigurana je nova namjena koja ih je spasila od propadanja, a taj model obnove može biti uzor i za rehabilitaciju zapuštenih hrvatskih arhitektonskih spomenika poput mnogobrojnih dvoraca kontinentalne Hrvatske, ljetnikovaca, vila i drugih objekata. U drugom dijelu rada, temeljenom na muzeološkom pristupu, nakon teoretskog uvoda o muzeološkim funkcijama, odnosno funkciji komunikacije koja je za ovaj rad relevantna, predstavljaju se načini kako možemo prezentirati javnosti ideje portugalskih pousada i adaptacije spomenika (konceptom izložbe o pousadama i hrvatskoj degradiranoj arhitektonskoj baštini, zatim različitim publikacijama, predavanjima, izletničkim turama, virtualnom izložbom te reprezentacijom *in situ*) s ciljem razvijanja svijesti o vrijednostima naše graditeljske baštine i važnosti njene zaštite.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 103 str., 93 slikovnih reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: pousadas, Portugal, zaštita, arhitektura, adaptacija, rehabilitacija, komuniciranje, izložba

Mentor: Franko Ćorić, dr. sc., Filozofski fakultet; Žarka Vujić, dr. sc., Filozofski fakultet

Ocjenjivači:

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Ja, Nada Jerković Lourenço, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul Konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom *Konzervatorski aspekti portugalskog lanca povijesnih građevina prenamijenjenih u hotele (pousadas) i njihovo prezentiranje javnosti* rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 21.2.2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Kontekst nastanka pousada	7
3. Razvoj pousada	9
3.1. Regionalne pousade	15
3.1.1. Prvo razdoblje (1942. – 1948.).....	15
3.1.2. Drugo razdoblje (1954. – 1987.)	18
3.2. Pousade u spomenicima i povijesnim središtima (1950. – 1994.).....	22
3.3. Autorske pousade (1995. – 1998.).....	26
4. Odabrani primjeri pousada.....	29
4.1. Pousada do Castelo, Óbidos	29
4.2. Pousada de Santa Marinha da Costa, Guimarães	34
4.3. Pousada de Santa Maria do Bouro, Amares	39
4.4. Pousada de D. Afonso II, Alcácer do Sal	43
4.5. Pousada de Viseu, Viseu	45
5. Metoda adaptacije i revitalizacije	49
6. Pousade kao uzoran primjer zaštite arhitektonske baštine.....	53
7. Muzeološki pristup.....	56
7.1. Muzeološke funkcije	56
7.1.1. Funkcija komunikacije	57
8. Oblici komuniciranja arhitektonske baštine na primjeru pousada	58
8.1. Muzejska izložba	59
8.1.1. Prednosti i ograničenja komuniciranja izložbom	59
8.1.2. Tipovi izložbe.....	61
8.1.3. Osnovni elementi izložbe	62
8.1.4. Arhitektura na muzejskoj izložbi	67
8.1.5. Koncept izložbe o portugalskim pousadama.....	69

8.2. Muzejske publikacije	80
8.3. Predavanja	84
8.4. Izletniške ture	84
8.5. Virtualna izložba.....	84
8.6. Reprezentacija in situ.....	85
9. Zaključak.....	86
Dodatek 1. Kronologija izgradnje pousada	88
Dodatek 2. Karta Portugala s označenim pousadama	92
Popis literature.....	94
Slikovni prilozi	97

1. Uvod

Počeci portugalskih pousada (hrv. prenoćišta) sežu u početak 20. st. kada su se kroz propitivanje umjetnosti, baštine, turizma i politike u Portugalu stvarali temelji za njihov službeni nastanak 1942. godine. Izvorno su zamišljene kao nacionalni lanac turističkih smještaja u vlasništvu države koja je nudila subvencije vlasnicima povijesnih građevina za njihovu obnovu. Tijekom vremena pousade su se mijenjale, kako na vizualnoj, tako i na simboličnoj razini. Ipak, moguće je izdvojiti nekoliko stalnih, postojanih obilježja pousada. Prvenstveno, to su vrijedne povijesne građevine poput samostana, utvrda, dvoraca, bolnica ili stambenih kuća koje su obnovljene i prenamijenjene u hotele. Obuhvaćene u lanac ili mrežu objekata, od svojih početaka do danas prepoznatljive su po izvrsnosti i profesionalnom pristupu, po uvijek prisutnom istraživanju odnosa tradicionalnog i suvremenog izraza te kao utjelovljenje nacionalnog identiteta i ponosa.¹ Pousade su nastale kako bi se unaprijedilo portugalsko ugostiteljstvo, čime se značajno povećao ukupan prihod turizma u državi², ali istodobno je to bio oblik kreativnog rješavanja pitanja zaboravljenih, zapuštenih vrijednih arhitektonskih spomenika. Time se dogodila njihova revalorizacija te im je konzervatorsko-restaratorskim metodama dana nova namjena.

U tom smislu, prvi dio rada objasniti će političke i društvene okolnosti u kojima su pousade začete, izložiti će se njihov povijesni razvitak kroz tri karakteristične skupine pousada i analizirati će se nekoliko reprezentativnih primjera. Nakon poglavlja o metodi adaptacije ili revitalizacije, pousade se predlažu kao moguć model obnove (iako postoje i neuspjeli primjeri poput *Pousade de D. João IV* u mjestu Vila Viçosa i *Pousade de D. Afonso II* u mjestu Alcácer do Sal) i rehabilitacije zapuštenih hrvatskih arhitektonskih spomenika poput dvoraca, ljetnikovaca, utvrda i sl.

Drugi dio rada temeljen je na muzeološkom pristupu. Započinje uvođenjem jednog od osnovnih pojmova muzeologije, muzeološkim funkcijama koje su veze između muzeja i njegove okoline, odnosno, za ovaj rad relevantnom funkcijom muzeološke komunikacije. U teoriji su, zatim, predstavljeni te na primjeru portugalskih pousada pojašnjeni različiti načini kako arhitektonska baština može biti komunicirana javnosti (izložbom, publikacijama, predavanjima, izletničkim turama, virtualnom izložbom te reprezentacijom in situ) čime možemo utjecati na njihovu uspješniju zaštitu.

---

¹ Prista, M. From displaying to becoming national heritage: the case of the Pousadas de Portugal. // *National Identities*. 17, 3(2015), str. 1.

² Stubbs, J.; Makaš, E. *Architectural Conservation : in Europe and the Americas : national experiences and practice*. New Jersey : John Wiley and Sons, 2011. str. 97.

2. Kontekst nastanka pousada

Krajem 19. i početkom 20. st. turizam u Portugalu i u čitavoj Europi počeo je dobivati na važnosti kao jedno od mogućih rješenja za ekonomsku krizu.³ Jedna od inicijativa za njegovo unaprijeđenje bila su organizirana putovanja po nacionalnom teritoriju i obilazak povijesnih spomenika koji je pokrenula 1890. godine *Companhia de Caminhos de Ferro*, a koja će 1906. dovesti do stvaranja Portugalskog društva za promidžbu (*Sociedade Propaganda de Portugal*).⁴ Najvažnije turističke destinacije Portugala postale su Estoril kao ljetovalište i Fátima kao hodočasničko odredište nakon što je Vijeće za turizam (*Conselho de Turismo*), osnovan 1911. u Lisabonu, stvorio uvjete za stvaranje infrastruktura i propagiranje obalnog područja Costa do Sol.⁵ Usred burnih društvenih i političkih događanja početkom 20. st. nije stvoren program djelovanja na području turizma što je dovelo do toga da se ono razvije u skladu s privatnim interesima i politikom turističke promidžbe. Godine 1920. Vijeće za turizam postao je dijelom Savjeta za upravljanje cestama i turizam (*Conselho de Administração de Estradas e Turismo*), a novi polet turističkoj promociji Portugala dogodio se 1929. ponovnim uspostavljenjem Nacionalnog vijeća za turizam (*Concelho Nacional de Turismo*), dok je Odjel za turizam preimenovan u Odjel za sport i turizam (*Concelho Nacional de Jogos e Turismo*).⁶ Ovom su se mjerom sljedećih desetljeća umnožile različite, privatne i javne, turističke službe.

Jedan od utjecajnijih čimbenika u upravljanju turističkom industrijom početkom 20. st. bio je Palace Hotel⁷. Od 1930. godine ove su građevine počele gubiti na važnosti jer je sve više rastao interes za sport i aktivnosti na otvorenom i zato što se napredovanjem farmaceutske industrije počela gubiti uloga termi.⁸ Bilo je, stoga, potrebno drugačije pristupiti turizmu i stvoriti novi koncept hotela. S tim je ciljem 1933. godine putem časopisa *Notícias Ilustrado* objavljen natječaj za idejno rješenje modela hotela, tzv. *Hotel Modelo* (slike 2. i 3.), preteču ideje pousada. Portugalski arhitekt Raul Lino razradio je program natječaja koji je namjeravao stvoriti “velika obiteljska prenoćišta (*pousadas*), vrlo udobna, ali lišena svakog lažnog luksuza i bez težnji

---

³ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. Str. 17.

⁴ Isto.

⁵ Isto, str. 18.

⁶ Isto.

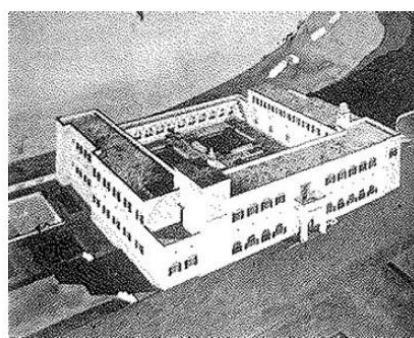
⁷ Palace Hotel činili su Hotel Avenida Palace (1890. – 1892.), Palace Hotel Vidago (1908. – 1910.), Palace Hotel do Buçaco (1888. – 1907.), Curia Palace Hotel (1917. – 1926.) i Palace Hotel do Estoril (1915. – 1930.). Namijenjeni su bogatijim posjetiteljima i često vezani uz termalne sadržaje.

⁸ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. str. 20.

karikaturnog oponašanja vrhunskih urbanih hotela”⁹. Svaki model trebao je nositi prepoznatljiva obilježja regije kojoj pripada. Natječaj je imao mnoge sličnosti s Linovim teoretskim djelom *Casas Portuguesas – Alguns Apontamentos Sobre o Arquitectar de Casas Simples* (Portugalske kuće – nekoliko bilješki o oblikovanju jednostavnih kuća) u kojem je predstavio tipologiju portugalske arhitekture kroz različite oblike tzv. portugalske kuće (slika 1.).¹⁰ U tom djelu Lino je odredio kriterije koje je nužno imati na umu pri projektiranju bilo koje arhitekture, kritizirao pogrešno tumačenu suvremenu arhitekturu koja rezultira „neograničenim internacionalizmom“ te istaknuo važnost poštovanja društva i tradicije.¹¹ U rujnu iste godine osam pozvanih arhitekata objavilo je prijedloge modela temeljene na primjerima iz Linova djela, ali prilagođene različitim namjenama i potrebama programa, a koji bi bili dio inovativnog koncepta obilaska portugalskih gradova i naselja posebno pripremljenim vlakovima.¹²

Slika 1. Raul Lino, *A Casa Portuguesa*, 1929.

Slike 2 i 3. Prijedlozi za Hotel Modelo; arhitekt Manuel Marques za područje Minho i arhitekt Faria da Coste za područje Algarve.

⁹ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 22.

¹⁰ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Dissertação. Lisboa, 2014. str. 20.

¹¹ Isto, str. 21.

¹² Isto.

Godine 1933. uspostavljena je Salazarova autoritarna vlast.¹³ Lokalne turističke uprave su 1936. godine podvrgnute središnjoj upravi pa privatnici više nisu upravljali turizmom.¹⁴ Iste godine održan je I. Nacionalni kongres turizma (*I Congresso Nacional de Turismo*) na kojem je država zatražila uspostavljanje jedinstvene središnje organizacije za nacionalni turizam čime bi se pomoglo rastu ekonomije.¹⁵ Također, izneseni su i prijedlozi za revitalizaciju spomenika. Francisco de Lima predstavio je studiju za novi turistički model koji je nazvao *Pouzada* (izvorno pisano sa „z“), namijenjen većem broju ljudi, uključujući i one koji imaju manje financijske mogućnosti. Jedna od autorovih referenci bili su španjolski *paradores* koji su smještali hotele namijenjene višoj klasi u povijesne građevine kojima je tako osigurana zaštita.¹⁶ Svaka je *Pouzada* trebala imati između četiri i deset soba jednostavnog i udobnog ambijenta s regionalnim i nacionalnim obilježjima.¹⁷ Po tome su bile bliske regionalističkom pristupu tzv. Hotela Modelo i zapravo su postale njegova reducirana verzija. Nažalost, sve ideje s Kongresa ipak nisu izvedene zbog početka Španjolskog rata, a portugalski je turizam ušao u razdoblje stagnacije.¹⁸

3. Razvoj pousada

Portugalska je vlada 1939. godine stvorila tzv. Pousadas de Portugal, a tri godine kasnije svečano ih je otvorilo Tajništvo nacionalne promidžbe (*Secretariado da Propaganda Nacional*, SPN) kojem je turizam pripao 1940. godine.¹⁹ Pousade su bile osmišljene kako bi pružile putnicima srednje klase mogućnost otkrivanja krajolika zemlje i njihovih kulturnih i prirodnih vrijednosti, istovremeno slaveći nacionalni identitet. Oblikovane na temelju fenomena slobodnog vremena ili dokolice te nacionalizma tzv. Nove države (Estado Novo), pousade su ujedino nudile svojim posjetiteljima iskustvo portugalskog ruralnog načina života, gostoljubivosti i domaće hrane.²⁰ Turizam, propaganda i nacionalni identitet bili su blisko povezani, kako u Portugalu, tako i u Španjolskoj. Već spomenuti *paradores* i *albergues de Carretera* su od 1928. godine bili

---

¹³ Salazar, António de Oliveira (Santa Comba Dão, 1889. – Lisabon, 1970.), portugalski političar, pravnik i ekonomist. Najprije zastupnik u parlamentu, nakon upravljanja ministarstvom financija, zatim kolonija, vanjskih poslova i rata, 1932. postao je predsjednik vlade i ostaje na toj poziciji do 1968. Za svojeg autokratskog i represivnog upravljanja vladom inaugurirao je autoritarni poredak, tzv. Novu državu (port. Estado Novo). Usp. Salazar, António de Oliveira. // Hrvatska enciklopedija. URL: <http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54163> (10.2.2017.)

¹⁴ Almeida, E. M. Alves de. Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal. Disertacija. Lisboa, 2014. str. 19.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto, str. 22.

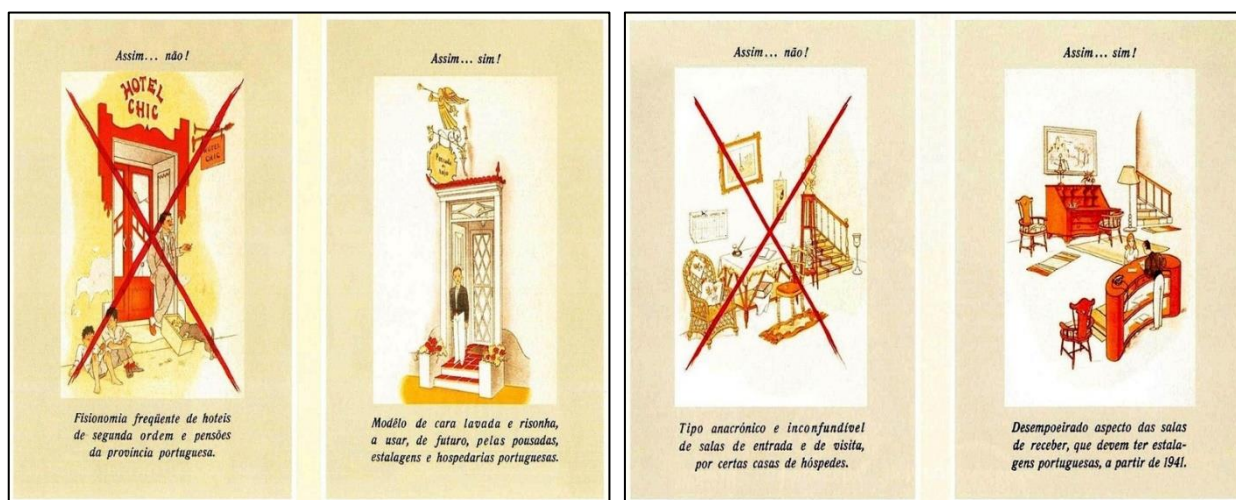
¹⁷ Isto, str. 23.

¹⁸ Isto, str. 19.

¹⁹ Prista, M. From displaying to becoming national heritage: the case of the Pousadas de Portugal. // National Identities. 17, 3(2015), str. 3.

²⁰ Isto.

smješteni duž glavnih državnih cesta.²¹ Portugalske pousade jednako tako nisu bile smještane unutar naselja kako se ne bi pokazivalo siromaštvo naroda; naprotiv, građene su kao i *paradores* duž glavnih državnih ruta na reprezentativnim mjestima, okružene pitoresknim krajolikom koji je trebao simbolizirati nacionalni integritet te su bile zamišljene kao „regionalne razglednice“.²² Nastojalo se oblikovati ih u skladu s mjestom i okolišem u kojima su podizane, podređujući suvremene potrebe seoskom načinu života.²³ Pri projektiranju često je korišten tzv. vokabular portugalske kuće: funkcionalno i oblikovno jednostavne građevine s karakterističnim strehama, keramičkim pločicama (*azulejom*), trijemovima, oblikovanjem kamena itd.²⁴

Slike 4 i 5. Vodič dobre prakse postupanja s gostima SNI-a, 1941.

Nakon Drugog svjetskog rata, novi europski poredak utjecao je na promjenu ekonomske i kulturne politike Nove države. Službeni je nacionalizam morao biti zamijenjen modernim konceptima turizma, arhitekture i popularne kulture. Plan za nove pousade SNI-a (*Secretariado Nacional de Informação, Cultura Popular e Turismo*, tj. Nacionalno tajništvo za informacije, popularnu kulturu i turizam, bivši SPN, Tajništvo Nacionalne Propagande) (slike 4. i 5.) objavljen je 1954. godine, a njegovo glavno obilježje bilo je propitivanje načina predstavljanja narodne baštine.²⁵ Prema tom ambicioznom programu, nove pousade bile su veće građevine koje su otkrivale nova značenja i vrijednosti, iako su i dalje u svom oblikovanju sadržavale nacionalnu simboliku.²⁶ Nažalost, plan nije nikad u potpunosti izveden, no ipak je sagrađeno dvanaest novih pousada koje su, kako je plan nalagao, promovirale regionalni turizam u skladu s

²¹ Isto, str. 4.

²² Isto.

²³ Isto, str. 6.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto, str. 7.

²⁶ Isto.

lokalnim prirodnim i povijesnim znamenitostima. Neke od njih gradili su državni tehničari konzervativne *Direção-Geral dos Edifícios e Monumentos Nacionais* (dalje: DGEMN, Središnja uprava za građevine i nacionalne spomenike) na reprezentativnim lokacijama i u skladu s vokabularom portugalske kuće, a druge su, pak, osmislili mladi modernistički arhitekti koji su pristupili projektima na drukčiji način.²⁷ Od sredine 1940-ih oni su kroz gradnju modernih novih pousada propitivali internacionalni stil, položaj vokabulara portugalske kuće u suvremenoj arhitekturi i ruralne materijale, tehnike i oblike.²⁸ Čak su i namještaj i dekoracija bile eklektičkog povijesnog dizajna. U vrijeme Salazarovog režima država je diskriminirajućim interveniranjem na spomenicima (uklanjanjem kasnijih i rekonstrukcijom srednjovjekovnih, „portugalskih“ stilova, npr. u kaštelu sv. Jurja u Lisabonu ili u crkvi u Santarému) i gradnjom arhitektonskih spomenika kao 'vizualnih metafora' povijesti naroda željela ponovno upravljati nacionalnom prošlosti.²⁹

Od 1950. pousade su se počele smještati u spomeničke objekte. Vrhunski je primjer pousada koju su DGEMN i SNI (*Secretariado Nacional de Informação, Cultura Popular e Turismo*, Tajništvo za informacije, narodnu kulturu i turizam) smjestili unutar zidina srednjovjekovnog naselja Óbidos. DGEMN je tada počeo usvajati europske teoretske i metodološke smjernice: rehabilitirao je arhitekturu davanjem nove namjene, vrednovao je novija povijesna razdoblja i poticao korištenje suvremenih tehnologija u strukturalnim i higijenskim poboljšanjima. Kao popularna nacionalna turistička destinacija, Óbidos je počeo privlačiti političku i umjetničku elitu te postao prvi u nizu tzv. povijesnih pousada koje su pobudile društveno razlikovanje unutar mreže. Posjetitelje srednje klase povezivalo se, naime, sa popularnom kulturom, a posjetitelje više klase s monumentalnom povijesti.³⁰

Razdoblje do 1960-ih bilo je vrlo povoljno za tada profesionaliziran i dobro uređen portugalski turizam: rasla je turistička potražnja, stvarani su novi proizvodi i infrastrukture, a i doprinos državnom prihodu bio je značajan. Međutim, Nova se država morala okrenuti aktualnoj društveno-ekonomskoj i političkoj krizi nastaloj usred procesa dekolonizacije i pojave kapitalizma, pa je njezin utjecaj u turizmu i kulturi smanjen.³¹ Revolucijom karanfila 1974. godine svrgnuta je diktatura i uspostavljena demokracija, pa je država pred sobom imala nove zadatke teritorijalnog preustroja i ekonomskog uređenja, ali i druge društvene i političke

---

²⁷ Isto.

²⁸ Isto, str. 8.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto, str. 9.

³¹ Isto, str. 10.

probleme, a pitanja kulture i turizma ostavljena su po strani. U skladu s tim, državna ulaganja u pousade su se smanjila između 1960-ih i 1980-ih. Novi planovi širenja mreže pousada iz 1966., 1973. i 1980. godine bili su programski i neideološki. U tom je razdoblju izgrađeno četrnaest novih pousada. One su se svojim obilježjima nastavljale na prethodne: poželjni okoliš za njihov smještaj i dalje su bili revitalizirani spomenici, reference na vokabular tradicionalnih portugalskih kuća postajale su sve rjeđe, a smještajne su jedinice povećane i modernizirane.³² Ipak, pousadama su pripisane dvije nove vrijednosti: simbolička i materijalna. Simbolička se odnosila na svijest pojedinih naselja da posjeduju nacionalne i kulturne vrijednosti, pa su mnoga od njih smatrala kako su sposobna smjestiti pousadu, čime bi ujedino i pomogla vlastitom društvenom i ekonomskom razvoju. Nova materijalna vrijednost pousada postignuta je zahvaljujući liberalnim arhitektima, stilski između modernizma i postmoderne, koji su subjektivno obnavljali povijesnu arhitekturu smatrajući je živim organizmom (npr. *Pousada Santa Marinha da Costa* u Guimarãesu).³³

Slijedeći plan za pousade započet je 1989. godine i provodilo ga je tijekom 1990-ih Nacionalno društvo za turizam (dalje: ENATUR, *Empresa Nacional de Turismo*) oformljeno 1976. godine.³⁴ ENATUR je bila javna ustanova s administrativnom i financijskom autonomijom, čija je zadaća bila „preustrojiti, racionalizirati i dinamizirati istraživanje turističko-hotelijskih poduzeća pod vladinom upravom“.³⁵ Nakon poslijerevolucionarnog razdoblja u novouređenim ili sagrađenim pousadama prevladavali su povijesni elementi te se težilo promociji kvalitetnog turizma, što je bio i rezultat priključenja Portugala Europskoj ekonomskoj zajednici 1986. godine.³⁶ Naime, jačanjem i otvaranjem migracijskih tokova ruralna su se područja zemlje pustošila, pa su zahvaljujući kako nacionalnim, tako i europskim fondovima poduzimane mjere poput rehabilitacije rubnih seoskih područja koja su tako postajala turistička odredišta. Uloga pousada u ovom kontekstu bila je značajna. One su posjetiteljima nudile bijeg od ubrzanog gradskog života, ugodnu interakciju domaćina i gostiju te, prvenstveno, kulturno obogaćenje i iskustva koja osnažuju nacionalne osjećaje.³⁷ I u drugim zemljama Europe rasla je potražnja za kulturnim sadržajima, pa su tako i u susjednoj Španjolskoj čije su *paradores* 1990-ih godina zabilježile vrlo

---

³² Isto.

³³ Isto, str. 10.–11.

³⁴ Isto, str. 11.

³⁵ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 125.

³⁶ Prista, M. From displaying to becoming national heritage: the case of the Pousadas de Portugal. // *National Identities*. 17, 3(2015), str.11.

³⁷ Isto, str. 12.

povoljno razdoblje.³⁸ Tijekom 1990-ih otvoreno je 17 novih pousada od kojih su većinu projektirali renomirani portugalski arhitekti.³⁹ Tragom Távorine pousade glavno prepoznatljivo obilježje pousada prestala je biti tradicija, a glavna novost bila je naglašena kreativna subjektivnost autora pri projektiranju pousada. Uporabom suvremenih dodataka koji su omogućili prostorno i funkcionalno nadograđivanje pousada, pousade su postale mjesta koja ujedinjuju prošlost i sadašnjost. Tako su i u unutrašnjosti novih pousada povijesni predmeti izloženi pored suvremenih postavom koji je blizak muzejskom.

Ulazak pousada u 21. stoljeće obilježili su procesi privatizacije i renacionalizacije. Pousade su 2003. godine djelomično privatizirane, tj. upravljanje je preuzela privatna turistička korporacija, *Grupo Pestana Pousadas* (dalje: GPP).⁴⁰ GPP nije negirala nacionalističke značajke pousada, naprotiv, pozivala se na mrežinu dugotrajnu povezanost s tradicijom, poviješću i gostoljubivosti korištenjem fraze 'od 1942'.⁴¹ Ipak, pousade su prestale prikazivati narodna i ruralna obilježja, a većina modernih i modernističkih pousada bile su prodane, što je GPP objasnila politikom okrenutom profitu i neadekvatnošću osamnaest građevina da udovolje zahtjevima današnjih posjetitelja.⁴² GPP je, stoga, racionalizirala pousade ponudivši usluge kvalificiranih stručnjaka, oblikujući nove proizvode kao odgovor na suvremene zdravstvene i ekološke probleme te ustupivši servise vanjskim poduzećima. Na taj način nestale su društvene i ekonomske veze između pousada i njihovih mjesta, odnosno pousade su izgubile jedno od osnovnih izvornih obilježja.⁴³ Istovremeno, proširilo se shvaćanje baštine, vidljivo u uključivanju gradskih stambenih, bolničkih i industrijskih građevina iz 19. i 20. stoljeća u niz tzv. povijesnih pousada, čime se postiglo maksimalno iskorištavanje prostora, a prema tome unaprijedila i njihova profitabilnost. GPP je preuzeo ENATUR-ov koncept izlaganja umjetničkih i povijesnih predmeta po uzoru na muzeje, ali na neumjeren i neodgovarajuć način (npr. izvorni arhitektonski elementi prezentirani su bez objašnjenja konteksta u kojem su nastali i u kojem se danas nalaze), a sve su pousade postale dijelom nacionalnog popisa arhitektonske baštine.⁴⁴ Proces privatizacije pousada u široj javnosti nije dočekan s odobravanjem: kritizirano je kolektivno osiromašavanje nacionalne baštine, prodaja nekolicine pousada kao prijetnja cjelovitosti mreže, posredno je izraženo zanemarivanje javnih interesa i podređivanje simboličnih vrijednosti ekonomskim

---

³⁸ Isto.

³⁹ Isto, str. 13.

⁴⁰ Isto, str. 15.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto, str. 16.

interesima.⁴⁵ Kao što je spomenuto, upitno je njihovo udaljivanje od ideja izvornih pousada koje su pomagale malim sredinama da ožive i da iskažu svoje lokalne posebnosti, zatim zatvaranje i, kao posljedica toga, zapuštanje mnogih pousada koje nisu donosile željeni profit, a u slučaju novijih pousada pitanje je koliko su vrijednosti povijesnih građevina u kojima su one smještene zaštićene od intervencija koje proizlaze od agresivnog zahtjeva da se ostvari ekonomski dobitak. Današnje su pousade pod GPP-om podijeljene na tri osnovne kategorije: *Monument Hotel*, *Historic Hotel* i *Charming Hotel* (tablica 1.).

Tablica 1. Pousadas de Portugal, kategorije pousada u sklopu *Grupo Pestana Pousadas*⁴⁶

<i>Monument hotel</i>	<i>Historic hotel</i>	<i>Charming Hotel</i>
Pousada Mosteiro de Amares Pousada Mosteiro Guimarães Pousada de Lisboa Pousada Mosteiro do Crato Pousada Palácio de Estoi	Pousada Viana do Castelo Pousada Convento Belmonte Pousada Convento Vila Pouca da Beira Pousada Serra da Estrela Pousada Viseu Pousada Castelo Óbidos Pousada Castelo Palmela Pousada Palácio de Queluz Pousada Castelo Alvito Pousada Castelo Estremoz Pousada Convento São Francisco Beja Pousada Convento Évora Pousada Convento Vila Viçosa Pousada Castelo Alcácer do Sal Pousada Convento Arraiolos Pousada Convento Tavira Pousada Forte Angra do Heroísmo Pousada Forte da Horta	Pousada Sagres Pousada Marvão Pousada Ourém Pousada Condeixa, Coimbra Pousada Ria, Aveiro Pousada Caniçada, Gerês Pousada Palacete Alijó, Douro Pousada Bragança Pousada Valença

O povijesti i značenju pousada sa stajališta znanosti poput povijesti umjetnosti, arhitekture, etnologije i ekonomije pisalo se od druge polovice 20. stoljeća. U međuvremenu je predstavljeno nekoliko tipologija pousada (npr. J. R. dos Santos i J. C. Neto⁴⁷) koje ih grupiraju na osnovi

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Pousadas. URL: <http://www.pousadas.pt/pt/directory> (10.2.2017.)

⁴⁷ Navedeni autori dijele povijest pousada na četiri razdoblja karakterističnih intervencija: 1. *historicizam*, tj. prve intervencije u samostanskim građevinama u kojima postoji neraskidiva veza s poviješću koja se otkriva prizivanjem

njihovih umjetničkih obilježja, područja ili objekta u kojima su smještene te namjere koju izražavaju. Kroz slijedeća potpoglavlja ovaj rad predstaviti će tri karakteristične vrste pousada: regionalne pousade, pousade u spomenicima i povijesnim središtima te tzv. autorske pousade.⁴⁸

3.1. Regionalne pousade

3.1.1. Prvo razdoblje (1942. – 1948.)

Prve pousade građene su s namjerom da budu model novom usmjerenju hotelijerske djelatnosti u Portugalu. Tražilo se da ova mala prenoćišta ne nalikuju na hotele, već da gost ima osjećaj kao da je ušao u vlastitu kuću za odmor (slike 6. – 13.).⁴⁹ Pousade su strateški smještene duž državnog teritorija i na inovativan su način promovirale različita mjesta od turističkog interesa.⁵⁰ Prijedlozi arhitekata SPN-a za izgradnju sedam pousada bile su moderne građevine nastale pod utjecajem specifičnih materijala i tehnika korištenih u regiji u kojoj se gradila pousada, s ciljem da se očuva tradicija gradnje i duh mjesta, ali i podrža nacionalistička politika države.⁵¹ Arhitekt Miguel Jacobetty autor je pousada karakterističnih po cilindričnim i prizmatičnim čistim volumenima s nadstrešnicama, lukovima i keramičkim pločicama (*Pousada de Santa Luzia*, Elvas iz 1942., *Pousada de São Brás*, São Brás de Alportel iz 1944. godine i *Pousada de São Tiago*, Santiago do Cacém iz 1945. godine).⁵² Arhitekt Veloso Reis Camelo izgradio je 1943. godine *Pousadu de São Martinho* u mjestu Alfeizerão, a Rogério de Azevedo zaslužan je za *Pousadu de São Gonçalo* u mjestu Marão i *Pousadu de Santo António* u Serému, obje iz 1942. godine, te za *Pousadu de São Lourenço* u mjestu Manteigas iz 1948. godine.⁵³ Njegove su građevine razvedene dinamiziranim, gusto pokrivenim krovovima, trijemovima, portalima i

---

određenog prošlog vremena te razumijevanjem i stabilizacijom građevine kao objekta baštine (npr. pousada dos Lóios, Évora); 2. *nastavak povijesti*, tj. intervencije koje se opravdavaju prirodnim razvojem arhitektonskog objekta kroz vrijeme (npr. pousada de Sta. Marinha da Costa, Guimarães); 3. *manipuliranje poviješću*, tj. intervencije koje manipuliraju samom poviješću kao djelo projektne kritike i proces promišljanja o samom objektu baštine (npr. pousada de Sta. Maria do Bouro, Amares); 4. *novo djelo*, tj. intervencije koje se shvaćaju kao novo djelo, pozivajući se na prepoznatljivo prošlo vrijeme (npr. pousada do Convento de Belmonte, Belmonte). Usp. Pousada do Convento do Carmo em Salvador da Bahia: A experiência das Pousadas de Portugal na reabilitação de edifícios monásticos para pousadas turísticas. // Anais do ArquiMemória 3 - Encontro Nacional de Arquitetos sobre Preservação do Patrimônio Edificado – Patrimônio Edificado: Função Social, Integração e Participação. Salvador da Bahia : Instituto de Arquitetos do Brasil, 2008.

⁴⁸ Usp. Almeida, E. M. Alves de. Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal. Disertacija. Lisboa, 2014.

⁴⁹ Lobo, S. Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 39.

⁵⁰ Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013. Str. 135.

⁵¹ Almeida, E. M. Alves de. Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal. Disertacija. Lisboa, 2014. Str. 27.

⁵² Isto, str. 25.

⁵³ Isto.

dimnjacima, uz uporabu granita.⁵⁴ Kao što je već spomenuto, prve pousade su se pozivale na ideje iznesene u natječaju za Hotel Modelo i u teoretskom radu Francisca de Lime, prema kojemu pousade moraju biti „jednostavan i povoljan tip smještaja“, imati „uvijek nacionalni i regionalni pečat“ te imati između četiri i deset soba.⁵⁵ Pravilo je provedeno u svim prvim pousadama koje imaju četiri ili pet soba, osim pousade u mjestu Elvas koja ih ima šest.⁵⁶

Iako su prijedlozi bili formalno različiti, ono po čemu su sve navedene pousade prepoznatljive su obiteljski karakter građevina, programski raspored katova proizašao iz jednostavnosti nacрта i odnosa sa zemljištem te velika blagovaonica s pogledom na krajolik.⁵⁷ Program prvih pousada bio je vrlo blizak *portugalskoj kući*, kako po međusobnoj sličnosti programa, tako i po, prema R. Linu, „povratku izgubljenoj harmoniji u svijetu portugalske arhitekture“, no istovremeno regionalna obilježja tih pousadama često su ostala samo na površinskoj razini.⁵⁸ Najvažnije i najutjecajnije iz ovog razdoblja su pousade u mjestima Elvas, Marão i Serém.⁵⁹ Njihova je gradnja trebala podijeliti zemlju u regije Sjever, Centar i Jug te tako stvoriti nacionalnu mrežu hotelskih jedinica. Pousade u Elvasu i Serému služile su kao glavne poveznice sa Španjolskom, a *Pousada de Santiago do Cacém* je pružala mjesto odmora između Lisabona i Algarvea.⁶⁰ Druge pousade iz ove grupe omogućavale su bolji pristup mreži i služile kao mjesta odmora na dugačkim rutama.⁶¹ Pousade u Elvasu i Marão bile su temelj za neke kasnije pousade, a pousada u Serému je stvorila novi tipološki uzor koji će se koristiti za preostale pousade iz ove faze.

---

⁵⁴ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 45.

⁵⁵ Casaca, C. Garcia. *Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos*. Disertacija. Lisboa, 2013. Str. 135.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 50.

⁵⁸ Isto, str. 45.

⁵⁹ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. Str. 27.

⁶⁰ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. *Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património*. Disertacija. Lisboa, 2008. Str. 15.

⁶¹ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. Str. 25.

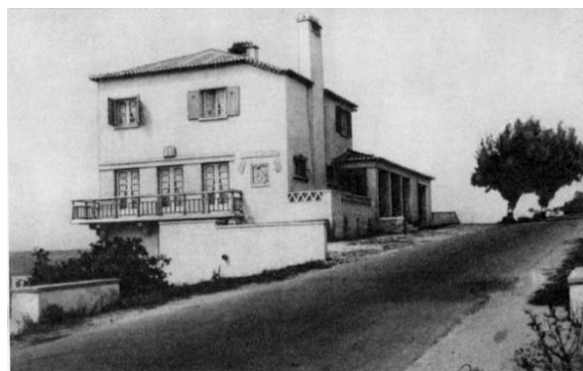
Slika 6. *Pousada de São Gonçalo*, Marão, 1942.

Slika 7. *Pousada de Santa Luzia*, Elvas, 1942.

Slika 8. *Pousada de Santo António*, Serém, 1942.

Slika 9. *Pousada de São Martinho*, Alfeizerão, 1943.

Slika 10. *Pousada de São Brás*, São Brás de Alportel, 1944.

Slika 11. *Pousada de São Lourenço*, Manteigas, 1948.

Slike 12. i 13. *Pousada de São Tiago*, Santiago do Cacém, 1945.

3.1.2. Drugo razdoblje (1954. – 1987.)

Pod upravom DGEMN-a 1954. godine započelo je drugo razdoblje povijesti regionalnih pousada u kojem su se propitivale strategije prvog razdoblja pousada. Za razliku od prvih pousada, koje su bile mjesta prolaska, nove su pousade bile određene kao mjesta boravka gostiju, te su, umjesto na glavnim nacionalnim rutama, regionalne pousade sada postavljene asimetrično na prostoru Portugala.⁶² Izneseno je petnaest prijedloga nastalih novom izgradnjom ili adaptacijom, te naknadno još dva prema novom planu koji je trebao dopuniti postojeći.⁶³ Nove regionalne pousade mladih arhitekata karakterizirala je “sinteza pomirenja tradicije s modernitetom”.⁶⁴ I dalje su bile lokalnog karaktera, pa su pri njihovoj gradnji korišteni lokalni materijali i tehnike kako bi se poštovao ambijent u koji se ulazilo. Novosti su bile veći broj soba nego ranije, mogućnost stvaranja novih rasporeda prostorija, uvođenje privatnih kupaonica i prostorija za dnevni boravak.

Neki od prijedloga bili su kontroverzni, prvenstveno zbog modernog karaktera novih pousada koji je bio u suprotnosti sa idejama režima.⁶⁵ Sporni projekti bili su *Pousada de São Bartolomeu* u Bragançi iz 1959. godine (arhitekti José Carlos Loureiro i Pádua Ramos), zatim *Pousada de São Teotónio* u Valençi do Minho iz 1963. godine (arhitekt João Andersen) te *Pousada de Santa Bárbara* u Póvoi das Quartas iz 1971. godine (arhitekt Manuel Tainha).⁶⁶ Zbog problema izazvanih ovim prijedlozima, samo tri od pet pousada je izgrađeno, a te koje su izgrađene doživjele su različite preinake (slike 14. i 15.).⁶⁷

---

⁶² Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 74.

⁶³ Casaca, C. Garcia. *Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos*. Dissertação. Lisboa, 2013. Str. 158.

⁶⁴ Isto, str. 154.

⁶⁵ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 82.

⁶⁶ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Dissertação. Lisboa, 2014. Str. 29.–30.

⁶⁷ Isto, str. 30.

Slika 14. *Pousada de São Teotónio*, Valença do Minho, 1963.

Slika 15. *Pousada de Santa Bárbara*,
Póvoa das Quartas, 1971.

U drukčijem kontekstu, daleko od spomenutih polemika, nastale su 1960. *Pousada de São Gens* u Serpi (arhitekt Leonardo Castro Freire) i *Pousada de São Jerónimo* u mjestu Caramulo (arhitekt Alberto Cruz) te 1987. godine *Pousada da Senhora das Neves* u mjestu Almeida (arhitekt Cristiano Moreira) (slike 16. – 18.).⁶⁸ Oblikovanje ovih pousada trebalo je iskazati „geografske i kulturne kontekste kojima pripadaju“.⁶⁹ Iako manje atraktivni prijedlozi nego ranije, pridonijeli su novom razdoblju portugalske arhitekture promicanjem vrijednosti „kulture mjesta“ i kritikom apsolutističkih ideja modernog pokreta.⁷⁰

Slika 16. *Pousada de São Gens*, Serpa, 1960.

Slika 17. *Pousada de São Jerónimo*, Caramulo, 1960.

⁶⁸ Isto, str. 31.

⁶⁹ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 88.

⁷⁰ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Dissertação. Lisboa, 2014. Str. 31.

Slika 18. *Pousada da Senhora das Neves*, Almeida, 1987.

Uz već navedene pousade, u drugom razdoblju nastale su još dvije prepoznatljive potkategorije regionalnih pousada: „pousade na branama“ i niz „primorskih pousada“ (Beira-mar) koje su osmišljene kako bi na novi način povezale pousade s krajolikom rijeka i mora.⁷¹ „Pousade na branama“ (slike 19. – 23.) nastale su adaptiranjem postojećih kuća u kojima su ranije boravili inženjeri, tj. radnici na branama. Prva je 1954. godine adaptirana *Pousada de São Pedro* u Castelu de Bode (arhitekt Miguel Jacobetty Rosa), uslijedila je 1962. *Pousada de Santa Catarina* u Mirandi do Douro (arhitekt Leonardo Castro Freire), zatim *Pousada de São Bento* u Caniçadi 1968. godine (arhitekt Eduardo Coimbra Brito), *Pousada de Santa Clara* u mjestu Santa Clara-a-Velha iz 1971. godine te 1977. godine *Pousada de Vale do Gaio* u Torrão (obje arhitekt Raul Chorão Ramalho).⁷²

Slika 19. *Pousada de São Pedro*, Castelo de Bode, 1954.

⁷¹ Isto, str. 32.

⁷² Isto.

Slika 20. *Pousada de Santa Catarina*, Miranda do Douro, 1962. Slika 21. *Pousada de São Bento*, Caniçada, 1968.

Slika 22. *Pousada de Santa Clara*, Santa Clara-a-Velha, 1971. Slika 23. *Pousada de Vale do Gaio*, Torrão, 1977.

Niz tzv. „primorskih pousada”, smještenih na točkama od turističkog interesa, imao je cilj ne samo prezentirati ljepotu obale, već i dopuniti postojeću mrežu prvih pousada i stvoriti veze s glavnim rutama, odnosno još bolje povezati sjever i jug zemlje. Izgrađene su ukupno dvije pousade, *Pousada do Infante* u Sagresu (arhitekt Jorge Segurado) i *Pousada da Ria* u Aveiru (arhitekt Alberto Cruz), obje 1960. godine (slike 24. i 25.).

Slika 24. *Pousada do Infante*, Sagres, 1960.

Slika 25. *Pousada da Ria*, Aveiro, 1960

Pousada u Sagresu dobar je primjer koliko su se ove pousade udaljile od prvih; imala je čak petnaest soba za goste, a ponudila je i novi sadržaj, čitaonicu za posjetitelje.⁷³ Pri izgradnji *Pousade da Ria* u Aveiru ispravno su korišteni tradicionalni materijali i jasno povezani s elementima moderne arhitekture poput betona, velikih pravocrtnih prostora i ostakljenih površina.⁷⁴ Projekti za *Pousadu da Nazaré* i *Pousadu da Arrábida* nikada nisu izvedeni, prva jer je SNI smatrao da projekt ne provodi službeni zakon po kojem se pousade trebaju stilom i bojom uklopiti u regiju, a druga zbog manjka opskrbe vodom i strujom.⁷⁵

3.2. Pousade u spomenicima i povijesnim središtima (1950. – 1994.)

Nakon razdoblja regionalnih pousada, u kojem su adaptirane i izgrađene brojne građevine arhitektonskim izrazom usklađene s okolišem u koji su ulazile, počelo je novo razdoblje u kojem su se pousade počele smještati u građevine koje posjeduju vrijednosti baštine, građevine s nacionalnom vrijednošću ili u povijesna mjesta.⁷⁶ Uz podizanje novih građevina za pousade, od 1950-ih DGEMN je započeo niz adaptacija monumentalnih povijesnih spomenika (dvoraca, tvrđava, samostana i dr.) u pousade u sklopu programa javnih radova Nove države,⁷⁷ uz evokativnu ideologiju „spomenika kao simboličkog djela nacije“.⁷⁸ Tokom vremena DGEMN je bio zadužen za intervencije na mnogim objektima kojima je zatim bilo potrebno osigurati novu namjenu, no nije postojao strateški plan djelovanja pa su projekti bili raspršeni u vremenu i prostoru.⁷⁹ Novim intervencijama rehabilitirane⁸⁰ su građevine u cijelosti, pri čemu je jedino izmijenjen interijer (poput uvođenja dekorativnih elemenata i namještaja) radi pružanja

---

⁷³ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 80.

⁷⁴ Isto, str. 81.

⁷⁵ Casaca, C. Garcia. *Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos*. Disertacija. Lisboa, 2013. Str. 162.–163.

⁷⁶ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. Str. 35.

⁷⁷ Isto, str. 37.

⁷⁸ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 115.

⁷⁹ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. Str. 37.

⁸⁰ U literaturi je korišten izraz *restauro* koji u portugalskom jeziku može značiti postupak restauriranja, postupak popravljivanja i postupak oporavka ili rehabilitacije oštećenih ili istrošenih umjetničkih objekata. Usp. *Restauro*. // Dicionário infopédia da Língua Portuguesa com Acordo Ortográfico. URL: <https://www.infopedia.pt/dicionarios/lingua-portuguesa/restauro> (10.2.2017.)

ugodnijeg iskustva boravka.⁸¹ Izvedeni radovi nisu rekonstruirali izvorni izgled spomenika, nego su prvenstveno konsolidirali građevinu.⁸²

Prva grupa „pousada u povijesnim spomenicima“ bile su rezultat prenamjene utvrđenih građevina i starih samostana.⁸³ U slučaju starih samostana prostorna je organizacija jasna i kruta, u skladu s logikom samostana. Prema funkcionalnoj analogiji stari ulaz zadržao je svoju namjenu, klaustar je postao prostor raspodjele, kapitularna dvorana prostor za dnevni boravak, blagovaonica restoran, a redovničke sobe sobe za goste.⁸⁴ Ističu se *Pousada do Castelo*, Óbidos, iz 1950. (arhitekt João Filipe Vaz Martins) i *Pousada dos Lóios*, Évora (slike 26. i 27.), iz 1965. godine (arhitekt João Filipe Vaz Martins), na kojima su najprije izvedeni konzervatorsko-restauratorski radovi, a tek su naknadno pretvorene u pousade.⁸⁵ Iz tog je razloga sam proces adaptacije bio kompleksniji, a pojavljivali su se problemi u određivanju vertikalnih pristupa i shema raspoređivanja te postavljanja granica između zajedničkih i privatnih prostora.⁸⁶ Unatoč tim poteškoćama, u Óbidosu je uspješno izvedena obnova i zaštita ne samo tvrđave, nego i cjelovitog povijesnog naselja.⁸⁷

S druge strane, adaptacija ostalih pousada iz ove grupe bila je ta koja je usmjeravala radove obnove.⁸⁸ *Pousada de São João Baptista*, Forte da Berlenga, iz 1953. god. (arhitekt Rui Ângelo Couto), *Pousada de São Filipe*, Setúbal, iz 1965., *Pousada Rainha Santa Isabel*, Estremoz, iz 1970. (arhitekt Rui Ângelo Couto) te *Pousada de Santiago*, Palmela, iz 1979. (arhitekt Luís dos Santos Castro Lobo) jasno su razlikovale staro i novo, zahvaljujući uporabi suvremenih tehnika i materijala koji nisu izmijenili karakter građevina.⁸⁹

---

⁸¹ Isto.

⁸² Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 116.

⁸³ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. str. 41.

⁸⁴ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 116.

⁸⁵ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. str. 37.

⁸⁶ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 116.

⁸⁷ Isto, str. 119.

⁸⁸ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. str. 37.

⁸⁹ Isto, str. 41.

Slike 26. i 27. *Pousada dos Lóios*, Évora, 1965.

Slika 28. *Pousada de São João Baptista*, Ilha da Berlenga, 1953. Slika 29. *Pousada de São Filipe*, Setúbal, 1965.

Slika 30. *Pousada Rainha Santa Isabel*, Estremoz, 1970.

Slika 31. *Pousada de Santiago*, Palmela, 1979.

Pousade u spomenicima trebale su „interpretirati i promicati novu vezu s vremenom i poviješću, mudrošću i umjetnošću“⁹⁰ u razdoblju u kojem se željelo i očuvati prošlost i raskinuti s njom.⁹¹ Istovremeno, pousade su održavale stavove buduće Venecijanske povelje, ključnog dokumenta zaštite spomenika koji će postati temelj novoj raspravi o pitanjima baštine, što će biti vidljivo i u

⁹⁰ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 120.

⁹¹ Isto, str. 122.

kasnijim zahvatima DGEMN-a, poput dvije simboličke intervencije: na *Pousadi de D. Dinis* iz 1982. godine u mjestu Vila Nova de Cerveira (arhitekt Alcino Soutinho) (slika 32.) te na *Pousadi de Santa Marinha da Costa*, Guimarães (arhitekt Fernando Távora) iz 1985. godine.⁹²

Slika 32. *Pousada de D. Dinis*, Vila Nova de Cerveira, 1982.

Posljednji projekti iz ove skupine „pousada u spomenicima“, *Pousada do Alvito* u Alvitu (arhitekt Manuel Bagulho) iz 1993. i *Pousada de São Francisco* u Beji (arhitekt E. Maia Rebelo e José Alves) iz 1994. godine, uključene su u plan iz 1989. godine zbog sličnosti kriterija izvedbe radova kojima se nastojalo zadržati izvorni raspored i funkcije prostorija oba spomenika (slike 33. i 34.).⁹³

Slika 33. *Pousada de Alvito*, Alvito, 1993.

Slika 34. *Pousada de São Francisco*, Beja, 1994.

Službena politika pousada okrenula se adaptiranju stambenih cjelina u povijesnim središtima. *Pousada de Santa Maria*, Marvão (arhitekt Alberto Cruz) iz 1967., *Pousada de Nossa Senhora da Oliveira*, Guimarães (arhitekt Alberto Bessa) iz 1979. te *Pousada Barão Forrester*, Alijó (arhitekt Fernando Ramalho) i *Pousada Mestre Afonso Domingues*, Batalha (arhitekt Fernando

⁹² Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. str. 41.

⁹³ Isto, str. 43.

Ramalho), obje iz 1983. godine, postale su tako primjeri novoga usmjerenja pousada kojim se htjelo učiniti ih pristupačnijima različitim slojevima društva (slike 35. – 38.).⁹⁴

Slika 35. *Pousada de Santa Maria*, Marvão, 1967.

Slika 36. *Pousada de Nossa Senhora da Oliveira*, Guimarães, 1979.

Slika 37. *Pousada Barão Forrester*, Alijó, 1983.

Slika 38. *Pousada Mestre Afonso Domingues*, Batalha, 1983.

Uslijed novog usmjerenja interesa turizma te razvitka nacionalne politike, 1976. godine stvoren je ENATUR koji je zajedno s DGEMN-om bio zadužen za gradnju pousada od tada pa sve do 1984. godine, kada je počeo samostalno obnavljati tu djelatnost i koristiti spomenike baštine u turističke svrhe.⁹⁵

3.3. Autorske pousade (1995. – 1998.)

Novo razdoblje u povijesnom razvoju pousada započelo je 1989. godine utvrđivanjem novog Nacionalnog plana za pousade i turizam. Projekte je kao dugoročne intervencije odobrio IPPAR (*Instituto Português de Património Arquitectónico e Arqueológico*, odn. Portugalski institut za arhitektonsku i arheološku baštinu), dok je nadzor radova provodio DGEMN. Novi plan odredila su dva temeljna čimbenika: korištenje postojećih građevina i njihova uzorna prenamjena u

⁹⁴ Isto, str. 43.

⁹⁵ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. Str. 125.

pousade te smještaj pousada po cijelom nacionalnom teritoriju, uzimajući u obzir potrebe svake regije.⁹⁶ I u ovom razdoblju vođene su rasprave o temama vezanima uz baštinu, započete zahvatima na već spomenutoj *Pousadi de D. Dinis* i *Pousadi Santa Marinha da Costa* koje će, zahvaljujući novim metodologijama, utjecati na buduće projekte za pousade tijekom 1980-ih i 1990-ih godina.⁹⁷ U procesu planiranja adaptacije ključna je postala uloga pojedinačnog arhitekta. Pristup Fernanda Távore adaptaciji samostana Santa Marinha da Costa u pousadu neposredno je utjecao na druge arhitekte, posebno u slučaju *Pousade da Flor da Rosa*, Crato (arhitekt João Luís Carrilho da Graça) iz 1995. (slike 39. i 40.), *Pousade de Nossa Senhora da Assunção*, Arraiolos (slike 41. i 42.), iz 1996. (arhitekt José Paulo dos Santos) i *Pousade de Santa Maria do Bouro*, Amares, iz 1997. godine (arhitekt Eduardo Souto de Moura).⁹⁸ Ovim projektima adaptacije nastojalo se poštovati svaki spomenik u koji se ulazi kao „živi organizam“, određujući „moguću, a možda i idealnu intervenciju“.⁹⁹

Slike 39. i 40. *Pousada da Flor da Rosa*, Crato, 1995.

Slike 41. i 42. *Pousada de Nossa Senhora da Assunção*, Arraiolos, 1996.

⁹⁶ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Dissertação. Lisboa, 2014. str. 44.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 145.

Za razliku od navedenih pozitivnih primjera, drugačijim stavom pristupalo se adaptaciji *Pousade de D. João IV*, Vila Viçosa (arhitekti João de Almeida i Pedro Ferreira Pinto) iz 1997. (slike 43. i 44.) i *Pousade de D. Afonso II*, Alcácer do Sal (arhitekt Diogo Lino Pimentel) iz 1998. godine (slike 45. i 46.).¹⁰⁰ Tamo su novim zahvatima adaptacije izmijenjene osnovne karakteristike spomeničkih građevina.¹⁰¹ Ovakve intervencije ne poštuju postojeće vrijednosti i obilježja spomenika, stoga predstavljaju ono što se ne bi trebalo raditi na povijesnoj građevini.¹⁰²

Slike 43. i 44. *Pousada de D. João IV*, Vila Viçosa, 1997.

Slike 45. i 46. *Pousada de D. Afonso II*, Alcácer do Sal, 1998.

Prenamjenom objekata kulturne baštine nastale su do danas i druge pousade u sklopu Grupo Pestana Pousadas. Neke od novijih su *Pousada de Viseu* iz 2009. (arhitekt Gonçalo Byrne), *Pousada de Cascais* iz 2012. (arhitekt Gonçalo Byrne i David Sinclair), *Pousada da Serra da Estrela* (slika 47.), 2014. (arhitekt Eduardo Souto Moura) i *Pousada de Lisboa* (slika 48.), Praça do Comércio iz 2015. godine (arhitekt Jaime Morais).

¹⁰⁰ Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. str. 47.

¹⁰¹ Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 150.

¹⁰² Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014. str. 47.

Slika 47. *Pousada da Serra da Estrela*, 2014.

Slika 48. *Pousada de Lisboa*, Praça do Comércio, 2015.

4. Odabrani primjeri pousada

Kroz slijedeća poglavlja analizirat će se nekoliko odabranih pousada koje su doprinijele razvoju različitih metodologija i pristupa portugalskim pousadama: *Pousada do Castelo* u Óbidosu kao prva pousada smještena u povijesnoj građevini, zatim *Pousada de Santa Marinha da Costa* u Guimarãesu kao primjer uspješnog spoja arhitektove individualnosti i poštivanja povijesti spomenika, *Pousada de Santa Maria do Bouro* kao primjer prakse ugledanja na navedenu *Pousadu de Santa Marinha da Costa*, *Pousada de D. Afonso II* kao primjer nepoštovanja povijesne arhitekture i neopravdanog nametanja suvremenog izraza te *Pousada de Viseu* kao primjer novijih tendencija u postupcima prenamjene u pousade.

4.1. *Pousada do Castelo*, Óbidos

Srednjovjekovno naselje Óbidos razvilo se unutar utvrde na vrhu brežuljka visine 79 metara u zapadnoj središnjoj regiji Portugala. Utvrda je nastala organskim rastom i prilagođavanjem nepravilnoj topografiji, a na samim njezinim zidinama smještena je palača dos Alcaides u kojoj se danas nalazi Pousada do Castelo.¹⁰³ Budući da se naselje nalazilo na povoljnom položaju u relativnoj blizini obale, bilo je u posjedu Rimljana, Vizigota i Maura, od kojih je D. Afonso Henriques, prvi kralj Portugala, 1148. godine osvojio naselje.¹⁰⁴ Od 1210. godine, kada je naselje postalo dio miraza vjenčanja kraljice D. Urrace, pa sve do 1834. godine naselje je pripadalo ženskoj liniji nasljeđivanja, tzv. Kući kraljica.¹⁰⁵ Različiti arhitektonski zahvati u tom dugom

¹⁰³ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Disertacija. Lisboa, 2008. str. 28.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Isto.

vremenskom razdoblju pomogli su poboljšanju i rastu naselja, a najveće promjene dogodile su se u 15. i 16. stoljeću za vladavine kraljica Leonor i Catarine, važnih umjetničkih mecena svog vremena. One su značajno doprinijele današnjoj arhitektonskoj cjelini naselja i same palače, koju je, primjerice, kraljica Leonor dogradila u manuelinskom stilu.¹⁰⁶ Naselje je pretrpjelo veliku štetu 1755. godine kada je katastrofalni potres porušio dijelove zidina i nekoliko građevina, a propadanje se nastavilo i u 19. stoljeću kao posljedica Španjolskog rata za neovisnost.

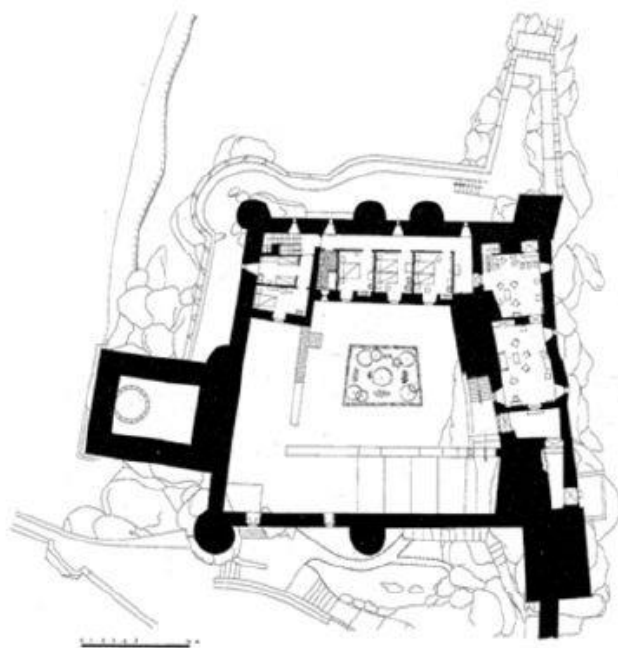
Slika 49. Palača dos Alcaides (danas *Pousada do Castelo*), Óbidos; stanje prije i nakon obnove.

U suglasnosti sa politikom režima i pod upravom DGEMN-a, početkom 1930-ih godina u Portugalu su se počeli restaurirati nacionalni spomenici koji bi bili izraz slavne prošlosti (slika 49.). Tako se i u Óbidosu pojavila ideja da se smjesti nova pousada u Palaču dos Alcaides čije sjeverno pročelje čini sama zidina, dok je južno pročelje flankirano kulama D. Fernanda i D. Dinisa, različitih visina i dimenzija. Prema Biltenu DGEMN-a, koncepcija i realizacija restauracije trebale su biti izvedene s „potpunim razumijevanjem prošlosti i sadašnjosti (...) žudjeći za jasnim jedinstvom stila, koji je svjedok veličine Prošlosti“, kako bi se „spomenik (koji se ne smatra zaboravljenim ni uništenim) približio našem domoljubnom osjećaju“.¹⁰⁷ Zahvati su započeli konsolidiranjem vanjskih zidina, no naišlo se na znatno uništen interijer. Iz tog je razloga bilo neizbježno rušenje nekoliko sporednih zidova i rekonstruiranje nekoliko vanjskih zidova koji su se nalazili u ruševini, a rekonstruirani su i znatno oštećeni dekorativni detalji pročelja, koje je moguće vidjeti na današnjoj pousadi. Ideja je bila „iskoristiti ovu izvanrednu građevinu (...) za smještaj pousade koja bi privlačila veći broj domaćih i stranih posjetitelja“.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Casaca, C. Garcia. *Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos*. Dissertação. Lisboa, 2013. str. 166.-167.

¹⁰⁸ Isto, str. 166.

Slika 50. Tlocrt prvog kata *Pousade do Castelo*.

Projekt adaptacije započeo je 1948. godine arhitekt João Felipe Vaz Martins, smatrajući da se građevina ne smije ugroziti bilo kojim „nepromišljenim i nerazumnim“ zahvatom, već ju je potrebno adaptirati s osjećajem za tradiciju i brigom za staru palaču.¹⁰⁹ Prenamjenom bi se nenametljivo trebao vratiti „izvorni žar“, ne izmjenjujući povijesno značenje spomenika.¹¹⁰ Intervencija je, prema tome, ograničena na „obazrivu i proporcioniranu potpodjelu životnog prostora“, pri čemu je bilo nužno imati na umu potragu za „domaćim“ ambijentom u unutrašnjosti uz prisustvo nekoliko „bezazlenih“ djela koja će osuvremeniti stari prostor.¹¹¹

¹⁰⁹ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008. str. 29.

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Isto.

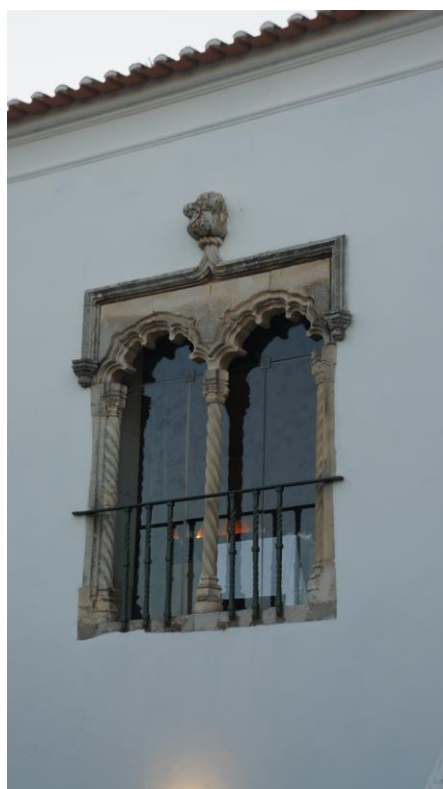

Slika 51. *Pousada do Castelo* – Ulaz u dvorište.

Slika 52. *Pousada do Castelo* – Dvorište

Slika 53. *Pousada do Castelo* – Prozor manuelinskog stila

Slika 54. *Pousada do Castelo* –
Ulazni portal drugog kata

Pousada je otvorena za posjetitelje 1950. godine. Umetnuta je iznad istočnih zidina naselja i ima tlocrt u obliku slova U koji zatvara unutarnje dvorište (slika 50.). Nakon prolaska kroz dvorište s pogledom na dva prozora manuelinskog stila (slike 51. – 54.), stubama se prilazi recepciji, smještenoj na prvom katu istočnog krila ili restoranu na drugom katu sjevernog krila. Od recepcije se uskim hodnikom (slika 56.) može pristupiti balkonu (slika 58.), a s druge strane dnevnom boravku (slika 55.) i baru, iz kojega male stube vode prema drugom katu i glavnom krilu sa sobama (slika 57.). Stepenicama se pristupa i prizemlju gdje se nalaze postrojenja za zaposlenike. Na drugom katu nalaze se dnevni boravak, kuhinja, restoran i sobe u istočnom krilu. One komuniciraju s eksterijerom i od tamo je moguć pristup drugim sobama, uređenim u srednjovjekovnom duhu, od kojih je jedna smještena u tornju D. Dinisa i druge dvije u tornju D. Fernanda. Svim prostorima pousade dan je srednjovjekovni karakter zahvaljujući prezentiranju izvorne arhitekture (npr. dio kamene strukture u uskom hodniku desno od recepcije), korištenjem prigušene svjetlosti i izlaganjem predmeta poput starih portreta, oklopa ratnika i oružja u dnevnom boravku, za koje nisam uspjela naći informaciju jesu li se izvorno nalazili u palači ili su dopremljeni iz neke druge lokacije. Suvremeni elementi u pousadi postoje, ali ipak prevladava stvaranje doživljaja prošlih vremena. Važnost *Pousade do Castelo* je u tome što je ona prvi primjer adaptacije nekog vrijednog arhitektonskog spomenika u pousadu, zamišljene kao „eksperimentalni prototip“ za pousade koje će se otvoriti u budućnosti.¹¹²

Slika 55. *Pousada do Castelo* – Dnevni boravak

Slika 56. *Pousada do Castelo* – Uski hodnik

¹¹² Lobo, S. *Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX*. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006. str. 43.

Slika 57. *Pousada do Castelo* – Hodnik sa sobama

Slika 58. *Pousada do Castelo* – Pogled s balkona

4.2. *Pousada de Santa Marinha da Costa, Guimarães*

Crkva i samostan Santa Marinha da Costa (slika 59.) nalaze se na padini brežuljka Penha istočno od Guimarães, grada bogate povijesti na sjeveru Portugala gdje je rođen D. Afonso Henriques, utemeljitelj Portugala i čije je središte prepoznato kao Svjetska baština.¹¹³ Ondje je u 6. ili 7. stoljeću sagrađen svevo-vizigotski hram, a 899. godine posvećena je novoizgrađena crkva Santa Maria da Costa. Sredinom 10. st. tamo je uspostavljeno sjedište grofovije Portucalense izgradnjom novog samostana osnovanog 1154. godine. Cjelina je tada predana kanonicima sv. Augustina koji su proširili svetište prema istoku i tako stvorili više mjesta u brodu. U 16. st. kralj D. João III predao je samostan redu sv. Jeronima koji su ga pretvorili u kolegij u kojem se školovao i kraljev sin D. Duarte. Tada je izgrađen novi klaustar s jednostavnim lukovima na jonskim stupovima i preoblikovano je pročelje crkve. Nakon smrti svog sina i suprotstavljanja dijela Sveučilišta, kralj je ukinuo Kolegij sv. Jeronima, ali samostan je i dalje pripadao redovnicima. Krajem stoljeća dogodio se veliki požar u samostanu pri kojemu je uništen romanički klaustar, na mjestu kojeg je u 17. st. izgrađen novi prema klasičnim modelima. Sredinom stoljeća povećana je glavna kapela, a krajem stoljeća izgrađeno veliko istočno krilo sa spavaonicama i balkonom sv. Jeronima s prikazima na ukrasnim keramičkim pločicama. U 18.

¹¹³ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Disertacija. Lisboa, 2008. str. 38.

st. izvedeni su brojni radovi na kompleksu; povećan je zapadni dio cjeline, izgrađen zvonik, oblikovalo se novo pročelje crkve bogate vegetabilne dekoracije, a uređen je i okolni vrt s geometrijskim gredicama šimšira, fontanama i malim jezerom.¹¹⁴

Slika 59. Crkva i Pousada Santa Marinha da Costa.

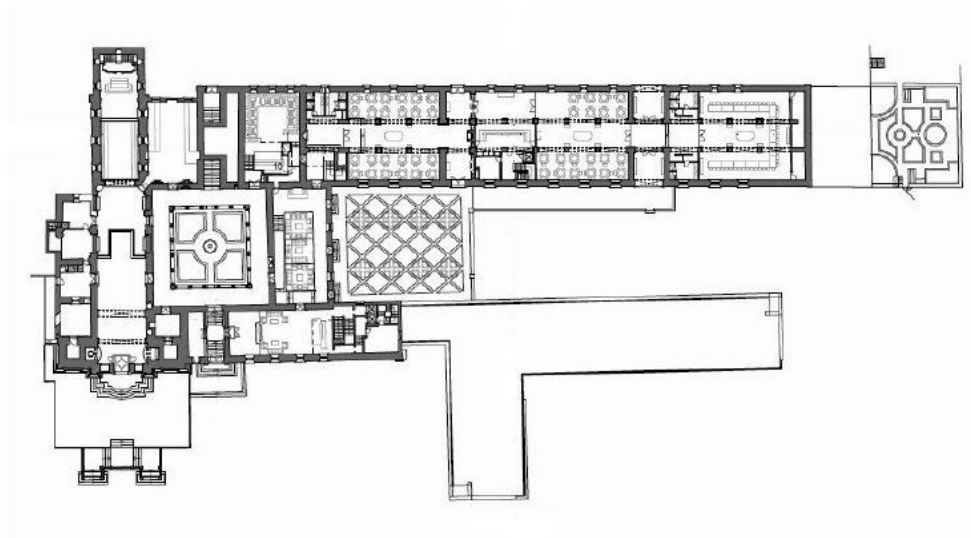
Nakon što su 1834. godine raspušteni vjerski redovi, red sv. Jeronima morao je napustiti samostan koji je zatim prodan privatnom vlasniku i nasljeđivao se s obitelji na obitelj kroz skoro stotinu godina.¹¹⁵ Ti vlasnici su mijenjali kompleks, posebno Antonia de Araújo Fernandes koja je povećala krilo prema južnoj strani klaustura i prema zapadu. Godine 1932. Družba Isusova preuzela je samostan i postavila novicijat koji je ondje djelovao do 1951. kad je u velikom požaru izgorjelo cjelokupno krilo sa spavaonicama, zajedno sa svim što se nalazilo unutra. Iako je i dalje bio u vlasništvu Antonije de Araújo Fernandes, samostan je bio zapušten sve do 1971. godine kada je obitelj stavila kompleks sa okolicom na prodaju. Procjenu vrijednosti kompleksa tražili su od čuvenog portugalskog arhitekta Fernanda Távore koji je smatrao da „samostan vrijedi i puno i malo“; vrijedio je zbog svoje povijesti, kvalitete i ljepote klaustura, balkona sv. Jeronima, azuleja, vrta i urbanog potencijala posjeda na kojem se nalazi, ali nedostatak je predstavljao trošak restauriranja i uređivanja velike cjeline, uključujući i vrtove.¹¹⁶ Godine 1972. država je stekla samostan Santa Marinha da Costa, a navedeni arhitekt Fernando Távora je zadužen za adaptaciju samostanskog kompleksa u pousadu. Izrazita vrijednost projekta je u uspješnom spajanju povijesnih obilježja grada i samog samostana s arhitektovom

¹¹⁴ Mosteiro de Santa Marinha da Costa / Pousada de Santa Marinha. URL: http://www.monumentos.pt/Site/APP_PagesUser/SIPA.aspx?id=5679 (10.2.2017.)

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008. str. 40.

individualnošću. Távorin projekt predložio je „nastavljajuće – inovativnu“ metodologiju koja je, temeljena na temeljitom povijesnom istraživanju, uključila arheološka otkrića, obnovu povijesnih elemenata, korištenje suvremenih tehnologija i kreativnu izgradnju zamišljenog proširenja samostana.¹¹⁷ Pod utjecajem Mletačke povelje iz 1964. godine, Távor je nastojao vrednovati svaki sloj i svaku fazu izgradnje, svaki dio njene povijesti, a postupak prenamjene u pousadu vidio je kao nastavak i produžetak života samostanskog kompleksa konzerviranjem važnijih prostora i stvaranjem prostora koji su odgovor na zahtjeve koje donosi nova namjena cjeline.¹¹⁸

Slika 60. Tlocrt prizemlja *Pousade de Santa Marinha da Costa*.

Projekt je osmišljen 1975., a izvođenje radova je počelo u lipnju 1979. godine.¹¹⁹ U prvoj fazi obnovljen je samostan s tijelom starih ćelija, glavnim tijelom ulaza i zonama koje okružuju klaustar, tako da se pojedina obilježja građevine sjedine u cjelinu i očuvaju dominantni elementi arhitektonske cjeline (slika 60.).¹²⁰ Kako bi se povećalo smještajni kapacitet i tako investicija što više isplatila, u drugoj fazi projekta Središnja uprava za turizam (*Direção Geral de Turismo*) predlagala je gradnju novog kata sa sobama iznad postojećeg dijela sa starim spavaonicama kojem bi se iz tog razloga reducirala visina. Ipak, prijedlog je odbijen, a umjesto njega izgrađeno je novo krilo (slika 61.) sa sobama koje su u harmoniji s postojećim kompleksom i koje ne

¹¹⁷ Prista, M. From displaying to becoming national heritage: the case of the Pousadas de Portugal. // *National Identities*. 17, 3(2015), str. 11.

¹¹⁸ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Disertacija. Lisboa, 2008. str. 40.–41.

¹¹⁹ Vaz, R. M. F. Álvares Guedes. Património : Intervir ou Interferir? : Sta. Marinha da Costa e Sta. Maria do Bouro. Disertacija. Coimbra, 2009. str. 88.

¹²⁰ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Disertacija. Lisboa, 2008. str. 41.

oštećuju originalnu kompoziciju.¹²¹ To novo krilo čini izduženi volumen u obliku slova L, koji uključuje 31 sobu na dva kata, kat s garažom te dva podzemna nivoa s kuhinjama, praonicama i pomoćnim prostorijama, a nalazi se na nižoj terasi gdje je karakterističnim ravnim linijama i velikim ostakljenim otvorima uspješno uklopljen u topografiju okoliša.¹²²

Slika 61. Pousada de Santa Marinha da Costa – Novo krilo

Pousada je otvorena za javnost 1985. godine. U nju se ulazi kroz reprezentativno stubište koje pruža pogled na klaustar (slike 62. i 63.). Recepcija u neposrednoj blizini vodi stepenicama prema novom krilu, te prema dnevnom boravku (slika 64.) i prizemlju starog krila sa spavaonicama i dvjema dvoranama za objedovanje (slika 65.). Gornji kat starog krila povezuje kapitularnu dvoranu s balkonom sv. Jeronima (slika 67.) te smješta ukupno 24 sobe. Puno se pozornosti dalo pitanjima infrastrukture: primjerice, grijaći elementi nalaze se ispod svake razine čime se tijekom zime može postići ugodna temperatura u svim dijelovima pousade.¹²³ Svi prostori za goste osiguravaju dobrodošlicu i nastoje osigurati osjećaj doma (slika 66.). Stariji artefakti, poput škrinje koja ima novu namjenu niskog stola, raspoređeni su između namještaja dizajniranog posebno za pousadu. Kao i u mnogim pousadama, na ovaj se način željelo stvoriti tematsku vezu s novom namjenom građevine kao pousade, ali i pružiti posjetiteljima profinjeni ugođaj koji se nastavlja i u uređenom okolišu pousade (slika 68.).

---

¹²¹ Isto, str. 40.

¹²² Mosteiro de Santa Marinha da Costa / Pousada de Santa Marinha. URL: http://www.monumentos.pt/Site/APP_PagesUser/SIPA.aspx?id=5679 (10.2.2017.)

¹²³ Vaz, R. M. F. Álvares Guedes. Património : Intervir ou Interferir? : Sta. Marinha da Costa e Sta. Maria do Bouro. Disertacija. Coimbra, 2009. str. 92.

Slika 62. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Klaustar

Slika 63. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Detalj klaustra

Slika 64. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Dnevni boravak u prizemlju

Slika 65. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Restoran

Slika 66. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Dnevni boravak na 1. katu

Slika 67. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Balkon sv. Jeronima

Slika 68. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Vrt

Távora je, kako je sam govorio, nastojao uspostaviti dijalog između vrijednosti kompleksa te njihove kreativne interpretacije pri obnovi. „Utvrdjući sličnosti i kontinuitet umjesto razvijanja razlika i raskida“,¹²⁴ težio je izbjeći stvaranje lažnog kontinuiteta između prošlosti i sadašnjosti.¹²⁵ U samostanskom kompleksu koji je zatekao Távora je iščitao njegovu povijest, različite stilove gradnje i tražio odgovarajuću metodu kojom bi ga prezentirao, zalagajući se istovremeno i za originalni i za suvremeni izraz. Prenamjenom u pousadu, samostan Santa Marinha da Costa postao je iskaz autoriteta arhitekata u području obnove i produkcije baštine te je danas jedinstveno djelo na koje se pozivaju mnogi portugalski arhitekti.¹²⁶

4.3. *Pousada de Santa Maria do Bouro, Amares*

Samostan Santa Maria do Bouro (slika 69.) nalazi se u istoimenom naselju koje pripada gradu Amares na sjeveru Portugala. Njegova povijest seže u 1148. godinu, kada je prvi portugalski kralj D. Afonso Henriques predao posjed na obronku Serre de São Mamede benediktincima kao priznanje za njihove uloge tijekom osvajačkih borbi.¹²⁷ Fratri su prvotno izgradili malu kapelu posvećenu sv. Mihovilu, a zatim i samostan koji će krajem 17. st. pripasti cistercitskom redu.¹²⁸ Zbog strogog načina života i isposništva, cisterciti su samostalno održavali samostan, obrađivali su tlo i posjedovali sve što im je potrebno za preživljavanje, poput mlina i skladišta žita. U 15. st. samostan je počeo propadati nakon što su biskupijski svećenici počeli upravljati samostanima, no

¹²⁴ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. *Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património*. Dissertação. Lisboa, 2008. str. 41.

¹²⁵ Prista, M. From displaying to becoming national heritage: the case of the Pousadas de Portugal. // *National Identities*. 17, 3(2015), str. 11.

¹²⁶ Isto.

¹²⁷ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. *Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património*. Dissertação. Lisboa, 2008. str. 42.

¹²⁸ Isto.

krajem 16. st. samostanima je vraćena autonomija.¹²⁹ Samostan Santa Maria do Bouro bio je u lošem stanju pa su početkom 18. st. započeti opsežni radovi obnove, od kada potječe veliki dio današnjeg kompleksa: povećane su crkva, kuhinja i blagavaonica, pregrađene su sakristija i kapitularna dvorana, izgrađen zapadni dio klaustra s novim samostanskim prostorijama i tamo je premješten glavni ulaz u samostan.¹³⁰ Kao i u slučaju samostana Santa Marinha, raspuštanjem vjerskih redova 1834. godine crkva je postala župna, a samostan je, nakon perioda u kojem je bio napušten, prodan na javnoj dražbi.¹³¹ U lošem stanju ostao je dugi niz godina, i tek 1986. godine, kada je dio samostana pripao gradskoj skupštini Amaresa i potom doniran Portugalskom institutu za kulturnu baštinu (IPPC, *Instituto Português do Patrimônio Cultural*), uvidjelo se da su nužni hitni konsolidacijski, a zatim i restauratorski radovi, koji su se ubrzo počeli provoditi. Razmatralo se prijedloge prenamjene samostana u poljoprivrednu školu, centar za školovanje restauratora, kongresni centar ili u pousadu. U obližnjem mjestu Tibãesu lokalni samostan je adaptiran u pousadu, no, budući da nije bilo moguće nastaviti radove (Portugalski institut za arhitektonsku baštinu ostao je u tom prostoru), ENATUR je odlučio prenamijeniti samostan Santa Maria do Bouro u pousadu, spativši ga tako od neizbježnog propadanja.¹³²

Slika 69. Pogled na samostanski kompleks Santa Maria do Bouro

---

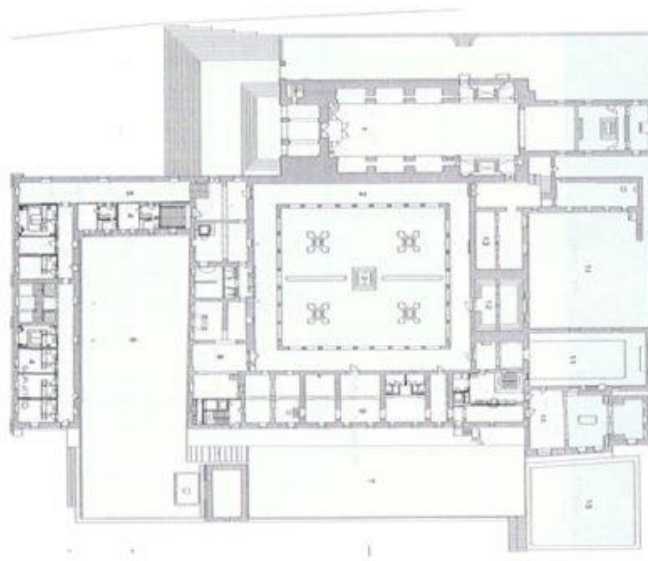
¹²⁹ Isto, str. 42–43.

¹³⁰ Isto, str. 43.

¹³¹ Isto.

¹³² Isto.

Slika 70. Tlocrt prizemlja *Pousade de Santa Maria do Bouro*

Arhitekt Eduardo Souto Moura, dobitnik Pritzkerove nagrade za 2011. godinu, najvećeg priznanja na području arhitekture, preuzeo je projekt krajem 1989. godine.¹³³ Zatečena je građevina bila reducirana na ruševine, pa je bilo moguće graditi jedino iznad nje. Prvi je projekt nastojao jasno razlikovati novo od starog, no mogućnost gradnje novog krila, kao u slučaju pousade u Guimarãesu, odmah je odbačena.¹³⁴ Glavno je pitanje u procesu projektiranja bilo koji povijesni sloj prikazati zahvatima na građevini različitih slojeva, a od kojih su preostale samo ruine.¹³⁵ Autorov je prijedlog bio da se osigura nastavak prirodnog života građevine.¹³⁶ U tom smislu, ideja je bila služiti se „raspoloživim materijalom, otvorenim, manipulativnim, kao što je građevina bila tijekom povijesti“, ali bez vraćanja izgubljenog izvornog stanja.¹³⁷ To se posebno naglasilo u uređenju eksterijera današnje pousade (slike 71. i 72.), odnosno u klaustu samostana čiji su preostali visoki zidovi na arkadama ostavljeni otvoreni pod vedrim nebom. Ispred pousade nalazi se malo dvorište (nazvano Dvorištem naranči) oko kojih je većina soba krila koja ih okružuju. Impozantnim stubištem prilazi se širokom ulaznom prostoru otkud se pristupa recepciji preko malenih vrata na desnoj strani.

¹³³ Casaca, C. Garcia. *Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos*. Disertacija. Lisboa, 2013. str. 194.

¹³⁴ Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. *Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património*. Disertacija. Lisboa, 2008. Str. 46–50.

¹³⁵ Isto, str. 50–52.

¹³⁶ Isto, str. 53.

¹³⁷ Isto.

Slika 71. *Pousada de Santa Maria do Bouro* – Klaustar

Slika 72. *Pousada de Santa Maria do Bouro* – Eksterijer

U unutrašnjosti je stvoren ambijent koji spaja suvremeno i povijesno, s dekorativnim elementima koji nastoje gostima dočarati duh vremena cistercita. Nakon recepcije slijede zajednički prostori za goste (dnevni boravci, bar, prostori namijenjeni za televiziju i biljar) koji vode do restorana (slika 73.) te, preko malog stubišta, prostrano sjeverno krilo sa sobama. U hodnicima (slika 74.) se težilo stvoriti topao ugođaj korištenjem svjetlosti i detalja poput drvenog poda, jednostavno ožbukanih zidova i stropa obloženog čeličnim kasetama. Arhitekt je osmislio projekt adaptacije „u dva dana budući da je [ideja] vrlo jednostavna: kuhinja – kuhinja, ljekarna – bar, knjižnica – auditorij, blagavaonica – restoran, klaustar – klaustar, redovničke sobe – sobe za goste“.¹³⁸ Restoran je podijeljen u tri dijela granitnim arkadama različitih dimenzija, a desno od njega dva su velika salona, jedan za zabave i jedan s auditorijem, koji su izvorno bili podrum i spremište za masline. Sačuvan je i dio vodovoda iz vremena cistercita, pa je na različitim mjestima unutar pousade moguće čuti protok vode.¹³⁹ U eksterijeru, paralelno sa stražnjim pročeljem samostana, nalazi se terasa, pored restorana velika kamena cisterna, a u donjem prostoru ovalni bazen i teren za tenis okružen vrtom, maslinjakom i vinogradima.

¹³⁸ Vaz, R. M. F. Álvares Guedes. *Património : Intervir ou Interferir?* : Sta. Marinha da Costa e Sta. Maria do Bouro. Disertacija. Coimbra, 2009. str. 115.

¹³⁹ Isto, str. 112.

Slika 73. *Pousada de Santa Maria do Bouro* – Restoran

Slika 74. *Pousada de Santa Maria do Bouro* – Hodnici

Pousada de Santa Maria do Bouro rezultat je zahvata koji nije shvaćen kao restauracija u uobičajnom značenju, nego kao nova intervencija tj. interpolacija kojom su naglašene ruševine starog samostana.¹⁴⁰ Souto Moura odbacio je mogućnost jednostavne konsolidacije ruševina u kontemplativne svrhe te iskoristio stare materijale, oblike i funkcije kako bi se nastavio prirodni tijek života arhitektonskog spomenika.¹⁴¹

4.4. *Pousada de D. Afonso II*, Alcácer do Sal

Pousada de D. Afonso II smještena je u tvrđavi povijesnog grada Alcácer do Sal, smještenog na obali alentežanske regije. U srednjem vijeku grad je bio vrlo razvijen zahvaljujući trgovačkoj razmjeni putem gradske luke te su danas preostali ostaci tvrđave iz tog vremena (dijelovi zidova i kula).¹⁴² Alcácer do Sal bio je i meta različitih osvajačkih pothvata. Od 8. do 12. stoljeća bio više puta pod islamskom okupacijom, a prvi portugalski kralj Afonso Henriques osvojio ga je 1158. godine, no muslimani su ga ponovno osvojili i upravljali njime do 1217. kada je Red sv. Jakova uz pomoć Križara konačno osvojio grad i tamo uskoro postavio sjedište svojih vojnih aktivnosti.¹⁴³ Vitezovi su se smjestili u tvrđavi pored samostana klarisa osnovanog krajem 12. stoljeća, no kada je red premjestio svoje sjedište u Mértolu, njihova je rezidencija napuštena i

¹⁴⁰ Isto, str. 10.

¹⁴¹ Bessa-Luís, A. *Pousadas de Portugal : Moradas de sonho*. Lisboa : Edições INAPA, 2006. str. 183.

¹⁴² Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. *Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património*. Dissertação. Lisboa, 2008. Str. 65.

¹⁴³ Isto.

ostala u tom stanju nekoliko stoljeća.¹⁴⁴ Godine 1670. lokalni plemić Rui Salema dobio je kraljevo dopuštenje da preoblikuje samostan, proširi ga novim klaustarom i izgradi novu crkvu.¹⁴⁵ Nakon dugog razdoblja u kojem je samostan doživio blagostanje, raspuštanjem vjerskih redova u 19. st. i ovdje je samostan zatvoren. Od tada pa sve do 1990-ih godina samostan je bio napušten i sve više je propadao.¹⁴⁶ Projekt rehabilitacije i prenamjene u pousadu kojom je trebalo dati „novi krug života spomeniku“ izradio je 1996. godine Diogo Lino Pimentel, a pousada je izgrađena dvije godine kasnije (slike 45. i 46.).¹⁴⁷

Nakon ulaska u prostrano predvorje pousade, s lijeve strane nalazi se recepcija, a s desne ostakljeni dnevni boravak koji pruža pogled na zid tvrđave. Velikim stubištem u prizemlju prilazi se prvom katu koji vodi do soba za goste. Pored spomenutih velikih prozora nalazi se drugi vertikalni pristup, stubište izrađeno od drva i metala kojim se dolazi do dva kata sa sobama za goste, smještenim oko klaustara na dvije razine. Klaustar je, naime, zamišljen kao središnja zona oko koje se razvijaju drugi prostori pousade, pa su izgrađena dva nova krila orijentirana sa istočne i sjeverne strane koja dominiraju nad povijesnom arhitekturom (jedno je iznad redovničkog kora, a drugo iznad tornjeva tvrđave) i koja, kako i sam arhitekt kaže, negiraju kupolu crkve. Na ovaj način Pimentel je pokazao potpuno neshvaćanje vrijednosti samostanskog sklopa olako nametnuvši vlastiti suvremeni izraz. To pokazuje i pogled na pousadu koji se pruža s vanjskog prostora za boravak gostiju, pored zidina. S te pozicije promatrač jedino može vidjeti suvremene volumene cjeline koji u potpunosti prekrivaju one srednjovjekovne. Preko klaustara moguće je doći do crkve koja danas ima vrlo upitnu funkciju konferencijske sale, budući da znatno odudara od svoje izvorne funkcije prostora za vjerske obrede, zatim do prostorije za sastanke i konferencije u istočnom krilu te do restorana u sjevernom krilu koje povezuje unutrašnjost klaustara s eksterijerom unutar zidina tvrđave. Na tom otvorenom prostoru nalazi se zona za opuštanje koja uključuje i bazen, nimalo karakterističan za cjelinu bivšeg samostana sa zidinama.

Intervencija Dioga Lina Pimentela u *Pousadi de D. Afonso II* primjer je lošeg i nepoštivajućeg odnosa arhitekta prema povijesnoj građevini pri postupku adaptacije u pousadu. Nova krila sasvim su negirala povijesnu arhitekturu koja se pojavljuje tek u „vidljivim *uzorcima* materijala i graditeljskih postupaka“ i u arheološkim tragovima prvenstveno iznad pousade.¹⁴⁸ Iako je

---

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ Isto.

¹⁴⁶ Isto.

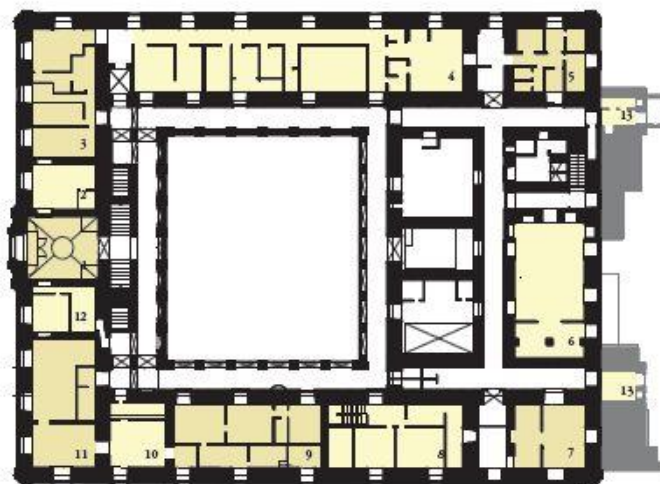
¹⁴⁷ Isto.

¹⁴⁸ Isto, str. 66.

samostanu dana nova namjena koja je zaustavila neminovno propadanje cjeline, u tom su procesu znatno izmijenjene njegove izvorne vrijednosti i karakteristike, čime je izvršena šteta spomeniku u situaciji kada je trebalo rehabilitacijom naglasiti njegovu povijest.

4.5. *Pousada de Viseu, Viseu*

Pousada de Viseu nalazi se u zgradi bivše bolnice Santa Casa da Misericórdia u gradu Viseu u unutrašnjosti Portugala. Kao autora projekta bolnice često se u literaturi navodilo Manuela Alvesa Macombou, arhitekta sa Sveučilišta u Coimbri, sve dok se nedavnim pronalaskom originalnih tlocrta nije otkrilo da je autor zapravo matematičar i umjetnik Teodoro de Sousa Maldonado.¹⁴⁹ Njegov je projekt nastao pod utjecajem klasicističke arhitekture koja je u to vrijeme cvala u Portu, točnije pokazuje sličnosti s Bolnicom sv. Antuna (Hospital de Santo António do Porto) arhitekta Johna Carra.¹⁵⁰ Radovi na gradnji bolnice započeli su 1793. godine i trajali su skoro stoljeće, do između 1880. i 1890. godine (s prekidom od 1810. do 1825. uslijed francuske invazije).¹⁵¹

Slika 75. Tlocrt prizemlja bivše bolnice Santa Casa da Misericórdia

Tlocrt izvedene građevine bio je pravokutnik (slika 75.). Zapadno, ulazno krilo podijeljeno je na dva kata, a ostala tri krila imala su četiri kata. Glavno pročelje oblikovano je elementima klasičnog jezika, poput istaknutih pilastara, dovratnika i nadvratnika prozora i vrata te krovnog vijenca. Podijeljeno je na dva simetrična dijela središnjom osi koju čine naglašeni ulazni portal,

¹⁴⁹ Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Disertacija. Coimbra, 2012. Str. 71.–73.

¹⁵⁰ Isto, str. 77.

¹⁵¹ Isto, str. 81.

veliki prozor, balkon, trokutasti zabat s grbom portugalske kraljevske kuće i akroterij s tri ženske figure koje predstavljaju teološke vrline Vjere, Nade i Ljubavi. Ulaskom u građevinu pristupa se najprije prostranom ulaznom atriju ukrašenom azulejom. S obje strane atrija nalazi se stubište koje se dijeli i vodi na gornje katove, a iza atrija nalazi se prostrani središnji prostor ili klaustar, izvorno otvoren, odnosno nepokriven. Unutarnja galerija koja ga okružuje, sa po sedam otvora polukružnih arkada sa svake strane, omogućavala je kretanje po različitim odjelima bolnice. Katovi su komponirani simetrično i međusobno odvojeni vijencima. Bolnica je pružala sve potrebno za brigu bolesnika: tu su se nalazile ambulate, ljekarna, laboratorij, sale za oporavak, čekaonica, kuhinja, arhiv, soba za administraciju, smještaj za zaposlenike i kapela.

Slika 76. *Pousada de Viseu* – Ulazno pročelje

Bolnica je radila dugi niz godina, od 1842., kada su prvi bolesnici preseljeni iz stare bolnice Hospital das Chagas, do 1997. godine, kada je otvorena nova bolnica prilagođena potrebama našeg vremena.¹⁵² Gubitkom namjene bolnica je pala u zaborav i počela naglo propadati, sve do 2007. godine. Tada su započeli su radovi obnove i adaptacije ruševne bolnice u pousadu prema projektu arhitekta Gonçala Byrnea. Arhitekt je bio pozitivno iznenađen kvalitetom zatečene građevine i podudarnošću njene arhitektonske forme i stabilnosti.¹⁵³ Predložio je koncept „tipološkog recikliranja“ koji se odnosi na ponovnu uporabu arhitektonske tipologije, umjesto metoda prenamjene ili rehabilitacije, karakterističnih za kraj 20. stoljeća.¹⁵⁴ Naime, cilj rehabilitacije bio je vratiti izvorno stanje nekog objekta nakon što je bio napušten, dok sada,

---

¹⁵² Isto, str. 87.

¹⁵³ Isto, str. 101.

¹⁵⁴ Isto, str. 29.–31.

početkom 21. stoljeća, „recikliranje“ omogućava inovacije i gradnju iznad postojećih osnova.¹⁵⁵ Prema Byrneu, tipologija mora biti fleksibilna u smislu tehnika, namjena, stila, karaktera objekta u cjelini i individualnog trenutka arhitektonske činjenice.¹⁵⁶ Budući da je bolnica bila znatno degradirana, nužno je bilo konsolidirati ruševne zidove te restaurirati i konzervirati postojeću građevinu kako bi joj se zatim mogla dati nova namjena.

Želja za čuvanjem arhitektonskog jezika građevine vidljiva je u zadržavanju izvornog oblikovanja pročelja (slika 76.) i okoliša bolnice: glavno je parkiralište smješteno istočno od građevine kako bi se što manje autima zaklanjao pogled na pousadu. Neobično je da se pored parkirališta nalazi vanjski bazen s tušem okružen širokim prostorom za boravak gostiju. Na sjevernoj je strani nove pousade zadržan glavni ulaz. Očuvano je i kameno stubište, kao i cijela zona središnjeg klaustara (slike 77. i 81.) koja ima funkciju dnevnog boravka i bara, a služi i za održavanje različitih događanja poput prezentacija, vjenčanja i sl. U prizemlju se nalazi veliki dio drugih javnih prostora: restoran, sale za sastanke i drugi prostori namijenjeni boravku gostiju. Stara je ljekarna u prizemlju obnovljena i dana joj je upitna nova namjena: pretvorena u prostoriju za pušače (slika 78). Ondje su se nastojali zadržati izvorni namještaj i objekti, poput grba Svete Kuće Milosrđa (*Santa Casa de Misericórdia*, portugalske dobrotvorne ustanove koja je upravljala bolnicom) pri vrhu jednog od zidova.

Slika 77. Pousada de Viseu – Klaustar

Slika 78. Pousada de Viseu – Prostorija za pušače

¹⁵⁵ Isto, str. 31.

¹⁵⁶ Isto.

Iz sigurnosnih i funkcionalnih razloga, integrirana su četiri stubišta i dva dizala, jedno u sjevernom i jedno u južnom krilu. Uslužne prostorije uvučene su u prizemlje južnog krila građevine. Budući da se prizemlje sjevernog krila proteže do visine prvog kata, prvi kat smješta sobe za goste u južnom, istočnom i zapadnom krilu. Na galeriji kata, tako i na drugim katovima, nalaze se hodnici koji slijede izvornu strukturu građevine (slika 79.). Na njihovim zidovima, ali i u drugim prostorima poput recepcije i restorana, izložene su fotografije stanja prije obnove (slika 80).

Slika 79. *Pousada de Viseu* – Hodnici

Slika 80. *Pousada de Viseu* – Fotografija stanja prije obnove

Južno krilo, sa sobama i dvjema uslužnim prostorijama, sniženo je zbog smještaja jacuzzija na katu iznad i zbog povišenog prizemlja ispod, pa su, u skladu s tim, i prozori sniženi. Drugi i treći kat sjevernog krila spojeni su u jedan, pa se ovdje nalaze veće sobe za goste, između kojih je u središtu krila dnevni boravak s pristupom balkonu s kojeg se pruža pogled na grad Viseu. U ostalim krilima trećeg kata smještene su sobe za goste, a na mjestu gdje je nekada bila kapela, sada je, po prvi put u nekoj pousadi, spa oko kojeg su prostorije za masažu, jacuzzi, teretana, unutarnji bazen i pomoćno kupalište. Posljednji, četvrti kat dodao je arhitekt, koristeći slobodnije arhitektonsko oblikovanje, jednostavne linije i crnu boju. Uz sobe i prostor u kojem je smješten ventilacijski pogon, tu je i prostrana terasa koja okružuje građevinu vrlo privatnog karaktera. Zenitalno osvjetljenje cijelog središnjeg dijela pousade osigurava se preko još jednog elementa

dodanog izvornoj strukturi, laganog pokrova građevine u obliku rešetka, koji stvara jedinstveni ugođaj kad ponestane dnevnog svjetla (slika 82.).

Slika 81. *Pousada de Viseu* – Klaustar

Slika 82. *Pousada de Viseu* – Katovi i pokrov

Pousada de Viseu, svečano otvorena 2009. godine, sa 84 soba jedna je od najvećih u Portugalu. Arhitekt Gonalo Byrne unio je jasan, ali nenametljiv individualni izraz (prvenstveno novi kat i pokrov pousade) koji se uspješno uklopio u obnovljenu, klasicističku strukturu bivše bolnice. Ipak, u originalnu strukturu dosta zadire uvođenje funkcija koje nemaju nikakvih poveznica s prijašnjom funkcijom (npr. prostorija za pušače u bivšoj ljekarni, spa u bivšoj kapeli) zbog kojih su i nastala spomenuta snižavanja, povišavanja i spajanja katova te izmjene veličine prozorskih otvora. Ova suvremena hotelska jedinica pokazuje kako se stavovi o značenju i načinima oživljavanja zapuštenih spomenika na teorijskoj i praktičnoj razini konstantno mijenjaju, uz relativno zadržavanje koncepata poput poštivanja povijesti građevine pri adaptaciji, o kojoj više u sljedećem poglavlju.

5. Metoda adaptacije i revitalizacije

Prema Tomislavu Marasoviću metode zaštite graditeljskog nasljeđa su konzervacija, adaptacija odnosno revitalizacija, rekonstrukcija ili anastiloza, restauracija, rekonstrukcija, dislokacija, interpolacija, replike i muzeji na otvorenom te nova izgradnja s povijesnim reminiscencijama.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Marasović, T. Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu. Split : Sveučilište u Splitu i Društvo konzervatora Hrvatske ; Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 1985. str. 121.–166.

U kontekstu zaštite, postupak adaptacije može se odrediti kao „prilagođavanje spomenika kulture novom životu“.¹⁵⁸ Budući da postoje brojne definicije termina spomenika kulture, moguće su i brojne vrste adaptacije. Primjerice, prema P. Fisteru, spomenik kulture može biti pojedinačni objekt, cjelina ili područje, pa se adaptacije stoga razlikuju ovisno o kojoj razini je slučaj.¹⁵⁹ U skladu s temom ovoga rada, usredotočit ćemo se na adaptaciju pojedinačnog objekta, čiji je glavni cilj „zadržati i osuvremeniti njegovu pravu ili izvornu funkciju“, npr. stambenu, poslovnu, obrambenu i dr.¹⁶⁰ S druge strane, spomeniku je moguće promijeniti namjenu prema sadržajima koji odgovaraju sadašnjosti, npr. pretvaranje prostora izvorno tvorničke funkcije u prostor za kulturne namjene itd.¹⁶¹ Jedna od mogućnosti je i postupak revalorizacije kojim se mijenja izgled spomenika. Radi se o adaptaciji učinjenoj nakon istraživanja kojima je utvrđeno da spomenik ima veće vrijednosti od onih u tom trenutku vidljivih ili kada je pristup prilagođen novim nalazima otkrivenima tijekom istraživanja, što može biti prva faza adaptacijskih radova.¹⁶² Primjer takvog slučaja može biti stručno provedena adaptacija neke zapuštene građevine, čime se prezentiraju sve njezine vrijednosti i omogućava joj se novi život, kao što smo prikazali na nekoliko primjera pousada.¹⁶³

Potrebno je odrediti i međusobni odnos adaptacije kao metode te revitalizacije kao procesa koji vraća život spomenicima i cjelinama, u skladu s njihovim vrijednostima.¹⁶⁴ Postupak revitalizacije spomenika kulture je složeniji, dugotrajniji i skuplji nego revitalizacija drugih kategorija objekta te ne dopušta korištenje bilo koje metode. Stoga svi sudionici procesa moraju paziti da ne dođe do tzv. revitalizacijske devastacije, tj. da se spomenik uništi u želji da mu vratimo život.¹⁶⁵ Adaptacija je jedno od osnovnih sredstava revitalizacije i jedan od postupaka u određenim fazama procesa revitalizacije. Ono što usmjerava i određuje postupak adaptacije jest odgovarajuća namjena spomenika. Kao i kod drugih intervencija na spomeniku, adaptacija zahtijeva istraživanje, vrednovanje i izradu projektne dokumentacije, a kasnije i konzerviranje, rekonstruiranje, interpoliranje novoga u staro te prezentiranje onoga što je ocijenjeno kao

---

¹⁵⁸ Maroević, I. Sadašnjost baštine. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1986. Str. 140.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ Isto, str. 141.

¹⁶² Isto.

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Isto, str. 143.

¹⁶⁵ Isto.

najvrijednije i najzanimljivije.¹⁶⁶ Rezultat bi trebao biti pomno odvagana ravnoteža detalja i cjeline te nastojanja da se sačuva cjelovitost objekta.¹⁶⁷

Kako bi adaptacija bila uspješna, potrebno je pridržavati se nekih principa pri njenom planiranju i provođenju, a to su prema Ivi Maroeviću:¹⁶⁸

- princip poštivanja svih spomeničkih vrijednosti i autentičnosti određenog spomenika kulture, ambijenta ili cjeline,
- princip korištenja suvremenih tehničkih pravila i propisa uz poštivanje tehničkih ili konstruktivnih kvaliteta spomenika koji se adaptira,
- princip poštivanja duha mjesta i vremena, posebno na zgradama nižih spomeničkih vrijednosti,
- princip kreativnog pristupa autora adaptacije uz uvažavanje vrijednosti prošlosti,
- princip odvajanja novoga od starog na razini fizičke strukture ili samo u dokumentaciji.

Pored tih principa, postoje i određeni preduvjeti za osposobljavanje za novi život spomenika:¹⁶⁹

- zamijeniti dotrajale elemente novim uz upotrebu kvalitetnih, istovrsnih i reverzibilnih materijala,
- konzervirati sve materijale i strukture koje je moguće spasiti, bez obzira na to hoće li se pohraniti na njihovom izvornom mjestu ili drugdje, primjerice u muzeju,
- osigurati vrsne majstore, posebno one sa znanjem starijih vještina,
- pripaziti na konstrukciju, obradu detalja te na dokumentaciju u tijeku rada i dokumentaciju izvedenog stanja,
- odabrati odgovarajuću namjenu koja neće uništiti postojeće vrijednosti tijekom projektiranja i radova, ali i u tijeku funkcioniranja nove namjene u praksi.

Opasnosti koje se pojavljuju u procesu adaptacije iste su vrste za pojedinačni spomenik i za spomeničke cjeline. Jedna je od najvećih opasnosti je neopravdana, pozitivna ili negativna, izmjena spomeničke vrijednosti objekta.¹⁷⁰ Ona se događa u slučajevima umjetnog uveličavanja vrijednosti objekta i umetanja nekarakterističnih prostornih ili oblikovnih kvaliteta, što rezultira promjenom izgleda, volumena i karaktera objekta. To se, naravno, ne odnosi na provođenje znanstveno utemeljene revalorizacije neke građevine ili cjeline kojom se unapređuje kvaliteta

---

¹⁶⁶ Isto, str. 144.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Isto, str. 147.

¹⁶⁹ Isto, str. 148.

¹⁷⁰ Isto, str. 149.

sadržaja i života stanovnika. Primjer može biti adaptacija starog naselja u elitno turističko odredište kojom se iz korijena mijenjaju prostorna i oblikovna, pa onda i spomenička obilježja cjeline.¹⁷¹ Moguć je i obrnuti slučaj, kada se spomeniku smanjuje vrijednost negiranjem nekog od njegovih osnovnih obilježja, primjerice uklanjanjem određenog sloja dekoracije.¹⁷² Nadalje, opasnost se pojavljuje pri stvaranju neopravdanog nesklada između unutrašnjosti i vanjštine spomenika. Često se unutrašnjost mora izmijeniti radi promjene ili poboljšavanja namjene, no pri tome se ne smiju ignorirati vrijednosti vanjštine i treba ostaviti opći dojam autentičnosti, a u slučaju građevina s usklađenom unutrašnjosti i vanjštinom zadržati taj sklad.¹⁷³ Opasnost je i stvaranje privida autentičnosti. Događa se „ako u oblikovanju detalja, dijelova zgrada i promjena koje su potrebne radi nove namjene proširimo staro i autentično oblikovanje na novi sadržaj na način koji bi bio primijenio stari majstor da je kojim slučajem htio oblikovati tu namjenu“.¹⁷⁴ Vrlo je čest primjer kada se pri adaptaciji stambenog objekta u trgovinu otvaraju veći prozorski otvori i izlozi. Novo oblikovanje građevine može biti nadahnuto izvornim, no uvijek je potrebno svjesno odvojiti staro od novoga u procesu adaptiranja i ne stvarati krivotvorine. Također, nužno je uskladiti različite nove zahvate na spomeničkom objektu (npr. ugrađivanje instalacija), koji se provode radi osuvremenjivanja stare namjene ili unošenja nove, s njegovim postojećim vrijednostima.¹⁷⁵ Davanje nove namjene koja je neprikladna spomeničkom prostoru još je jedna od opasnosti, no određivanje te nove namjene događa se prije samog postupka adaptacije pa ima neizravan utjecaj.¹⁷⁶ Na poslijetku, važno je naglasiti ljudski faktor koji može rezultirati lošim projektom i nadzorom te nevještom izvedbom. Kako bi se izbjegle nepovratne pogreške i slaba kvaliteta radova, nužan je stalni i odgovarajući nadzor tijekom izvedbe svake adaptacije.¹⁷⁷ Svakako, teorijska pravila temeljena na praktičnim iskustvima ne mogu biti točno određena i primjenjiva na svaki spomenički objekt, već trebaju predstavljati svojevrsne smjernice namijenjene konzervatorima, restauratorima i drugim stručnjacima uključenima u ovaj proces, s ciljem unapređivanja zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj.

---

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² Isto, str. 150.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Isto, str. 151.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Isto, str. 154.

¹⁷⁷ Isto.

6. Pousade kao uzoran primjer zaštite arhitektonske baštine

Zapuštanju i zanemarivanju vrijednih graditeljskih spomenika usred promjene životnog stila, parcelacije imanja i manjka financijskih sredstava, svjedočimo, kako u brojnim europskim zemljama, tako i u Hrvatskoj.¹⁷⁸ Primjer mogu biti naši dvorci, čija je koncentracija najveća u sjevernoj Hrvatskoj, a koji su formalno zaštićeni na temelju Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.¹⁷⁹ Njihovo je propadanje započelo još sredinom 19. stoljeća nakon ukidanja kmetstva i feudalnog društvenog poretka i nastavilo se nakon Prvoga svjetskog rata zbog provedbe agrarne reforme i smanjenja vlastelinskih posjeda.¹⁸⁰ Značajno uništavanje i prenamjena dvoraca, renesansnih ljetnikovaca i većih vila počelo je nakon Drugoga svjetskog rata procesom nacionalizacije kada su vlasnici tih zdanja većinom bili napustili zemlju, a sve do danas su vidljive tragične posljedice.¹⁸¹ Analiza stanja dvoraca Sjeverne Hrvatske iz 2008. godine pokazala je da je u jako lošem stanju čak 45% dvoraca, u dobrom stanju 43%, a u odličnom stanju tek 12% dvoraca.¹⁸² Najčešće dana namjena je stambena te kulturna (muzeji, izložbe, knjižnice), zatim poslovna namjena, i slijede redom namjena bolnice, škole, socijalnih ustanova, ugostiteljske namjene (tek 4%), arhivi i vjerska namjena sa 1%. Naspram njih, bez namjene je 32% dvoraca u Sjevernoj Hrvatskoj.¹⁸³ Prof. dr. sc. Šćitaroci kao razloge za tako lošu situaciju navodi presporo rješavanje vlasništva, nepostojanje financijskih olakšica, dugotrajne i komplicirane procedure, nesnalaženje lokalne uprave i samouprave, nepostojanje vizije i državnog programa, nepostojanje programa ulagača i postojanje iluzija.¹⁸⁴ Problematican je i nedostatak sustavnog vrednovanja kulturne baštine te nedovoljno osvještavanje šire javnosti o ovoj tematici. Nažalost, primjera loše skrbi ima mnogo, poput devastiranog dvorca Opeka s arboretumom kraj Vinice u okolici Varaždina, dvorca Brezovica kod Zagreba, dvorca Bosiljevo kod Karlovca i dr. Napušteni su i objekti druge vrste, ugostiteljski, vojni, tvornički ili obrazovni, koji su u prošlosti imali ambijentalnu, povijesnu ili neku drugu vrijednost (npr. na jugu Hrvatske hotelsko-vojni kompleks Kupari u Župi dubrovačkoj, hotel Belvedere u Dubrovniku i vila Aurora u Trstenom).

---

¹⁷⁸ Ćorić, F. Prenamjena dvoraca kao gospodarski pokretač razvoja. // Međunarodni znanstveno-stručni skup Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima. Zagreb : Arhitektonski fakultet, 2005., str. 44.

¹⁷⁹ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. URL: <http://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (10.2.2017.)

¹⁸⁰ Trojak, S. Održana međunarodna konferencija "Europska iskustva u revitalizaciji dvoraca i povijesnih zgrada" . // GO 21. 7(2008), str. 6. URL: <http://www.dvorci.hr/dokumenti/Razno/Mediji15GO21.pdf> (10.2.2017.)

¹⁸¹ Isto.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ Isto, str. 7.

¹⁸⁴ Isto.

Slika 83. Dvorac Bosiljevo

Slika 84. Grand Hotel, Kupari, unutrašnjost

Ipak, posljednjih godina nastoji se promijeniti svijest o vrijednostima baštine, o čemu svjedoče inicijative poput međunarodnog projekta *Villas, stately homes and castles – compatible use, valorisation and creative management* (od 2003. do 2006. godine) koji je imao cilj napraviti evidenciju dvoraca, kurija, vila i ljetnikovaca na području Hrvatske, provesti vrednovanje, odnosno kategorizaciju te postaviti kriterije za njihovu zaštitu, obnovu, revitalizaciju i prenamjenu.¹⁸⁵ Zahvaljujući povlačenju novca iz strukturnih fondova Europske unije, neke lokalne zajednice počele su obnavljati vrijedne građevine u svom okružju, npr. obnovljena je i prenamijenjena u hotel kurija Janković u Kapeli Dvoru kod Virovitice. Neki od poznatih primjera uzornog održavanja dvoraca u Hrvatskoj su Stari grad Varaždin, Trakošćan i Veliki Tabor, a na dobrom putu prema novoj namjeni je, primjerice, dvorac Bračak koji će postati regionalni Energetski centar.¹⁸⁶

Davanje turističko-ugostiteljske funkcije, kako je utvrđeno, minimalno je zastupljeno u projektima adaptacije spomeničke baštine Hrvatske (rijetki su dvorci prenamijenjeni u hotele, npr. Beženec u Prigradi i Gjalski kod Zaboka). Prednosti takvih adaptacija su mnogobrojne; od koristi za lokalnu zajednicu, u smislu otvaranja novih radnih mjesta i unošenja života u naselja i gradove, preko općenitog gospodarskog razvitka područja, zatim pružanja jedinstvenog doživljaja baštine posjetiteljima, do samog spašavanja različitih arhitektonskih spomenika od propadanja. U tom su smislu *pousade* kao karakteristična portugalska prenoćišta uzoran primjer pronalaska nove funkcije vrijednom degradiranom graditeljskom nasljeđu, naravno, ukoliko se u tom procesu poštuju zatečene vrijednosti. Pogodnosti obnavljanja starih spomenika i adaptacije u male hotelske jedinice bile su obostrane, kako za državu, koja je našla način da promovira svoju

¹⁸⁵ Ćorić, F. Prenamjena dvoraca kao gospodarski pokretač razvoja. // Međunarodni znanstveno-stručni skup *Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima*. Zagreb : Arhitektonski fakultet, 2005., str. 47.

¹⁸⁶ Bračak. URL: <http://www.regea.org/images/Bracak-letak-lq.pdf> (10.2.2017.)

vlast i politički nacionalizam, ali i da poveća prihode iz turizma, tako i za zaboravljenu i zapuštenu arhitektonsku baštinu, koju se počelo oživljavati. Postoji nekoliko slučajeva neuspjele i neodgovarajuće prenamjene u pousade koji upozoravaju na moguće opasnosti i pogreške u tom postupku (*Pousada de D. Afonso II*, Alcácer do Sal ili djelomice *Pousada de Viseu*). Metoda adaptacije ili prenamjene, o kojoj je opširnije rečeno u prethodnom poglavlju, bila je glavna metoda kojom su arhitekti pristupali tom delikatnom zadatku, uz potrebne zahvate poput konsolidiranja, restauriranja i rekonstruiranja. Shvaćalo se ono što se danas često zaboravlja u našem geografskom području: da je jedino odgovarajućim i aktivnim korištenjem prostora samostana, utvrda, bolnica i drugih oblika arhitekture moguće sačuvati ih od propadanja. Naglasak treba biti na davanju funkcija koje ne štete objektu i funkcija čije potrebe ne bi bile ograničene spomeničkom vrijednošću objekta u kojem se nalaze (kao što su u vrijeme Jugoslavije različite institucije bile smještene u dvorce). Prema tome, kvalitetno izvedene intervencije konsolidiranja, konzerviranja i restauriranja te promišljena adaptacija naših dvoraca, ljetnikovaca, vila, utvrda i drugih devastiranih spomeničkih objekata u hotele, po uzoru na portugalske pousade, imala bi značajnu ulogu u prostornom, gospodarskom i društveno-kulturnom razvoju različitih područja Hrvatske.

7. Muzeološki pristup

Povijest muzeja seže još u antiku, kada je muzej bio dom muza, pokroviteljica duhovnih djelatnosti u znanosti i umjetnosti, nevezan uz predmete i njihovo skupljanje.¹⁸⁷ Protokom stoljeća mijenjala su se shvaćanja muzeja, čovjek je počeo pripisivati predmetima različita značenja i vrijednosti zbog kojih ih je čuvao i izlagao, najprije u vlastitim zbirkama, a kasnije u javnim institucijama muzeja. Muzeologija, kao znanost koja izučava muzeje i njihove funkcije, razvila se u 20. st. propitivanjem definicija muzeja, njezinog poslanja i uloge u suvremenom životu. Sukladno tome, muzeologija je bila i danas jest usko vezana uz mnoge znanstvene discipline, poput biologije, fizike i geografije, ali i uz humanističke i društvene znanosti: povijest, etnologiju, sociologiju, pedagogiju, informacijske znanosti i druge. U tom smislu, u ovom radu je od primarnog interesa povijest umjetnosti i informacijske znanosti, s čijeg će se aspekta predložiti nekoliko oblika komuniciranja (tematska povremena izložba, publikacije, predavanja, izletničke ture, web stranica s virtualnom izložbom, reprezentacija *in situ*) kojima bi se javnosti predstavile portugalske pousade i njihova uloga u zaštiti spomeničke baštine, kako u nacionalnom kontekstu, tako i šire, kao univerzalni primjer dobrog upravljanja vrijednom arhitekturom.

7.1. Muzeološke funkcije

Muzeološke funkcije odražavaju odnos prema stvarnosti i prvenstveno su vidljive u muzeju kao instituciji. Njihova je svrha da uz pomoć stručnjaka omoguće iskorištavanje vrijednosti koje nose predmeti baštine, odnosno muzejski predmeti, za dobrobit čovjeka i društva.¹⁸⁸ ICOM-ova definicija muzeja navodi klasični poredak muzeoloških funkcija, a to su skupljanje, čuvanje, proučavanje, komuniciranje i izlaganje materijalnih svjedočanstava čovjeka i njegove okoline.¹⁸⁹ Postoje dva općeprihvaćena modela temeljnih muzeoloških funkcija, utemeljena prvenstveno na funkcioniranju institucije muzeja, a tek onda na teoriji muzeologije: CC model (Curation-Communication, tj. Skrb-Komunikacija) prema priručniku Britanskog muzejskog udruženja *Manual of Curatorship* iz 1984., te PRC model (Preservation-Research-Communication, tj. Zaštita-Istraživanje-Komunikacija) iz 1983. godine, predstavljen na Reinwardt Academie u

---

¹⁸⁷ Maroević, I. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta, 1993. str. 267.

¹⁸⁸ Isto, str. 160.

¹⁸⁹ Isto.

Leidenu/Amsterdamu.¹⁹⁰ PRC model sveobuhvatniji je i može biti primijenjen na cjelovito kulturno naslijeđe, pa je stoga prihvatljiviji suvremenoj muzeološkoj teoriji.¹⁹¹ Ovaj model predstavlja muzeološki sustav u kojem se muzeološke funkcije zaštite, istraživanja i komunikacije mogu povezivati unutar muzeja. Također, muzeološke funkcije mogu utjecati na okolinu, ali i ta okolina može djelovati na njih, bez obzira na druge funkcije. Prema tome, razlikuje se unutarnja orijentacija sustava, koja se bavi sustavom, te vanjska orijentacija, koja se zasniva na sustavu.¹⁹² Važno obilježje muzeoloških funkcija, mogućnost samostalnog djelovanja, omogućuje učinkovitu upotrebu na objektima baštine i ukupnosti baštine izvan same institucije muzeja,¹⁹³ što će biti prikazano na primjeru pousada.

7.1.1. Funkcija komunikacije

Riječ komunicirati znači priopćiti ili učiniti općim, osigurati da se postane dionikom nečega.¹⁹⁴ Ivo Maroević komunikaciju definira kao „proces prenošenja poruka koji se odvija u komunikacijskom vremenu, pri čemu je u konačnici čovjek uvijek njihov primatelj“.¹⁹⁵ To komunikacijsko vrijeme skoro se uvijek odnosi na sadašnje vrijeme. Ovako Maroević određuje važnost komunikacije baštine: „Komunikacija osobina i vrijednosti predmeta ili cjeline kulturne i prirodne baštine jedan je od temeljnih ciljeva svih djelatnosti koje se bave zaštitom, izučavanjem i posredovanjem vrijednosti baštine“.¹⁹⁶ Podjednako važna jest uloga muzejske komunikacije u uspostavljanju veze muzeja sa svijetom koji ga okružuje.¹⁹⁷ Ona je obično jednosmjerna budući da je glavna zadaća muzeja da pruži publici mogućnosti preuzimanja znanja, iskustva, emocija ili poruka iz prikupljenog bogatstva ili, prema Stranskom, tezaurusa muzeja.¹⁹⁸ Ipak, komunikacija „ugrađuje baštinu (...) u kvalitetu življenja, poput vode, zraka, hrane“ i omogućava da svijest o baštini postane dijelom identiteta određene sredine.¹⁹⁹ Bitna je činjenica da muzejska institucija, neposredno povezana s predmetima materijalne kulture, komunicira sa svojom publikom

---

¹⁹⁰ Isto, str. 160. – 161.

¹⁹¹ Isto, str. 161.

¹⁹² Isto.

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ Maroević, I. Komunikacijska uloga muzejske izložbe. // *Informatica Museologica*. 19, 1–2(1989), str. 90.

¹⁹⁵ Maroević, I. Muzejska publikacija kao oblik muzejske komunikacije. // *Informatica museologica*. 32, 3–4(2001), str. 10.

¹⁹⁶ Maroević, I. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta, 1993. str. 199.

¹⁹⁷ Maroević, I. Muzejska publikacija kao oblik muzejske komunikacije. // *Informatica museologica*. 32, 3–4(2001), str. 10.

¹⁹⁸ Isto.

¹⁹⁹ Maroević, I. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta, 1993. str. 199.

prvenstveno putem izložbi gdje im prezentira muzejske predmete.²⁰⁰ Međutim, zbog potrebe zaštite predmeta baštine i posebnosti poruka koje izložbe komuniciraju te vremenske komponente izložbi, muzeji koriste druge načine komuniciranja, pisane, ilustrirane i druge oblike publikacija, kako bi nadvladali spomenuta ograničenja.²⁰¹ Osim izložbe i publikacije, u današnje vrijeme na raspolaganju su nam brojni načini komuniciranja, posredni ili neposredni, o kojima opširnije u sljedećim poglavljima.

8. Oblici komuniciranja arhitektonske baštine na primjeru pousada

Kako bismo javnosti predstavili određenu temu ili ideju iz nekog područja ljudskog djelovanja i interpretirali je, u muzeologiji koristimo različite oblike komuniciranja. Podjele mogu biti raznovrsne, ovisno o svrsi komuniciranja, ciljanoj publici, raspoloživim sredstvima i sl. Primjerice, Timothy i Boyd interpretativne medije dijele na osobne, odnosno one kod kojih je čovjek medij širenja informacija (vođeni obilasci, predavanja, osoblje informacijske službe, prikazivanje ličnosti, demonstracije), te neosobne, kod kojih posjetitelji samostalno dolaze do informacija, bez potrebe uključivanja stručnog osoblja (pisani materijali, znakovi, audio vodstva).²⁰² K. Brown navodi 12 programskih tipova: vodstva za grupe, vodstva za školske grupe, audio vodstva, audio-vizualni programi, virtualna iskustva, vodstva iza kulisa, prostori za otkrivanje, muzejsko kazalište, demonstracije, predavanja i filmovi, posebna događanja te programi protezanja i dosezanja (*extension* i *outreach*).²⁰³ Najpogodniji oblik komuniciranja kulturne baštine, muzealija i njihovih poruka prema I. Maroeviću zasigurno je izložba, koju ćemo prvu razmotriti, a osim nje postoje su i drugi oblici komuniciranja koji koriste različite medije kako bi zamijenili izvorne predmete. Ako bismo htjeli predstaviti hrvatskoj javnosti portugalske pousade, onda je sposobnost medijskih oblika da na daljinu prenesu informacije i poruke o ovoj temi itekako poželjna. Na primjer, na izložbi o pousadama koja bi se održala u Hrvatskoj teško bi bilo izložiti originalni predmet poput komada namještaja iz portugalske pousade, nego bi se vjerojatnije prikazala fotografija tog predmeta u njegovom izvornom okružju. Od mnogobrojnih načina kako baštinu možemo prezentirati javnosti, odabrano je nekoliko glavnih kategorija (izložba, publikacije, predavanja, izletničke ture, virtualna izložba i reprezentacija *in situ*) koje će se objasniti na primjeru portugalskih pousada.

---

²⁰⁰ Maroević, I. Muzejska publikacija kao oblik muzejske komunikacije. // *Informatica museologica*. 32, 3–4(2001), str. 10.–11.

²⁰¹ Isto, str. 11.

²⁰² Timothy, Dallen J.; Boyd, Stephen W. *Heritage tourism*. New York : Prentice Hall, 2003. str. 218. – 220.

²⁰³ Isto, str. 297.

8.1. Muzejska izložba

Muzejska izložba glavni je oblik muzejske prezentativne komunikacije.²⁰⁴ Belcher je definira kao izlaganje s namjerom da se utječe na promatrača na neki predodređeni način.²⁰⁵ Jean Davallon smatra da je izložba sustav koji je nastao raspoređivanjem stvari u prostoru s namjerom da budu dostupne članovima društva.²⁰⁶ Ona je „djelo funkcionalnog dizajna s ciljem obavljanja specifičnog zadatka“ poput prenošenja neke poruke, pružanja specifičnog iskustva i mogućnosti neformalnog obrazovanja u muzeju.²⁰⁷ S jedne strane, izložbu čine njezine vrijednosti kao cjeloviti proizvod kulturne ili umjetničke kreacije, za koju je zaslužan dizajner, te, s druge strane, muzejski stručnjaci poput kustosa i muzejskog pedagoga, koji određuju vrijednosti sadržaja i prezentacije poruke.²⁰⁸

Kao sredstvo komunikacije, mogućnosti koje pružaju izložbe su ograničene samo maštom, praktičnim vještinama, fizičkim mogućnostima i budžetom. 1988. godine Velarde je kategorizirao izložbe u sajmove, svjetske izložbe, znanstvene centre, centre baštine i eko-centre, muzeje i umjetničke galerije, putujuće izložbe i dr.²⁰⁹ Razlog tolikoj raznolikosti i brojnosti novih oblika izložaba, poput tematskih parkova, jest zbog viška slobodnog vremena i raspoloživog prihoda publike, zajedno s većom svijesti o temama poput baštine i zaštite, ali i novih tehnologija i mogućnosti da posjetitelj aktivnije sudjeluje u izložbi.²¹⁰ Prema tome, muzejske izložbe čeka uzbudljiva budućnost.

8.1.1. Prednosti i ograničenja komuniciranja izložbom

Kao što postoje jasne prednosti izložbe kao sredstva komunikacije, prisutne su i određene mane i ograničenja, pa je pri razvoju projekta izložbe važno biti svjestan i uzeti u obzir obje strane.²¹¹

Prednosti

Izložba muzeju omogućuje dobar način komuniciranja informacija i ideja javnosti. Najvažnije i jedinstveno obilježje muzejske izložbe je da omogućava susret posjetitelja sa stvarnim,

---

²⁰⁴ Stublić, H. Radni materijali s predavanja *Prezentacija i reprezentanti arhitektonske baštine na muzejskoj izložbi* na 2. kongresu hrvatskih muzealaca.

²⁰⁵ Belcher, M. *Exhibitions in museums*. Leicester ; London : Leicester University Press, 1992. str. 37.

²⁰⁶ Vujić, Ž. Radni materijali iz kolegija Muzejske izložbe na diplomskom studiju Muzeologije i upravljanja baštinom, ak. god. 2014./2015.

²⁰⁷ Isto.

²⁰⁸ Isto.

²⁰⁹ Belcher, M. *Exhibitions in museums*. Leicester ; London : Leicester University Press, 1992. str. 37.

²¹⁰ Isto.

²¹¹ Isto, str. 37.–38.

autentičnim objektom, na siguran način i za posjetitelje i za izložene predmete.²¹² Važna je trodimenzionalna kvaliteta izložbe koja se odnosi ne samo na omogućavanje kretanja oko izloženih predmeta i doživljavanja njihove prostornosti, već i na cjelokupni prostor u kojem je izložba postavljena. Kako bi doživljaj korisnika bio što bogatiji, korisnicima se može i treba omogućiti korištenje što više osjetila: uz gledanje i kretanje, u muzejskom prostoru mogu se uključiti i slušanje, dodir, miris, čak i okus. U istu svrhu služe i različiti tipovi medija, tradicionalni i moderni, te načini pristupanja predmetima.²¹³ Korištenjem raznovrsnog interpretativnog materijala, moguće je postići različite ciljeve i uspješno pristupiti muzejskoj publici različite dobi, interesa i razine znanja, ili pak prilagoditi se u potpunosti određenoj grupi i prema tome izložbu kreirati na specifičnom mjestu, poput školske učionice.²¹⁴ Od jedinstvene je važnosti metoda usporedbe, tj. drugog pogleda kojom se suočava prošlost i sadašnjost, različiti rodovi, stajališta određenih grupa i sl.²¹⁵ Još jedna prednost izložbe jest mogućnost posjetitelja da obilazi izložbu slobodno, prema vlastitom ritmu, da se može zaustaviti ondje gdje je nešto njemu zanimljivo ili, pak, da zaobiđe nešto što mu nije zanimljivo, ali i da se ponovno vrati na izložbu i još dublje je doživi.²¹⁶ Također, muzeju održavanje izložbe može biti izvor profita, posebno u slučaju izložba koje se bave popularnim temama.²¹⁷

Ograničenja

Uspješna i dobro izvedena izložba rezultat je napora različitih stručnjaka, a zahtijeva i adekvatne financije o kojima ovisi kvaliteta izložbe.²¹⁸ Izložba se treba održati na pristupačnoj lokaciji i treba biti otvorena dovoljno vremena, po mogućnosti u vremenskom periodu u kojem je najveća posjećenost.²¹⁹ Izložba je jednokratna i neponovljiv čin, što je istovremeno njezino ograničenje, ali i posebnost. Nadalje, izložbe su u potpunosti ovisne o medijima koji prenose informacije publici o održavanju izložbi (poster, leci, priopćenja za javnost, *word of mouth*).²²⁰ Ograničavajući faktor svake izložbe je činjenica da obilazak izložbenog prostora umara publiku, posebno kod velikih izložbi. Iskustvo posjete bit će smanjene kvalitete ukoliko postoji ometanje ili buka drugih posjetitelja u izložbenom prostoru, izlošci koji se međusobno natječu u

---

²¹² Isto, str. 38.

²¹³ Isto.

²¹⁴ Isto, str.38. – 39.

²¹⁵ Vujić, Ž. Radni materijali iz kolegija Muzejske izložbe na diplomskom studiju Muzeologije i upravljanja baštinom, ak. god. 2014./2015.

²¹⁶ Belcher, M. Exhibitions in museums. Leicester ; London : Leicester University Press, 1992. str. 39.

²¹⁷ Isto.

²¹⁸ Isto.

²¹⁹ Isto, str. 39. – 40.

²²⁰ Isto.

privlačenju pažnje i nedovoljno velike legende.²²¹ Kao što izložbe mogu biti zamarajuće za posjetitelje, tako mogu biti iscrpljujuće i za izložene predmete; oni mogu biti izloženi različitim opasnostima, od kojih je najčešći neodgovarajući okoliš (prejaki izvori svjetlosti, neodgovarajuće UV zračenje, velike oscilacije temperature i vlažnosti zraka), fizička oštećenja i krađa predmeta.²²² Zato je potrebno provoditi postupke zaštite u svakoj fazi izložbe, u skladu s ciljevima izlaganja i pristupnosti predmeta javnosti.²²³

8.1.2. Tipovi izložbe

Godine 1970. Z. Z. Stransky naveo je muzejsku ekspoziciju, muzejsku izložbu te izložbu kao tri osnovna tipa izlaganja. Ivo Maroević nadopunio je tu podjelu četvrtim, novim tipom izlaganja ili prezentativne komunikacije, velikom tematskom izložbom.²²⁴ *Muzejska ekspozicija ili stalni postav* je „konkretizacija poruke zbirnog fonda ili objektivizacija muzejskog tezaurusa“ i bavi se isključivo znanstveno utemeljenim temama.²²⁵ *Muzejska izložba ili povremena izložba* također koristi materijal zbirnog fonda muzeja, ali nastoji se baviti tematiziranjem određenih problema i otvorenih pitanja s većim prostorom za interpretaciju.²²⁶ *Izložba ili pokretna izložba* je izložba kopija, reprodukcija i modela, bez muzealija, koja se održava izvan prostora muzeja.²²⁷ *Velike tematske izložbe* reprezentativne su i sveobuhvatne izložbe koje se bave širokim kulturološkim, umjetničkim, povijesnim, tehničkim ili znanstvenim temama, pri čemu ne koriste samo materijal muzejskog fonda.²²⁸ Koncept izložba o pousadama, koji će se kasnije predstaviti, pripadao bi tipu tematske, odnosno povremene izložbe.

Tematska ili povremena izložba

Kao što je već spomenuto, tematska ili povremena izložba interpretira određene probleme za koje još ne postoje znanstvene potvrde i tako vode do nepotpunih spoznaja o temama kojima se određeni muzej još nije bavio ili se bavio na drugačiji način, zbog čega mogu biti provokativne ili inovativne.²²⁹ Takva izložba, uobičajenog trajanja između tri i šest tjedana,²³⁰ pruža mnoge

---

²²¹ Isto.

²²² Isto, str. 40. – 41.

²²³ Isto, str. 41.

²²⁴ Maroević, I. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta, 1993. Str. 233.

²²⁵ Isto.

²²⁶ Isto, str. 234.

²²⁷ Isto, str. 235.

²²⁸ Isto.

²²⁹ Isto, str. 234.

²³⁰ The manual of museum exhibitions / uredili Barry Lord i Gail Dexter Lord. Walnut Creek, Calif. [etc.] : Altamira Press, a Division of Rowman & Littlefield Publishers, 2002. Str. 278.

mogućnosti i može „zaokruživati sliku i saznanja koja su se u muzeju stekla u pojedinim zbirkama ili u među odnosima tih zbirki“,²³¹ odnosno može podržavati i nadopunjavati stalni postav muzeja ukoliko postoji. Obično je koncipirana monodisciplinarno što se tiče tematike kojom se bavi, a interdisciplinarna je u smislu muzeološke prezentacije.²³² Povremena izložba služi se slobodnijim muzeografskim pomagalima koja mogu biti eksperimentalna i prolaznog karaktera. Iako je, što se tiče samog prikazivanja znanja, poprilično manjkava, ona nastoji potaknuti promišljanje posjetitelja upućivanjem na otvorena pitanja, pa je moguće reći da je povremena izložba „uspostavljanje odnosa između iskaza i prikaza znanja“. ²³³ Iz tog je razloga pristupačna i užem krugu posjetitelja, kada je specijalistička i zahtijeva dobro poznavanje teme, i širem krugu posjetitelja, kada predstavlja neku atraktivnu i zanimljivu temu.

Organiziranje ovakve izložbe često je zahtjevno i ponekad zahtijeva uključivanje ne samo cijelog osoblja, nego i volontera, gostujućih kustosa i dodatnog zaštitnog osoblja.²³⁴ U slučaju gostujućih povremenih izložbi, učestvovanje muzeja može podrazumijevati plaćanje određene pristojbe, suradnju u istraživanju i pripremi kataloga i dr.²³⁵ Također, izuzetno je važno jasno postaviti uvjete posudbe predmeta iz drugih muzeja ili institucija. Često ključnu ulogu o tome hoće li se uopće održati izložba ima sponzoriranje privremenih izložbi od strane pojedinaca ili korporacija.²³⁶ U slučaju naše izložbe o pousadama, za nju bi mogle biti zainteresirane institucije koje se bave područjima koje izložba obrađuje ili barem dijelom dotiče, poput centra za portugalski jezik i kulturu (Instituto Camões) ili Hrvatskog muzeja arhitekture.

8.1.3. Osnovni elementi izložbe

Tijekom osmišljavanja bilo koje izložbe, pa tako i one koja se bavi arhitekturom, važno biti svjestan osnovnih oblikovnih elemenata izložbe. To su: okoliš prostora izložbe, orijentacija, ritam, boja, osvjetljenje, predmeti i odnos prema predmetima (u našem slučaju zamjembeni predmeti) i ostala muzeografska pomagala.²³⁷ Ukratko ćemo opisati svaki od njih.

Okoliš prostora izložbe

---

²³¹ Maroević, I. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta, 1993. Str. 234.

²³² Isto.

²³³ Isto.

²³⁴ The manual of museum exhibitions / uredili Barry Lord i Gail Dexter Lord. Walnut Creek, Calif. [etc.] : Altamira Press, a Division of Rowman & Littlefield Publishers, 2002. Str. 276.

²³⁵ Isto, str. 277.

²³⁶ Isto, str. 286.

²³⁷ Vujić, Ž. Radni materijali iz kolegija Muzejske izložbe na diplomskom studiju Muzeologije i upravljanja baštinom, ak. god. 2014./2015.

Četiri su vrste okoliša prostora izložbe koja imaju ključnu ulogu pri osmišljavanju izložbe. *Udaljeni okoliš* odnosi se na mjesto u kojem se nalazi izložba. O održavanju izložbe potrebno je obavijestiti javnost putem lokalnih medija. *Bliži okoliš* vanjski je prostor zgrade muzeja te mjesto gdje publika stječe prvi dojam o muzeju. Izlaganjem citylight plakata ispred muzeja ili prijenosnog panoa na samu građevinu muzeja može se privući potencijalna publika. *Unutarnji okoliš* izrazito je važan prostor na koji posjetitelj nailazi pri samom ulasku u zgradu muzeja. Treba biti jednostavan i pregledan tako da se posjetitelj osjeća ugodno i sigurno, osiguravati jasnu orijentaciju, a poželjeno je da je posjetitelju na raspolaganju osoblje muzeja. *Okoliš same izložbe* cjelokupni je prostor u kojem se održava izložba.

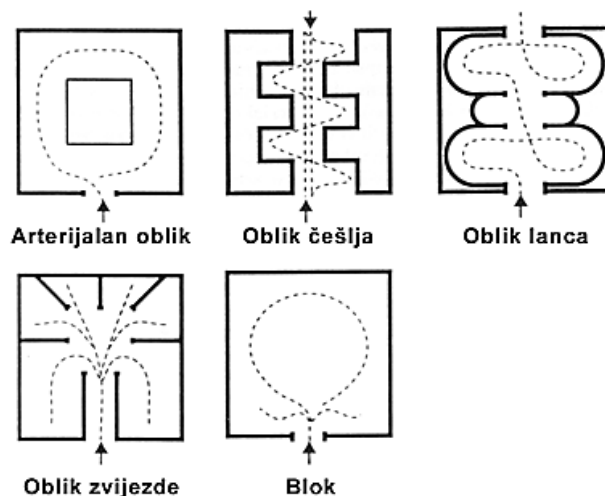
Orijentacija

Orijentacija je logičan međusobni odnos prostornih situacija. Ima veliku važnost za muzejsku izložbu jer dobra orijentacija omogućava posjetitelju da razumije ciljeve izložbe, dok loša orijentacija otežava snalaženje u prostoru izložbe, pa posjetitelj postaje umoran i nezadovoljan posjetom. *Zemljopisna orijentacija* je poznavanje mjesta izložbe, njegova zemljopisnog tlocrta i odnosa prema okolini, ali i svjesnost o vlastitoj poziciji unutar tog tlocrta, pri čemu mogu pomoći npr. tlocrt prostora izložbe i znakovlje. Ima utjecaj na samopouzdanje, koncentraciju i opuštenost posjetitelja. *Intelektualna orijentacija* je intelektualna priprema posjetitelja na izložbu, tj. predstavljanje teme izložbe pružanjem osnovnih informacija, posebno prikladna za obrazovne posjete. U tu svrhu koriste se katalozi, uvodni poster, predavanja i sl. Cilj *konceptualne orijentacije* jest uspješno prenošenje osnovne ideje izložbe publici, čime posjet izložbi postaje smislen i svrhovit, uz bolje shvaćanje cijele izložbe. *Psihološka orijentacija* stvara pozitivni stav posjetitelja prema izložbi, koji je posebno važno razvijati kod školske djece koja u sadašnjici gradi privrženost i naviku posjete muzejima, a u budućnosti ima sposobnost stvoriti društvo okrenuto znanju. Još jedan bitan pojam u ovom kontekstu je Meltonov učinak, tj. opadanje pažnje posjetitelja prema kraju izložbe.²³⁸ Za sprečavanje te pojave nužna je dobra i dinamična organizacija prostora izložbe; u skladu s mogućnostima, publiku se usmjerava na kružno kretanje, u smjeru kazaljke na satu, kako je mnogima prirodno, ili se, pak, koriste elementi koji privlače pozornost, poput uporabe izvora svjetlosti, zvuka, boje ili označavanja brojevima. Poželjno je unutar izložbenog prostora osigurati i zaustavna mjesta za odmor posjetitelja. Osim

---

²³⁸ Isto.

spomenutog kružnog kretanja, postoji još nekoliko načina kretanja posjetitelja po prostoru izložbe, samostalno ili u kombinacijama (slika 85.).²³⁹

Slika 85. Primjeri uzoraka kruženja prema Lehmbrocku

Ritam

Ritam u muzejskoj izložbi može se definirati kao „tempo, intenzitet i raznolikost poticaja kojima je posjetitelj izložen prolazeći kroz izložbu“. Ritam je izmjenjivanje uzbudljivih i mirnijih faza. Puno ponavljanja stvara monotoniju, dok raznoliki poticaji smanjuju umor posjetitelja i čine izložbu zanimljivijom. Dizajner izložbe može se poslužiti različitim elementima kako bi postigao željeni ritam i ugođaj; može suprotstaviti svjetlost i tamu ili koristiti statično i dinamično osvjetljenje, koristiti više tonova boja, izložiti predmete različitih veličina, oblika i teksture, suprotstaviti otvoren i zatvoren prostor, gusto i rijetko postavljene predmete, simetričan i asimetričan raspored itd. Uspješno osmišljena izložba sadržava barem nekoliko navedenih elementa. Bitno je i da dizajner izbjegne prevelike ili pak premale promjene ritma te da tako postigne ravnotežu poticaja, od početka do kraja izložbe.

Osvjetljenje i boja

Osvjetljenje je jedan od čimbenika koji velikim dijelom utječe na stvaranje raspoloženja na izložbi. Elementi osvjetljenja na izložbi trebaju pokazivati pravu ljepotu umjetničkih i povijesnih predmeta, zaštititi ih od blijedenja i oštećivanja, ali i očuvati energiju, resurse, ljudsku snagu i novčana sredstva.²⁴⁰ Osvjetliti predmete možemo reflektorima, fluorescentnim cijevima različite

²³⁹ Isto.

²⁴⁰ Miller, Jack V.; Miller, Ruth Ellen. Museum lighting – Pure and simple. URL: <http://www.nouvir.com/pdfs/MuseumLighting.pdf> (10.2.2017.)

topline ili dnevnim svjetlom koje može znatno varirati i tako utjecati na doživljaj posjeta, ali i ugroziti sigurnost predmeta uslijed povećanja topline prostora. Kako bi predmeti bili u središtu pozornosti, nužno je osvijetliti predmete, a ne područja oko njih, prigušiti pozadine te kontrolirati odraze koje posjetitelj može vidjeti u zaštitnom staklu izloženih predmeta.²⁴¹

Pri postavljanju izložbe potrebno je dati posebnu pažnju i bojama. Osim vizualnog, boja posjeduje i psihološko i simbolično značenje. Osnovni čimbenici koji bi trebali odrediti koja boja će biti korištena i gdje jesu vrsta i narav izložbe, ambijent koji se nastoji stvoriti, boja izloženih predmeta te boja podloge ili susjedna boja. Tople boje (žuta, žutonarančasta, narančasta, crvenonarančasta, crvena i crvenoljubičasta) u prostoru se čine bliže promatraču, dok se hladne čine daljima (žutozelena, zelena, plavozelena, plava, plavoljubičasta i ljubičasta boja).

Zamjembeni predmeti

Bilo koju vrstu arhitekture, pa tako i portugalske povijesne spomenike prenamijenjene u hotele nazvane pousadama, ne možemo izložiti kao takve na muzejskoj izložbi. U ovakvim slučajevima ključnu ulogu u prezentiranju ima zamjembeni predmet, odnosno „predmet koji zamjenjuje originalni muzejski predmet, izrađen u muzeju ili za muzej, od posebno odabranog materijala i primjenom adekvatne tehnologije, da bi pružio što točniju predodžbu izvornog muzejskog predmeta ili predmeta izvan muzeja s muzeološkim značajkama, prvenstveno radi zaštite originalnog predmeta, potreba izlaganja, edukacije ili korištenja radi znanstvene komparacije, kada nismo u mogućnosti u muzeju izložiti originalni predmet“.²⁴² Predmeti koji zamjenjuju originale još su u antici pomagali „djelotvornosti i sadržaju prezentacije i određenim (...) znanstveno-edukativnim ciljevima“ te „značili svojevrsnu rekonstrukciju prirodnog i arhitektonskog oblikovanja ambijenta, da bi se moglo uspoređivati vrijednosti i uživati u njima“.²⁴³ Odnos između originalnog muzejskog predmeta i njegove zamjene vrlo je kompleksan.²⁴⁴ Osim pri komuniciranju s posjetiteljima na izložbi, zamjene se koriste i u dokumentarno-znanstvenim bazama od kojih potječu muzeološka istraživanja.²⁴⁵ Zamjembeni nam predmeti omogućuju da se u muzeju dokumentira i prezentira muzealna stvarnost potpomognuta pravom stvarnošću, odnosno da se postigne ujedinjenost muzejskog predmeta i

---

²⁴¹ Isto.

²⁴² Maroević, I. Zamjena za muzejske predmete : (tipologija i definicija). // *Informatica Museologica*. 16, 3–4(1986), str. 5.–6.

²⁴³ Isto.

²⁴⁴ Isto.

²⁴⁵ Isto.

stvarnosti, zadržavajući karakteristične osobine tih dviju stvarnosti.²⁴⁶ Maroević navodi četiri tipa zamjembenih predmeta, određena prema razlogu korištenja zamjene:²⁴⁷

1. *Kopije izrađene u muzeju radi zaštite originala ili zbog nemogućnosti da se originalni predmet donese u muzej.*

Zbog velike vrijednosti nekih muzejskih predmeta, posebnih uvjeta zaštite koje traže, nemogućnosti posudbe predmeta iz drugih muzeja ili, kao u slučaju pousada, ugrađenosti arhitektonskog ili drugog spomenika *in situ*, nije moguće izložiti izvorni predmet na izložbi, pa se izrađuje što vjernija kopija koja će zamijeniti original i stvoriti određeni oblik muzealne stvarnosti na izložbi.

2. *Kopije izrađene kao rekonstrukcija oštećenih ili izgubljenih predmeta.*

To je „kreacija koja je korigirana u odnosu na stupanj oštećenja originalnog predmeta i u odnosu na nepoznavanje svih relevantnih činjenica, ako se radi o izgubljenom predmetu“.²⁴⁸ Stvorene su kako bi pomogle pri komparacijama i vizualizacijama teorijskih pretpostavki te za utvrđivanje razvojnog slijeda događaja. Primjeri ovakvih kopija su arhitektonski objekti korišteni za muzejske namjene, npr. objekti u muzejima na otvorenom.

3. *Izvorni muzejski predmeti izrađeni kao kopije određenih predmeta u prirodnoj veličini.*

Ove kopije, prikupljene kao rezultat interesa i izrađene izvan muzeja, zamjenjuju originalni predmet, no imaju vrijednost originala. Idealne su za naš primjer prikazivanja pousada na izložbi npr. modelima ili maketama pousada i kopijama umanjenih arhitektonskih elemenata pousade.

4. *Original koji se zamjenjuje koristeći drugi izražajni i prostorni medij.*

Odnosi se na dvodimenzionalno prikazivanje prostornih objekata, primjerice fotografijama, video snimkama, filmovima, hologramima i sl., odnosno drugim muzeografskim pomagalicama.

Ostala muzeografska pomagala

Izložbe koriste različita grafička sredstva kako bi privukle pozornost posjetitelja, pomogle im da prodube znanje o temi izložbe i kako bi se uspješno prenijela ideja izložbe. Fotografija, kao jedan od najčešćih i najjeftinijih nadomjestaka za stvarnost, najbolje je grafičko sredstvo i za naš primjer predstavljanja pousada na izložbi na kojoj bi se izložio veliki broj kvalitetnih fotografija. Zanimljivo bi bilo izložiti fotografiju neke pousade u vrijeme njenog nastanka, u krajoliku u

---

²⁴⁶ Isto.

²⁴⁷ Isto.

²⁴⁸ Isto.

kojem je smještena, fotografiju nekog detalja u unutrašnjosti ili staru fotografiju gostiju za barom pousade. Pritom treba pripaziti da fotografije pousada ne daju krivi dojam veličine te da ne odvlače pozornost ukoliko ih je mnogo i ako sadrže previše informacija. Na izložbama mogu se koristiti i ilustracije, no one su pogodnije u prirodoslovnim muzejima, dok na izložbi o pousadama ne bi bile zastupljene. Ono što bi bilo nužno na našoj izložbi jesu tlocrti pousada, koji bi se nalazili uz fotografije pousada i pojašnjivali ih. Poželjna bi bila jednostavna karta Portugala na kojoj bi simbolima bio označen položaj svih pousada te vremenska crta na kojoj bi se naveli glavni događaji vezani uz pousade od njihovog nastanka do danas. Suvremene izložbe često koriste raznovrsne nove medije kako bi se dala nova dimenzija izloženim predmetima. U tu bi svrhu izložba o pousadama prikazivala dokumentarni film o njihovoj povijesti i video zapise snimljene u njihovim prostorima, čime bi se izvrsno dočarao ugođaj pousada posjetiteljima. Sljedeće su muzeografsko pomagalo na izložbi publikacije, odnosno katalog te raznovrsni letci i brošure, koji služe kao izvor informacija i podsjetnik na događaj. Izložba o pousadama idealno bi nudila katalog izložbe, letak koji bi posjetitelja vodio po prostoru izložbe s najosnovnijim informacijama te razglednicu – uspomenu sa starom fotografijom neke pousade. Posljednje, ali ne i najmanje važno grafičko sredstvo su izložbene legende koje treba oblikovati prema utvrđenim pravilima, a koje bi na našoj izložbi, primjerice, davale informacije o smještaju i vremenu nastanka pousada i pojasnile njihov povijesni kontekst.

8.1.4. Arhitektura na muzejskoj izložbi²⁴⁹

Prema jednoj od različitih definicija pojma arhitekture, arhitektura je djelatnost i umijeće projektiranja zgrada i njihova estetskog oblikovanja.²⁵⁰ Sveprisutna i trajna, arhitektura je u stalnoj je interakciji s čovjekom, pri čemu ima ne samo funkcionalnu, kako je bivalo u počecima gradnje, već danas i estetsku funkciju. Zbog te sveprisutnosti često se zaboravlja vrijednost pojedinačnih djela arhitekture i cjelina kao dio materijalne, nepokretne kulturne baštine vrijedne očuvanja i zaštite. Karakteristična nepokretnost arhitekture veliki je izazov na izložbi. Doživljaj neke građevine uključuje neodvojivo i njegov okoliš, njegovu materijalnost, prateće zvukove i sl. Glavno pitanje muzejskih stručnjaka u tom slučaju postaje kako prikazati ono što se ne može izložiti u prostoru namijenjenom za izložbu? Prije početka stvaranja izložbe potrebno je odgovoriti na ključna pitanja poput: Kome je namijenjena izložba? Koja je glavna poruka izložbe? Koji je cilj izložbe? Na kojim će aspektima teme biti naglasak? U slučaju izložbe o

²⁴⁹ Prema: Stublić, H. Radni materijali s predavanja Prezentacija i reprezentanti arhitektonske baštine na muzejskoj izložbi na 2. kongresu hrvatskih muzealaca.

²⁵⁰ Arhitektura. // Hrvatski jezični portal. URL: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elxiXA%3D%3D (10.2.2017.)

pousadama, ona bi bila namijenjena odrasloj publici zainteresiranoj za arhitekturu i/ili portugalsku kulturu i umjetnost, a pousade bi predstavljale idejno rješenje za pitanje zaštite degradirane arhitektonske baštine u Hrvatskoj.

Osnovne teme kroz koje možemo graditi izložbu o arhitekturi mogu biti arhitektonsko nasljeđe nekog arhitekta ili arhitektonskog ureda, određeno arhitektonsko djelo ili cjelina, stil u arhitekturi, kombinacija tema (naš slučaj portugalskog lanca hotela) te širi, interdisciplinarni pristup (npr. sociologija, etnologija...). Tema o materijalima, primjerice, može uključiti opis određenog materijala, informaciju o tome pri gradnji koje građevine ga je arhitekt koristio, ali i omogućavanje neposrednog kontakta posjetitelja s materijalom, tako da npr. uzme komad granita u ruku. Izrazito je važno kroz izložbu prikazati kontekst u kojem je nastala promatrana arhitektura, pa bi se, prema tome, na početku naše izložbe razumljivim rječnikom predstavili društveno-politički uvjeti koji su omogućili stvaranje i razvoj mreže pousada, imajući na umu da nemaju svi potencijalni posjetitelji jednaku razinu predznanja o temama izložbe. Interpretiranjem već spomenutih reprezentanata arhitekture (fotografijama, tlocrtima, maketama, video zapisima) interpretira se i sama tema izložbe. Nažalost, često su ti predmeti prezentirani vrlo statično, izloženi samo s predmetnim legendama i bez ikakvog objašnjenja. Ono što može osvježiti prezentaciju, naglasiti određene elemente izložbe i pomoći u interpretaciji jesu spomenuta muzeografska pomagala poput makete gradova ili urbanih cjelina, modeli kao dodatak originalnim maketama ili, u slučaju izložbe o pousadama, replike kao nadomjestak nedostajućih, zatim reprodukcije materijala koji nije dostupan, usporedba veličine građevine ili arhitektonskog elementa s nekom poznatom građevinom ili čovjekom putem grafičkih prikaza, panorame, rekonstrukcije dijela arhitekture i 3D projekcije.²⁵¹ Na konkretnoj razini, nekoliko je načina kako možemo postaviti model u prostoru; postaviti ga tako da ga promatrač može u cijelosti doživjeti, postaviti njegovu bazu u razini očiju promatrača tako da može, barem djelomice, dobiti dojam stajanja ispred građevine ili, čak, osigurati pomičnu pristupnu rampu ili model koji se može spuštati i podizati pritiskom na gumb.²⁵² Ambijent arhitekture mogao bi se dočarati i puštanjem zvučnih snimki iz njegove unutrašnjosti ili vanjštine.

Pažnju posjetitelja može dobro držati simulacija tehnike gradnje ili, pak, prikaz faza gradnje nekog arhitektonskog kompleksa na ekranu, što bi, na primjer, bilo izvrsno za prikaz procesa adaptacije samostana u pousadu. Posjetitelji postaju veoma zainteresirani kada se mogu

---

²⁵¹ Stublić, H. Radni materijali s predavanja *Prezentacija i reprezentanti arhitektonske baštine na muzejskoj izložbi* na 2. kongresu hrvatskih muzealaca.

²⁵² Molotch, H. How you can see a building in a museum? // *Contexts*. 5, 3(2006), str. 62–64.

poistovjetiti s određenom temom, pa je publici zanimljiva priča o privatnom životu arhitekta koja može uključivati njegovu biografiju, djetinjstvo, obrazovanje i dr., a to pomaže i u boljem razumijevanju njegovog stvaralaštva. Predmeti koji bi se, prema tome, na izložbi o pousadama mogli izložiti su skice, crteži i bilješke nastale za vrijeme projektiranja određene pousade i sl. Prezentiranjem različitih aspekata arhitektonskog posla istovremeno se i osvještava važnost struke, arhitektura približava široj publici, a prezentirana arhitektonska baština dobiva novu vrijednost. U svakom slučaju, prikazivanje arhitekture na izložbi mora biti dobro promišljeno, maštovito i uključivati različite pristupe i medije kako bismo se što više približili cilju da se promatrač osjeća kao da je na licu mjesta.

8.1.5. Koncept izložbe o portugalskim pousadama

Svaka muzeološka koncepcija temelji se na određenim točkama kojima je „svrha sažeti sadržaj izložbe i oblikovati tematsku strukturu oko koje se organizira sadržaj, i temeljna pitanja ili teze koje će se istražiti“.²⁵³ To su temeljna ideja, izražena kao teza ili pitanje koje će izložba istražiti, tematski okviri koji identificiraju teme izložbe, tematska struktura koja određuje kako su teme međusobno povezane, priča koja izražava ključne poruke izložbe, plan resursa koji određuje artefakte, primjerke ili umjetnička djela i druge dostupne materijale i informacije koji će se koristiti u izložbi te plan javnog programa, koji pruža za dodatne aktivnosti ili proizvode za podršku i obogaćivanje izložbenog iskustva.²⁵⁴

Temeljna ideja

Nakon opsežnog istraživanja, temeljna ideja jasno i jezgrovito odgovara na pitanje *Je li ova izložba potrebna?* u obliku drugog pitanja, teze ili problema.²⁵⁵ Izložba o portugalskom lancu povijesnih građevina prenamijenjenih u hotele, nazvane pousade, kao osnovni cilj imala bi, preko predstavljanja njihovih karakteristika i povijesti, osvijestiti problem zaboravljene i zapuštene hrvatske arhitektonske baštine, starih dvoraca, utvrda, ljetnikovaca, tvornica i drugih vrijednih spomenika. Kao što je već rečeno, usredotočila bi se na odraslu publiku i posebno bi bila privlačna onima s interesom za arhitekturu, povijesti umjetnosti, spomeničku baštinu i njezinu zaštitu te portugalsku kulturu i umjetnost, ali ne bi bila nepristupačna široj publici ili bilo kome tko ne posjeduje predznanje o temama izložbe. Zanimljiva bi mogla biti i institucijama koje se bave područjima koje izložba obrađuje ili barem dijelom dotiče, poput centra za

---

²⁵³ The manual of museum exhibitions / uredili Barry Lord i Gail Dexter Lord. Walnut Creek, Calif. [etc.] : Altamira Press, a Division of Rowman & Littlefield Publishers, 2002. str. 356–357.

²⁵⁴ Isto, str. 357.–366.

²⁵⁵ Isto, str. 357.

portugalski jezik i kulturu (Instituto Camões). Kao mjesto za održavanje izložbe, predlaže se zagrebački Muzej za umjetnost i obrt koji je već ugostio mnogo dobro posjećenih izložbi s tematikom arhitekture. Budući da bi izložba bila privlačna relativno ograničenoj publici stručnjaka, korisno je izraziti ključnu ideju za izložbu kroz probleme kojima će se ona baviti.²⁵⁶

Tematski okviri i strukture

Teme koje se grade na temeljnim idejama obično sadrže primarne i sekundarne teme ili podteme.²⁵⁷ Primarna tema ove izložbe jest upoznati javnost s pousadama i predstaviti ih kao dobar primjer za nužne prakse oživljavanja hrvatske arhitektonske baštine. Sekundarne teme bavile bi se konkretnim primjerima pousada i adaptacijom, odnosno revitalizacijom kao jednoj od ključnih pojmova zaštite arhitektonskih spomenika.

Najčešće tematske strukture su:²⁵⁸

- središnja
  - jedna je glavna ideja ili tema oko koje se gradi više podtema
- hijerarhijska
  - temelji se na vezama između nadređenih, općenitijih te podređenih, određenijih ideja ili tema
- serijska
  - kontrolirano/uređeno nadograđivanje ideja ili tema jedna na drugu, temeljeno npr. na kronologiji ili na prostornim vezama
- paralelna
  - ideje ili teme prezentiraju se samostalno, ali i na isti način pa je moguće međusobno ih uspoređivati
- matična
  - doživljaj izložbe kroz različite osi proučavanja ideje ili teme, npr. usporedbe između različitih kultura
- kontekstualna
  - četiri različita načina organiziranja tema:
    - luk – glavne ideje i teme otkrivaju se sloj po sloj

---

²⁵⁶ Isto.

²⁵⁷ Isto, str. 358.

²⁵⁸ Isto, str. 359.–364.

- pizza – svaka ideja ili tema samostalno je prezentirana unutar vlastite prostorne jedinice
- ambijentalni – teme su prezentirane unutar umjetno stvorenog fizičkog ili intelektualnog okoliša
- arhetipski – objašnjavanje tema pomoću analogija

Izložba o pousadama središnje je tematske strukture, budući da se oko glavne teme, portugalskih pousada, grade druge podteme, poput konteksta njihovog nastanka i razvoja, prikazanih primjera, adaptacije kao metode zaštite i stanja graditeljske baštine u Hrvatskoj. Budući da bi izložba koristila većinom dvodimenzionalne predmete, odnosno sekundarni muzejski materijal, mogli bismo reći da se radi o izložbi koja je apstraktna i ilustrativno autentična.²⁵⁹ Didaktična je i ciljna jer pričanjem priče o pousadama i baštini želi potaknuti posjetitelja da samostalno dođe do rezultata i poruke izložbe.²⁶⁰ Naglašava estetske kvalitete izloženih predmeta priopćavajući znanje, pa je po stilu kombinacija estetske i didaktične izložbe, a po tehnici izlaganja uglavnom statična izložba.²⁶¹

Temeljna priča

Kako bismo detaljnije predstavili našu izložbu o pousadama, koristit ćemo se podjelom prostornih cjelina izložbe (prema A. Gobu i N. Drouguetu) na prostore za „pobuđivanje interesa“, prostore za „razumijevanje“ i prostore za „dublje spoznavanje“.²⁶² Pomoću njih opisat ćemo svaku temu i podtemu, njihove komunikacijske ciljeve, iznijeti nacrt priče koji predstavlja informacijski sadržaj za svaku poruku i navesti medije kojima bi se to postiglo.²⁶³

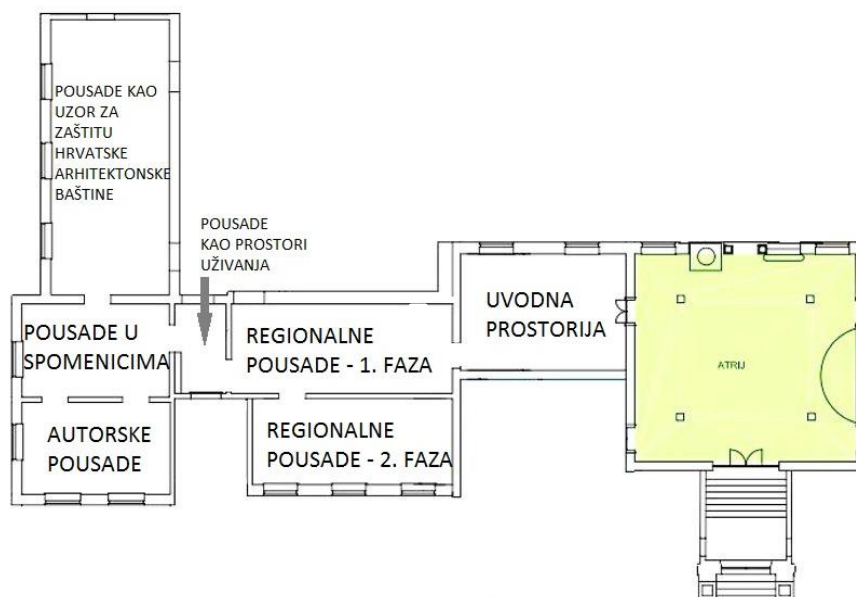
²⁵⁹ Maroević, I. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta, 1993. str. 237.

²⁶⁰ Isto, str. 236.

²⁶¹ Isto, str. 239. – 240.

²⁶² Gob, A.; Drouguet, N. Muzeologija – povijest, razvitak, izazovi današnjice. Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 2007. str. 112.

²⁶³ The manual of museum exhibitions / uredili Barry Lord i Gail Dexter Lord. Walnut Creek, Calif. [etc.] : Altamira Press, a Division of Rowman & Littlefield Publishers, 2002. str. 365.

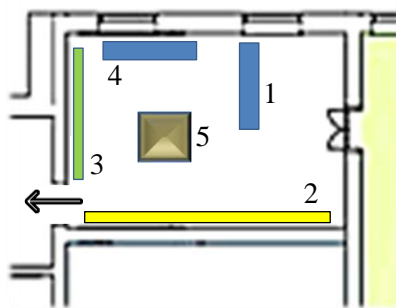
Slika 86. Tlocrt pristupnog i izložbenog prostora

Prostor „za pobuđivanje interesa“

U prostorima „za pobuđivanje interesa“ razvija se posjetiteljev interes za izložbu približavanjem teme i upoznavanjem mjesta na kojem se ona održava. Izložba o pousadama nalazila bi se u Muzeju za umjetnost i obrt (MUO), reprezentativnoj građevini s kraja 19. st. u centru Zagreba, na istom trgu gdje se nalazi veličanstveno Hrvatsko Narodno Kazalište. Stoga, prostor „za pobuđivanje interesa“ uključivao bi prostor ispred Muzeja, pristupno stubište i prostrani atrij. Prolaznike bi o održavanju izložbe obavještavao samostojeći citylight plakat jednostavnog, ali upečatljivog dizajna ispred MUO koji bi potaknuo želju potencijalne publike da sazna više o izložbi i da je, u konačnici, posjeti. Kao što je dobro poznato, prvi dojam o izložbi stječemo već ulaskom u građevinu koja ju smješta. Nakon prolaska stepenicama, u atriju muzeja posjetiteljima bi se nastojala pružiti dobrodošlica od strane muzejskog osoblja koje bi im na pultu desno ponudilo letke s kartom izložbenog prostora i osnovnim informacijama o izložbi. Ugodan i siguran ambijent postigao bi se prisustvom jasne fizičke orijentacije; zakrivljena linija iscrtana na podu vodila bi suptilno posjetitelje od masivnih vratnica na ulazu u atrij preko pulta do ulaza u prostor izložbe (druga vrata s lijeve strane), ispred kojeg bi se nalazio samostojeći plakat sa nazivom izložbe *Portugalske pousade – uzor za oživljavanje arhitektonskih spomenika u Hrvatskoj* i fotografijom neke od pousada prije i nakon obnove. Svi ovi elementi trebali bi omogućiti da posjetitelj počinje stvarati pozitivan stav prema izložbi već sada, prije susreta sa samom izložbom.

Prostor za „razumijevanje“ i „dublje spoznavanje“

Prostorom za „razumijevanje“ posjetitelja bi se uvelo u temu izložbe i ukratko naznačila svrha izložbe, a prostorom za „dublje spoznavanje“ detaljnije objasnila tematika izložbe. Prvo što bi posjetitelju privuklo pozornost pri ulasku u prvu prostoriju izložbe bio bi plakat približen desnom zidu i naglašen svjetlom reflektora, na kojem bi velikim slovima pisalo *Što su pousade?* ispod čega bi nešto manjim fontom bila ispisana kratka definicija uz koju strelica lijevo upućuje na slijed izložbe. On bi predstavljao svojevrsni prostor za „razumijevanje“ izložbe. Linijama na podu, koje se nastavljaju iz atrija i vode posjetitelja kroz cijelu izložbu, došlo bi se do prostora za „dublje spoznavanje“ koji započinje na lijevom zidu, gdje bi se ispričala prva priča, povijest pousada, uz pomoć karte Portugala na kojoj bi bio označen položaj pousada i stilizirane vremenske crte duž čitavog zida. Na njoj bi se, koristeći dinamične oblike i boje, navela glavna događanja, poput vremena nastanka pousada i glavnih razdoblja u njihovoj povijesti, koristeći zanimljive fotografije i kratke opise s dobro vidljivim fontom. Kraj vremenske crte prirodno upućuje posjetitelja na slijedeću stranu prostorije, gdje je na zidu platno na kojem se izmjenjuju reprodukcije pousada prije i nakon obnove pomoću projektora. One potkrepljuju velikim slovima postavljeno pitanje *Što pousade mogu značiti za nas?* uz odgovor koji govori o njihovoj potencijalnoj ulozi u zaštiti baštine. To je pitanje aplicirano na zidu desno od projekcija i predstavlja drugi dio prostora za „razumijevanje“. Poželjno bi bilo između plakata i zida izložiti maketu neke pousade koja bi davala osjećaj trodimenzionalnosti, nužan za izložbe o arhitekturi. Kao dodatni element koji bi uveo posjetitelje u ovaj geografsko-kulturni prostor koristila bi se svjetski poznata portugalska glazba, *fado*, koja bi se u ovoj prostoriji reproducirala putem zvučnika.

Slika 87. Tlocrt prve prostorije – Uvodna prostorija

Tumač oznaka:

1 – legenda, *Što su pousade?*

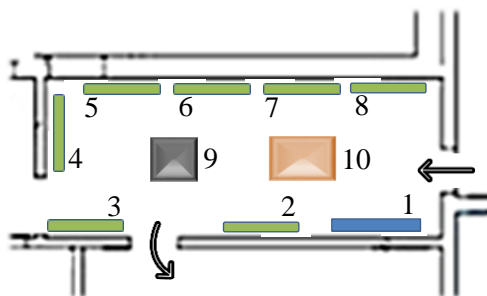
2 – karta i vremenska crta

3 – projekcija fotografija pousada prije i nakon obnove

4 – legenda, *Zašto su pousade važne?*

5 – maketa pousade

U sljedećoj prostoriji bile bi izložene velike i kvalitetne fotografije sedam prvih pousada, tj. regionalnih pousada prvog razdoblja, kronološki poredane, slijedeći tendenciju većina ljudi koja u tom smjeru kružno obilazi prostor. Dobro vidljivim legendama ispod fotografija naznačile bi se najvažnije informacije; naziv pousade, mjesto i godina izgradnje. Kratki opis obilježja pousada iz ovog vremena nalazio bi se na legendi na lijevom zidu, nakon kojih slijede kronološki poredane fotografije prvih dviju pousada, slijedeća na užem zidu i ostale četiri s lijeva na desno na zidu desno od ulaza. U središtu prostorije pokušalo bi se dočarati najvažniju iz ove skupine, Pousadu de Santo António u Serému, pomoću makete, tlocrta i presjeka te fotografija interijera i eksterijera, a bilo bi zanimljivo omogućiti posjetiteljima da na drugom stolu dodirnom upoznaju materijale koji su se obično koristili pri gradnji pousada.

Slika 88. Tlocrt druge prostorije – *Regionalne pousade* – 1. faza

Tumač oznaka:

1 – tematska legenda o regionalnim pousadama prvog razdoblja

2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 – fotografije sedam prvih pousada

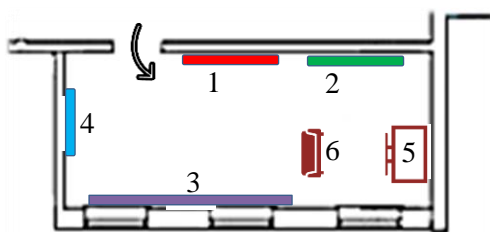
9 – stol s graditeljskim materijalom

10 – maketa, tlocrt, presjek i fotografije Pousade de Santo António u Serému

Izložbena prostorija lijevo slijedila bi logiku navedenu izlaganja; s lijeva na desno izložile bi se fotografije regionalnih pousada drugog razdoblja, ispod kojih bi se, uz spomenute osnovne informacije, navela prijašnja namjena građevine, ukoliko je postojala. U ovom je razdoblju bilo više pousada (sedamnaest) koje možemo podijeliti na nekoliko podskupina, pa bismo tako prve

dvije skupine po tri pousade, *Sporne* (budući da njihov moderni karakter odudara od ideja režima) i *Planinske pousade*, predstavili fotografijama na zidu lijevo, sljedeću skupinu *Pousada na branama* (pet građevina) na suprotnom zidu i posljednju skupinu *Primorskih pousada* (dvije građevine) na užem zidu desno od ulaza. Drugi uži zid ove prostorije bio bi rezerviran za smještaj televizora (privučen desnom zidu kako bi posjetitelji imali dovoljno mjesta za gledanje prve dvije skupine) na kojem bi se puštale snimke regionalnih pousada koje bi ujedino bile i zvučni element u ovom prostoru, a kojim bi posjetitelj mogao dobiti još bolji dojam o onome što je dosad vidio dok se odmara na klupi ispred.

Slika 89. Tlocrt treće prostorije – *Regionalne pousade* – 2. faza

Tumač oznaka:

1 – *Sporne pousade*

2 – *Planinske pousade*

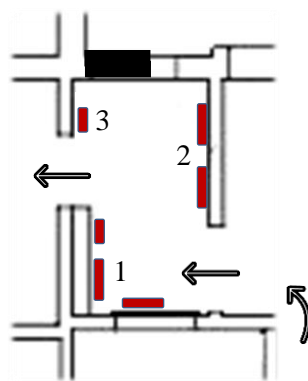
3 – *Pousade na branama*

4 – *Primorske pousade*

5 – ekran sa snimkama pousada

6 – klupa

Iz ove prostorije posjetitelj se mora vratiti u prethodnu kako bi pristupio sljedećoj, koja je zapravo vrlo mali hodnik. Tamo bi se predstavile *Pousade kao prostori uživanja*, tj. izložile bi se stare fotografije, poput fotografije gostiju koji piju piće za barom pousade, koje vizualno iskazuju koji su to ključni pojmovi vezani uz izvorne pousade: dokolica, osjećaj doma, nacionalizam, portugalski ponos, otkrivanje krajolika, gostoprimstvo itd. Ti bi se pojmovi mogli „razbacano“ aplicirati na zidovima među fotografijama, suptilno otkrivajući bit prvih pousada, a ugođaj bi se upotpunio snimkama tradicionalne glazbe pojedinih regija Portugala.

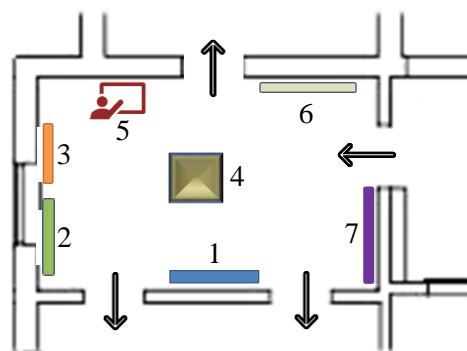
Slika 90. Tlocrt četvrte prostorije – *Pousade kao prostori uživanja*

Tumač oznaka:

1, 2, 3 – fotografije svakodnevice u pousadama i pojmovi aplicirani među fotografijama

U sljedećoj prostoriji predstavljena je druga velika skupina pousada, tzv. Pousade u spomenicima i povijesnim središtima. Budući da ih ima relativno puno, a posjetitelj do ovog mjesta vjerojatno počinje osjećati umor, u ovoj prostoriji naglasak bi bio na jednoj građevini, Pousadi do Castelo, na primjeru koje bi se objasnilo ovu skupinu, ali i pojavu nove prakse smještaja pousada u spomenicima. To bi se postiglo tematskom legendom na zidu lijevo, između dva prolaza prema sljedećoj prostoriji. Spomenuta Pousada do Castelo prikazala bi se na slijedećem zidu fotografijama prije i nakon obnove uz legendu koja ukratko objašnjava metodu adaptacije. U sredini prostorije izložila bi se maketa građevine, a na zidu desno nalazio bi se interaktivni element na kojem bi posjetitelj mogao pregledavati fotografije prostorija i detalja pousade i mjesta u kojem je smještena. Na slijedećem zidu izložile bi se fotografije drugih pousada iz ove skupine, a na zidu označenom brojem 7 po mogućnosti bi se nalazile karakteristične portugalske keramičke pločice (*azulejo*) složene u panel i popraćene kratkom tematskom legendom s osnovnim informacijama o njima.²⁶⁴ Na spomenutoj interaktivnoj stanici mlađima bi bila privlačna igra u kojoj bi razmještene keramičke pločice trebali rasporediti tako da čine ispravno složeni panel.

²⁶⁴ MUO je 2015. godine primio zbirku portugalskih ukrasnih keramičkih pločica iz zgrade veleposlanstva bivše SFRJ u Lisabonu kao donaciju Ministarstva vanjskih i europskih poslova fundusu muzejske Zbirke keramike, a koja bi odlično nadopunila našu izložbu o pousadama. Usp. Vrijedna donacija MVEP-a Muzeju za umjetnost i obrt. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=12993> (10.2.2017.)

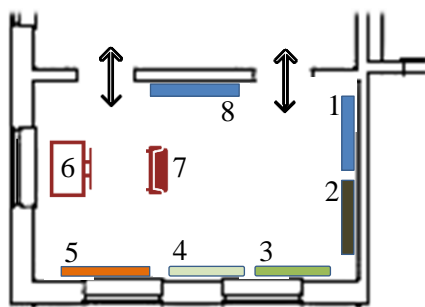

Slika 91. Tlocrt pete prostorije – *Pousade u spomenicima*

Tumač oznaka:

- 1 – tematska legenda o pousadama u spomenicima
- 2 – legenda o Pousadi do Castelo
- 3 – legenda o metodi adaptacije
- 4 – maketa Pousade do Castelo
- 5 – interaktivna stanica
- 6 – fotografije drugih pousada u spomenicima
- 7 – portugalske keramičke pločice (azulejo) složene u panel i tematska legenda

Posljednja kronološka skupina, autorske pousade, predstavile bi se u prostoriji s dva ulaza. Kretajući se i dalje s lijeva na desno, posjetitelj najprije susreće tematsku legendu koja objašnjava novu ulogu arhitekta u procesu projektiranja adaptacije pousada, potaknutu radom arhitekta Távore u samostanu Santa Marinha da Costa. U skladu s tim, na istom zidu s desne strane navedene su fotografije i kratke biografije najvažnijih portugalskih arhitekata koji su projektirali pousade. Na dužem zidu do kojeg posjetitelj dolazi izložile bi se fotografije i tlocrt pousade Santa Marinha da Costa, a strelicama koje pokazuju na fotografije drugih pousada iz 1980-ih i 1990-ih vizualno bi se pokazalo kako je navedena intervencija uzor drugim arhitektima. Na drugom, desnom dijelu tog zida, izložile bi se fotografije najnovijih zahvata prenamjene u pousade. Slijedeći zid smjestio bi ekran na kojem bi se puštale snimke intervjua o zahvatima adaptacije i revitalizacije s arhitektima pousada. Tematska legenda, koja bi zaokružila priču o pousadama naglasivši kako su dobar primjer davanja novog života zaboravljenim vrijednim građevinama, nalazila bi se između dva prolaza.

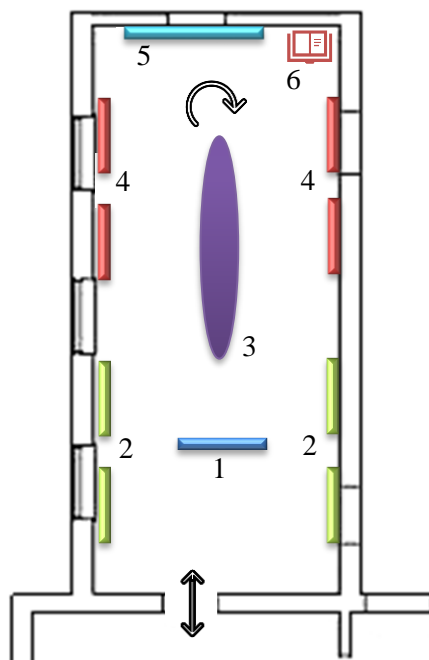
Slika 92. Tlocrt šeste prostorije – *Autorske pousade*

Tumač oznaka:

- 1 – tematska legenda o novoj ulozi arhitekta
- 2 – legenda s fotografijama i biografijama arhitekata pousada
- 3 – tlocrt i fotografije pousade Santa Marinha da Costa
- 4 – fotografije pousada nastalih po uzoru na pousadu Santa Marinha da Costa
- 5 – fotografije novijih pousada
- 6 – ekran sa snimkama intervjua arhitekata novijih pousada
- 7 – tematska legenda o pousadama kao uzornom primjeru adaptacije

U posljednjoj prostoriji izložbe dolazimo do teme zapuštene i degradirane hrvatske arhitektonske baštine koju je potrebno zaštititi i naći joj odgovarajuću novu namjenu. Dvije teme iz različitog kulturnog konteksta nastoje se povezati isticanjem pousada kao uzornih primjera spašavanja vrijedne arhitekture od propadanja, kako na nacionalnoj, tako i na internacionalnoj razini, uključujući i našu zemlju. Samostojeća tematska legenda s takvim sadržajem bila bi prvi element koji posjetitelj susreće, nekoliko koraka nakon ulaska u prostoriju. Promjenom boje zida i načina osvjetljenja predmeta, stvorio bi se drugačiji ugođaj nego do sad i dogodio svojevrsni vizualni prekid. Sa obje strane nizale bi se prema kraju prostorije skupine od tri okvira s fotografijama velikih dimenzija; prva je fotografija izvornog stanja građevine ili pri vrhuncu njezinog „života“, druga prikazuje njen „pad“, tj. stanje ruševine, dok je u trećem okviru fotografija iste građevine nakon obnove i revitalizacije. S desne strane započelo bi se s jednim pozitivnim primjerom adaptacije u pousadu (npr. Pousada de Viseu, bivša bolnica) i nastavilo s nekim pozitivnim hrvatskim primjerom adaptacije (npr. Dvorac Eltz u Vukovaru, danas gradski muzej), a tako i na lijevoj strani. Duž cijele prostorije u sredini je klupa kao mjesto za odmor i mirno proučavanje fotografija. Kako posjetitelj napreduje kroz prostor, zid svijetlosive boje u sredini prostorije

naglo tamni do tamnosive i, na kraju, crne boje. Tim dramatičnim gradiranjem, uz ciljano korištenje zagašenih, toplijih izvora svjetlosti, naglasila bi se četiri primjera nebrige za našu graditeljsku baštinu, također formirana u skupine od tri fotografije. Budući da nisu obnovljene, posljednji bi im okvir bio prazan, odnosno u njemu bi bio samo jedan upitnik, simbolizirajući tako njihovu neizvjesnu budućnost, s ciljem poticanja promatrača na promišljanje. Izložbu zaključuje legenda s naslovom velikog fonta *Što možemo učiniti?* koja se prostire na skoro cijeloj površini krajnjeg zida, naglašena jačim i hladnijim svijetlom. Ona bi jasno navela konkretne promjene koje valja učiniti na općoj razini, poput hrvatskog zakonodavstva, obrazovanja i zaštite spomenika, te na razini pojedinaca, u smislu kako mi kao pojedinci možemo vrednovati kulturnu baštinu. U kutu bi bilo poželjno postaviti knjigu dojmova za posjetitelje.

Slika 93. Tlocrt posljednje prostorije – *Pousade kao uzor za zaštitu hrvatske arhitektonske baštine*

Tumač oznaka:

- 1 – tematska legenda o pousadama i hrvatskoj arhitektonskoj baštini
- 2 – skupine od po tri fotografije pozitivnih primjera prenamjene baštine
- 3 – klupa
- 4 – skupine od po tri fotografije negativnih primjera brige za baštinu
- 5 – zaključna tematska legenda, *Što možemo učiniti?*
- 6 – knjiga dojmova

Plan resursa

Kao što smo vidjeli, naša se izložba temelji prvenstveno na sekundarnom muzejskom materijalu, odnosno na fotografskim reprodukcijama arhitekture. Glavno je pitanje, u tom smislu, kvaliteta tih fotografija, odnosno je li moguće naći fotografije čija će rezolucija biti dovoljna za prikaz na izložbi. Budući da se izložba bavi temom koja dolazi iz udaljene geografske pozicije, problem je potencijalna posudba predmeta poput tlocrta, izvornih skica i sl. Srećom, MUO posjeduje u svojoj zbirci keramike, kako je već spomenuto, portugalske keramičke pločice koji bi bili rijetki izvorni predmeti pristigli iz Portugala na ovoj izložbi (postoji mogućnost dopremanja manjih predmeta poput nacrtu za pojedine pousade). Makete su svakako poželjne, no i tu postoji pitanje dostupnosti i cijene izrade, isto kao u slučaju interaktivnih izložaka. Pitanje je i, dakle, tko bi u cjelini financirao ovakvu izložbu i njene popratne aktivnosti.

Plan javnog programa

Plan javnog programa određuje niz edukacijskih i drugih javnih programa ili aktivnosti koje pojačavaju komunikaciju ključnih poruka izložbe. O njima ćemo reći nešto više kroz sljedećih nekoliko poglavlja.

8.2. Muzejske publikacije

Pojam publikacija označava tiskano djelo (knjiga, izvještaj, oglas, objava i sl.).²⁶⁵ Muzejsku publikaciju, neophodnu za uspješnu muzejsku komunikaciju, izdaje muzej, muzejsko udruženje ili je, pak, riječ o publikaciji koja se bavi muzejskom djelatnošću. Raspon muzejskih publikacija kreće se od kataloga, vodiča po izložbama, zbornika, godišnjaka ili druge periodike, monografija, plakata i reklamnih materijala sve do video i audio materijala, diskova i elektronskih medija, koji podrazumijevaju nove nositelje i nove načine bilježenja informacija.²⁶⁶

Muzejska publikacija je medij koji, osim što komunicira ediciju, također prenosi poruke i informacije o muzeju u vizualnom i/ili auditivnom obliku. Ona je posrednica između publike i muzejskih predmeta, tj. omogućava njihov indirektni susret i tako nadomješta nedostatke izložbe, temeljnog medija muzeja. Publikacija čuva informacije i znanje određenog vremena o muzejskim predmetima; ona je „*zamrznuti*” doseg saznanja o muzejskoj građi ili nekoj tematici

---

²⁶⁵ Publikacija. // Hrvatski leksikon. URL: <http://www.hrleksikon.info/definicija/publikacija.html> (10.2.2017.)

²⁶⁶ Maroević, I. Muzejska publikacija kao oblik muzejske komunikacije. // *Informatica museologica*. 32, 3–4(2001), str. 12.

koja je s njom u vezi u trenutku kad se oblikuje kao publikacija“.²⁶⁷ S rastom broja novih publikacija postupno nastaje „transparentni sustav znanja o muzeju, njegovoj građi i djelovanju, a i o njegovim pokušajima aktualnog tumačenja svijeta i okoline u kojoj djeluje“.²⁶⁸

Glavne dvije značajke muzejskih publikacija su pokretljivost i mogućnost izbora medija.²⁶⁹ Pokretljivost se odnosi na nezavisnost o prostoru muzeja i statičnosti muzejske prezentacije, a mogućnost izbora medija na raznovrsnost raspoloživih sredstva prezentacije. Zajedno, te značajke omogućavaju detaljno prikazivanje i tumačenje muzejskih predmeta, kreativni i interpretativni pristup različitim temama iz života, rekonstruiranje stvarnosti, simuliranje konteksta u kojem su predmeti nastali i dr.²⁷⁰

Korisnik može muzejsku publikaciju koristiti u različito vrijeme i na različitim mjestima. Vrstu, oblik i sadržaj publikacije određuju kao *input* muzejski stručnjaci slijedeći stroga pravila strukturiranja tekstova, odabira i interpretacije sadržaja, ilustracija i događaja te stvaranja veza između različitih medija. U suradnji s umjetnicima i drugim stručnjacima, oni prikazuju neku temu i osiguravaju stručnost publikacije u skladu s vrijednostima muzeologije. Svako povijesno i društveno vrijeme ima vlastite kriterije ulaska muzejskog materijala u publikaciju.²⁷¹ Za razliku od *inputa*, *output* muzejske publikacije nije ograničen vremenom i mjestom; korisnik publikaciju može koristiti bilo kada nakon objavljivanja publikacije i gdje god da mu je dostupna. Jedino postojeće ograničenje je tehnološko, vezano uz korištenje uređaja koji nakon nekog vremena mogu prestati biti dostupni (npr. računala, računalni programi, video uređaju, digitalni i filmski projektori i dr.) i ograničenje vezano uz trajnost materijala nositelja i apliciranog materijala ili tehnologije zapisa (npr. papir i tiskarske boje, diskovi i zapisi na njima i dr.).²⁷²

Teoretičar Z. Z. Stransky predstavio je 1960-ih godina tri osnovne muzeološke teorije: teoriju dokumentacije, teoriju tezauracije i, konačno, teoriju komunikacije, koja „zaokružuje muzeološki sustav“ naglašavajući važnost „vraćanja čitavog tog oplemenjenog znanja natrag čovjeku posredstvom raznih oblika komuniciranja“.²⁷³ Za njega je komunikacija „vrhunac procesa saznanja“.²⁷⁴ Stransky navodi i tri temeljna oblika komuniciranja muzeja s publikom:

---

²⁶⁷ Isto.

²⁶⁸ Isto, str. 10.

²⁶⁹ Isto.

²⁷⁰ Isto.

²⁷¹ Isto.

²⁷² Isto, str. 11.

²⁷³ Isto, str. 10.

²⁷⁴ Isto.

prezentativnu komunikaciju, opću komunikaciju i komunikaciju edicije.²⁷⁵ Posljednja se većinom odnosi na objavljivanje znanstvenih muzeoloških publikacija koje predstavljaju zbirni fond muzeja.

Britanski muzejski priručnik 1980-ih navodi muzejske publikacije kao isključivo knjige.²⁷⁶ Osnovni oblici publikacija koje priručnik predstavlja su vodiči i katalozi stalnih postava i povremenih izložaba, ilustrirani vodiči po muzejima i galerijama, prospekti, muzejska periodika, monografije, bibliografije, adresari i godišnja izvješća muzeja. Što se tiče publicističke djelatnosti muzeja, ona je u priručniku podijeljena na pet jedinica. Kao područje usmjereno posjetiteljima i kod kojeg nije presudno stvaranje profita navode se publikacije o stalnom postavu i povremenim izložbama, odnosno katalozi, vodiči i reprodukcije umjetničkih slika u boji. Ono što treba donositi zaradu muzeju je područje općih knjiga o zbirkama i područje darova, plakata, kalendara i adresara.²⁷⁷

Muzejske publikacije danas nude mnoge mogućnosti, podijeljene u dvije skupine elemenata. Prva su prateći elementi temeljnog muzejskog rada, tj. publikacija prenosi jedan oblik znanja i dodaje ga objavljenom korpusu određene znanosti, čime se razvija komunikacija između muzeologije i temeljne znanstvene discipline. Druga skupina su elementi utjecaja muzejskog rada na razvoj društva i znanosti, tj. muzejske publikacije omogućavaju proširenje djelovanja muzejskog materijala izvan vremenskih i prostornih barijera muzejske ustanove, no uz moguću interpretaciju ili ideološku označenost.²⁷⁸

Današnjicu obilježava sve veća brojnost i raznolikost muzejskih publikacija, iako je tiskani tekst još uvijek najuobičajeniji oblik muzejske publikacije sa značajnim mogućnostima kvalitete tiska.²⁷⁹ *Muzejski katalozi* su temeljni izvor podataka o muzejskim predmetima, ali i medij kojim se širi i dijeli precizna muzejska dokumentacija. Katalog naše izložbe donosio bi sažete tekstove o sadržaju izložbe praćene kvalitetnim fotografskim reprodukcijama. *Muzejski vodiči* po izložbama različitih vrsta i dimenzija, koji bi se na našoj izložbi dijelili posjetiteljima odmah nakon ulaska u muzej, glavno su sredstvo orijentiranja posjetitelja u prostorima muzej, a izvan muzeja omogućavaju podsjećanje na predmete i prostore muzeja. U *muzejskom zborniku, godišnjaku ili drugoj periodici* koja proširuje zanimanje muzeja na povijest, politiku, prirodu,

---

²⁷⁵ Isto.

²⁷⁶ Isto, str. 11.

²⁷⁷ Isto, str. 11.–12.

²⁷⁸ Isto, str. 12.

²⁷⁹ Radovanlija Mileusnić, S. Pregled tipologija, formalnih i sadržajnih obilježja muzejskih publikacija : rezultati istraživanja hrvatskog muzejskog izdavaštva. // *Informatica museologica*. 32, 3-4(2001), str. 14-18.

umjetnost i druge sadržaje prostora na kojem muzej djeluje, mogao bi objaviti tekst koji bi naglasio jedan aspekt naše izložbe, a to je nužna zaštita hrvatske spomeničke baštine. *Muzejske monografije* prezentiraju određene osobe, pojave ili razdoblja, a nastaju proučavanjem, obrađivanjem i interpretacijom muzejskog materijala raznih vrsta ili drugih tema koje odgovaraju poslanju muzeja. Izložba o pousadama ne bi planirala izdavanje takve publikacije, budući da bi katalog izložbe bio dovoljan da se zadovolje potrebe publike. Povoljan i lako dostupan oblik publikacije koji bi u našem slučaju bio privlačan široj publici su različite tiskovine poput *muzejskih plakata i drugih reklamnih materijala*. Kao osnova muzejske promocije i vizualne prepoznatljivosti izložbe, oblikovalo bi se više vrsta razglednica s motivima s izložbe, na primjer, trostruki prikaz nekog našeg dvorca (u stanju očuvanosti, u stanju zapuštenosti i budućnost predstavljena upitnikom) ili stara fotografija pousade s kratkim opisom na poleđini.

Nositelji digitalizirane slike, teksta ili tona skupina je publikacija koja zabilježava izrazit rast, a koja je omogućila nove načine distribucije informacija o izložbi. Njihova je velika prednost sposobnost integriranja više klasičnih oblika komuniciranja; oni na različite načine simuliraju realnost određenog vremena (ne)pozivajući se na našu stvarnost, čime sve više smanjuju razlike između realnog i virtualnog svijeta.²⁸⁰ Ipak, oni predstavljaju određenu opasnost tradicionalnim muzejima, budući da bi u budućnosti mogli zamijeniti predmete na izložbi i time dovesti u pitanje komunikacijsku funkciju muzeja, ali i svrhu postojanja muzeja, pa je pitanje „vjerovati ili ne vjerovati takvom obliku muzejske publikacije“.²⁸¹ Virtualni svijetovi prezentirani na instruktivnim, pedagoškim ili interaktivnim diskovima poučavaju, ali i formaliziraju i osuvremenjuju znanje o izvornom okolišu u kojem su nastali muzejski predmeti.²⁸² Popularna izdanja za prezentiranje izložaba u muzejima su CD-ROM-ovi, oblici simulacije realnosti kojima se može upravljati i koji pružaju velike mogućnosti.²⁸³ Naša bi izložba bila popraćena takvim medijem, koji bi putem kvalitetnih fotografija i video zapisa obradio čitavu mrežu arhitekture pousada i tako oživjeli izložbu i nakon što je završena. Svakako, CD-ROM bi sadržavao tekstove koji se nalaze u klasičnom, fizičkom katalogu izložbe. Mogućnosti su mnogobrojne; korisnik bi mogao pretraživati pousade prema kriterijima poput lokacije, vremena izgradnje, kategoriji hotela ili današnjeg stanja, virtualno obilaziti izložbeni prostor, odigrati kviz znanja, pretraživati kartu na kojoj su označeni zapušteni hrvatski dvorci i slično.

---

²⁸⁰ Isto, str. 10.

²⁸¹ Isto, str. 12.

²⁸² Isto, str. 12.

²⁸³ Vinterhalter, J. Suvremena umjetnost u publikacija i na CD-ROM-ovima. // *Informatica museologica*. 32, 3–4(2001), str. 27.

8.3. Predavanja

Još jedan od načina komuniciranja baštine su organizirana predavanja. Ona mogu biti namijenjena publici različitog obrazovanja, dobi i interesa, a najčešće su usmjerena na neko određeno znanstveno područje. U našem primjeru to znači da bi izložbu o pousadama popratilo predavanje namijenjeno odraslim ljubiteljima arhitekture, Portugala, zaštite spomenika, stručnjacima iz područja baštine i svima koji vide neku vrijednost u ovim temama. Predavanja za djecu i mlade imala bi veliku važnost u razvijanju osjetljivosti za baštinu, iako možda sama izložba nije namijenjena prvenstveno njima. Predavanja za njih sadržajno bi morala biti manje činjenična, a više pozivati na razgovor i igru kroz koje se na zabavan način može učiti, na primjer, o različitim vrstama spomenika, o tome što znači nešto revitalizirati i sl. Predavanja bi, zasigurno, popularizirala i Portugal kao turističko odredište i zemlju bogate povijesti, što bi bilo u interesu veleposlanstva Portugala u Hrvatskoj i ovdašnje portugalske zajednice.

8.4. Izletničke ture

Vodstva za grupe jedan je od najpopularnijih programa povezanih s muzejskom izložbom. Izletničke ture s vodstvom po portugalskim pousadama teško je planirati u sklopu našeg koncepta izložbe, uslijed očitog problema udaljenosti mjesta održavanja izložbe od samih objekata. Međutim, ono što je realnije su obilasci naših dvoraca, utvrda, vila i drugih spomeničkih objekata, onih sa i onih bez funkcije, spomenutih na izložbi. Bez obzira na to koliko je izložba dobro osmišljena, vodstva bi trebala biti vrlo kvalitetna, s motiviranim vodičem koji posjeduje veliko znanje o ovoj temi. Kako izletnička tura ne bi postala zamorna, posjetitelje bi se aktiviralo pitanjima (npr. Zna li kad su se počeli graditi ljetnikovci u Hrvatskoj? ili Koji je ovo materijal?) i uključilo u raspravu, ovisno o njihovom interesu, predznanju i dobi. Primjerice, vodstva za školske grupe pokušala bi spojiti nastavni sadržaj iz povijesti i geografije sa sadržajem izložbe. Kako bi prezentacija bila što zanimljivija, vodič bi podijelio učenike u manje grupe kako bi svi mogli lakše sudjelovati, a prethodno bi ih se moglo pripremiti, na primjer, gledanjem dokumentarnog filma.

8.5. Virtualna izložba

Prednosti virtualne izložbe kao muzejskoj izložbi ravnopravnog oblika komuniciranja baštine su brojne; laka dostupnost, jednostavnost korištenja, povoljnost, trajnost, obilje tekstualnih i

slikovnih podataka, kvaliteta, atraktivnost, mogućnosti nadogradnje i drugo.²⁸⁴ Nedostatak je manjak pristupa stvarnom predmetu, naročito kod muzeja koji se temelje na svojim kolekcijama.²⁸⁵ Virtualna izložba o pousadama zamišljena je kao usporedna izložbi iste teme u fizičkom prostoru, pa bi se mogla nalaziti na mrežnim stranicama institucije u kojoj se izložba održava (MUO prema našem konceptu), premda postoji pitanje je li muzeju u interesu održavati takav sadržaj, na koliko dugo vremena i koliko bi to koštalo. U idealnom slučaju, virtualnoj šetnji po prostoru izložbe pristupilo bi se jednostavno i bez ikakvih ograničenja na stranicama muzeja, putem pristupačnog sučelja koje vodi gledatelja kroz sve izložbene prostorije, pružajući doživljaj stvarnog prostora. Moguće bi bilo približavanje i udaljšavanje od predmeta, usporavanje ili ubrzavanje i različiti pravci kretanja. Ulaskom u svaku novu virtualnu prostoriju na ekranu bi se pojavili elementi koji bi odgovarali pojednostavljenim tematskim legendama. Zanimljivo bi bilo virtualno obilaziti u 360 stupnjeva same pousade, kako eksterijer, tako i interijer, čime bi promatrač mogao još bolje nego na izložbi u fizičkom prostoru percipirati prostorne odnose i veličine. Ipak, snimanje i postavljanje ovakvog obilaska online ovisilo bi o interesima upravitelja pousada.

8.6. Reprezentacija *in situ*

Muzejski upotrebljavani spomenici kulture, iako se nalaze *in situ*, spomenici su koji su počeli živjeti u svojevrsnoj muzejskoj realnosti, obranjeni od opasnosti uporabe i istrošenosti.²⁸⁶ Njihova je funkcija da izravno ili neizravno iskazuju svoje spomeničke vrijednosti posjetitelju.²⁸⁷ Oni se mogu razgledati i nude edukativno-informativna pomagala koja pomažu posjetiteljima da upoznaju spomenik i razumiju njegove vrijednosti i poruke.²⁸⁸ Uvjeti za muzejsku upotrebu su vrijednost i pogodnost spomenika, dobra prilagođenost namjena i vanjski čimbenici poput prirodne okoline i tradicije.²⁸⁹ Najprikladniji za muzejsku upotrebu su stari gradovi, dvorci, kultivirane ruševine i arheološki lokaliteti, budući da u njima nema sukoba interesa i drugih funkcija, a ovim bi ih se postupkom i revitaliziralo.²⁹⁰ Od muzejske uporabe razlikujemo muzejsko tretiranje, širi pojam koji označava da se spomenik može muzejski upotrebljavati, ali i

---

²⁸⁴ Isto.

²⁸⁵ The manual of museum exhibitions / uredili Barry Lord i Gail Dexter Lord. Walnut Creek, Calif. [etc.] : Altamira Press, a Division of Rowman & Littlefield Publishers, 2002. str. 310.

²⁸⁶ Maroević, I. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta, 1993. str. 249.

²⁸⁷ Isto.

²⁸⁸ Isto.

²⁸⁹ Isto, str. 249. – 250.

²⁹⁰ Isto, str. 250.

ne mora.²⁹¹ Iako se arhitektonska baština u stanju ruševina počela valorizirati u 19. st., tek je u prošlom stoljeću čovjek počeo shvaćati nužnost zaštite objekata prošlosti i pronalaska nove namjene za budućnost, što je često podrazumijevalo muzejsku uporabu koja bi spriječila degradiranje spomeničkih vrijednosti.²⁹² Čimbenici koji su omogućili ovakav pristup spomenicima kulture jesu pojava fenomena slobodnog vremena te razvitak obrazovanja i prometne tehnike, ulazeći u domenu turističke industrije.²⁹³ Muzejsko upotrebljavanje spomenika svakako zahtijeva određene uvjete, a to su znanstvena i muzeološka obrađenost spomenika, čitkost spomenika kao rezultat prezentiranja, uporaba svjetlosti i zvuka te odgovarajući prateći sadržaji poput parkirališta.²⁹⁴ U skladu sa sadržajem ovoga rada, ograničit ćemo se na slučajeve sačuvanih pojedinačnih građevina koje čine „granično polje muzejski upotrebljivanih spomenika kulture“.²⁹⁵ Stari gradovi, dvorci ili palače izgubili su svoju izvornu namjenu uslijed promjene društvenih odnosa, a danas su mnogi prezentirani i uređeni tako da vraćaju posjetitelje u prošlost. Oni su zamišljeni kao cjeloviti eksponati, no njihova je arhitektura nerijetko nedovoljno muzeološki prezentirana, budući da se često više pažnje pridaje opremi i inventaru nego samoj arhitekturi. U svakom slučaju, potrebe suvremenog života, uz svjesno čuvanje vrijednosti spomenika, imat će ključnu ulogu pri odabiru nove namjene. Kategorija hotela-muzeja, kojoj su pousade bliske, poznata je u svijetu baštine, posebno u Europi gdje se nude smještaji za posjetitelje u posebno uređenim palačama, dvorcima i sličnim objektima. Pousade u arhitektonskim spomenicima izlažu pored suvremenih predmeta one povijesne, kao u muzeju, prvenstveno kako bi se stvorio ambijent vremena iz kojeg građevina potječe i zadivilo gosta veličanstvenošću prostora. Time su ti stari predmeti istovremeno i očuvani od propadanja, baš kao što su i cijele povijesne građevine koje ih smještaju prenamjenom u hotelske jedinice dobile novu priliku za život.

9. Zaključak

Od svojih početaka do danas, pousade su stvorile niz različitih prikaza povijesti i tradicije koja iskazuju promjene u shvaćanju baštine. Osnovale ih je 1942. godine Nova država čija je nacionalistička politika bila ključna za njihovo oblikovanje, pa su stoga prve, regionalne pousade bile novoizgrađeni objekti smješteni u različitim regijama zemlje čija su prepoznatljiva obilježja

---

²⁹¹ Isto.

²⁹² Isto.

²⁹³ Isto, str. 251.

²⁹⁴ Isto.

²⁹⁵ Isto, str. 252.

poput vokabulara portugalske kuće te lokalnih materijala i tehnika gradnje odražavali u svom oblikovanju (npr. *Pousada de Santo António*, Serém i *Pousada do Infante*, Sagres). Od sredine 20. stoljeća DGEMN je bio zadužen za izvođenje konzervatorsko-restauratorskih radova na povijesnim spomenicima i, potom, za osiguravanje nove namjene tim objektima koja će ih oživjeti. U skladu s tim, pousade su se počele postavljati u rehabilitirane arhitektonske spomenike, kao što su utvrde i samostani, te u povijesna središta (npr. *Pousada do Castelo*, Óbidos i *Pousada Mestre Afonso Domingues*, Batalha). Treće razdoblje u povijesti pousada (tzv. autorske pousade) započelo je krajem 20. st. sve naglašenijom ulogom arhitekta u planiranju adaptacije spomenika, pri čemu su nove pousade trebale predstavljati spoj arhitektove individualnosti i poštivanja zatečenih vrijednosti (npr. *Pousada de Santa Maria do Bouro*, Amares i *Pousada de Lisboa*, Lisabon, Praça do Comércio). Pousade su od 2003. godine pod upravom privatne turističke korporacije, *Grupo Pestana Pousadas*, koja je često kritizirana zbog politike naglašeno okrenute profitu, uslijed čega su mnoge starije pousade prodane, a u novoadaptiranim objektima prestala su se isticati narodna obilježja, koja su bila jedna od izvornih karakteristika pousada. Iz tih razloga ovom se privatizacijom učinilo korak unazad budući da je originalna ideja pousada donosila višestruke koristi, prvenstveno za lokalne zajednice koje su tako oživjele i za razvoj državnog gospodarstva i turizma, ali i za razvijanje svijesti o potrebi zaštite nacionalne baštine.

Iako se radi o specifičnoj pojavi nastaloj u kulturnom kontekstu jedne nacije, adaptacija u pousade može biti jedan od načina rehabilitacije arhitektonske baštine i upravljanja njome. Još od 19. st. u Europi se u teoriji isticala važnost zaštite spomenika kulture, no, nažalost, ni danas nisu rijetke slike zapuštenih, zaboravljenih i degradiranih objekata koji u sebi sadrže mnoge vrijednosti, kako one poput umjetničke i reprezentativne, tako i one skromnije, ali jednako važne, poput ambijentalne vrijednosti. U Hrvatskoj svjedočimo brojnim slučajevima loše ili nikakve brige za stare dvorce, palače, utvrde, ljetnikovce, stambene i druge značajne građevine, koji su rezultat dubokog neshvaćanja spomenutih vrijednosti, ali i konkretnih društvenih i političkih trauma koje su dovele do toga da se ta baština nalazi u stanju u kojem se nalazi. Stoga, izmjenom neodgovarajućih zakona i propisa, pružanjem financijske podrške te osvještavanjem spomeničkih vrijednosti kroz obrazovanje stanovništva na razini osnovnih i srednjih škola, sveučilišta te stručnih organizacija, a na razini šire javnosti putem raznovrsnih medija, predavanja, publikacija, izložbi i drugih oblika komunikacije, možemo spasiti našu baštinu od propadanja i osigurati joj budućnost kakvu zaslužuje.

Dodatak 1. Kronologija izgradnje pousada

Naziv Pousade	Lokacija	Arhitekt	Metoda zahvata	Otvorenje	Kategorija unutar mreže
Pousada de Santa Luzia	Elvas	Miguel Jacobetty Rosa	Nova namjenska gradnja	1942.	(izvan mreže pousada, otvorena kao hotel)
Pousada de São Gonçalo	Marão	Rogério de Azevedo	Nova namjenska gradnja	1942.	Charming Hotel
Pousada de Santo António	Serém	Rogério de Azevedo	Nova namjenska gradnja	1942.	(zatvorena)
Pousada de São Martinho	Alfeizerão	Veloso Reis Camelo	Nova namjenska gradnja	1943.	(izvan mreže pousada, Pousada za mlade)
Pousada de São Brás	São Brás de Alportel	Miguel Jacobetty Rosa	Nova namjenska gradnja	1944.	(izvan mreže pousada, otvorena kao poslovni prostor)
Pousada de São Tiago	Santiago do Cacém	Miguel Jacobetty Rosa	Nova namjenska gradnja	1945.	(zatvorena)
Pousada de São Lourenço	Manteigas	Rogério de Azevedo	Nova namjenska gradnja	1948.	(zatvorena)
Pousada do Castelo	Óbidos	João Filipe Vaz Martins	Adaptacija	1950.	Historic Hotel
Pousada de S. João Baptista	Berlenga	Rui Ângelo Couto	Adaptacija	1953.	(izvan mreže pousada, otvorena kao sklonište)
Pousada de São Pedro	Castelo de Bode	Miguel Jacobetty Rosa	Adaptacija	1954.	(zatvorena)
Pousada de São Bartolomeu	Bragança	José Carlos Loureiro, Pádua Ramos	Nova namjenska gradnja	1959.	Charming Hotel
Pousada do Infante	Sagres	Jorge Segurado	Nova namjenska gradnja	1960.	Charming Hotel

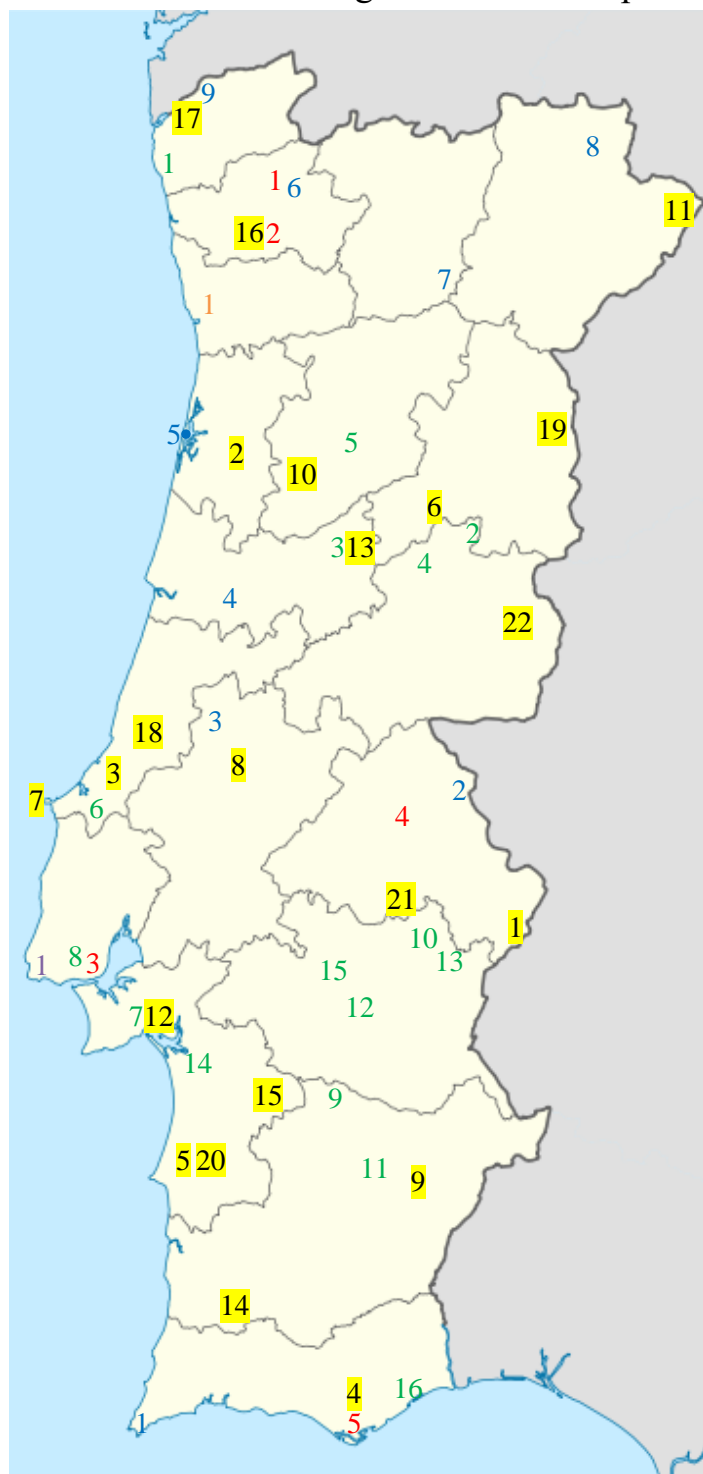
Pousada da Ria	Murtosa	Alberto Cruz	Nova namjenska gradnja	1960.	Charming Hotel
Pousada de São Gens	Serpa	Leonardo Castro Freire	Nova namjenska gradnja	1960.	(izvan mreže pousada, otvorena kao hotel)
Pousada de São Jerónimo	Caramulo	Alberto Cruz	Adaptacija	1962.	(zatvorena)
Pousada de Santa Catarina	Miranda do Douro	Leonardo Castro Freire	Adaptacija	1962.	(izvan mreže pousada, otvorena kao hotel)
Pousada de São Teotónio	Valença do Minho	João Anderson	Nova namjenska gradnja	1963.	Charming Hotel
Pousada dos Lóios	Évora	Rui Ângelo Couto	Adaptacija	1965.	Historic Hotel
Pousada de São Filipe	Setúbal	-	Adaptacija	1965.	(zatvorena)
Pousada de Santa Maria	Marvão	Alberto Cruz	Adaptacija	1967.	Charming Hotel
Pousada de São Bento	Caniçada	Eduardo Coimbra Brito	Adaptacija	1968.	Charming Hotel
Pousada Rainha Santa Isabel	Estremoz	Rui Ângelo do Couto	Adaptacija	1970.	Historic Hotel
Pousada de Santa Bárbara	Oliveira do Hospital	Manuel Tainha	Nova namjenska gradnja	1971.	(zatvorena)
Pousada de Santa Clara	Santa Clara-a-Velha	Raúl Chorão Ramalho	Adaptacija	1971.	(zatvorena)
Pousada de Vale do Gaio	Torrão	Raúl Chorão Ramalho	Adaptacija	1977.	(izvan mreže pousada, otvorena kao hotel)
Pousada de Nossa Senhora da Oliveira	Guimarães	Alberto Bessa	Adaptacija	1979.	(izvan mreže pousada, otvorena kao hotel)
Pousada de Santiago	Palmela	Luís dos Santos Castro Lobo	Adaptacija	1979.	Historic Hotel
Pousada do Monte Santa Luzia	Viana do Castelo	-	Adaptacija	1979.	Historic Hotel
Pousada de D. Dinis	Vila Nova de Cerveira	Alcino Soutinho	Adaptacija	1982.	(zatvorena)

Pousada Barão Forrester	Alijó	Fernando Ramalho	Adaptacija	1983.	Charming Hotel
Pousada de Santa Marinha da Costa	Guimarães	Fernando Távora	Adaptacija	1985.	Monument Hotel
Pousada Mestre Afonso Domingos	Batalha	-	Adaptacija	1985.	(izvan mreže pousada, otvorena kao hotel)
Pousada da Senhora das Neves	Almeida	Cristiano Moreira	Nova namjenska gradnja	1987.	(izvan mreže pousada, otvorena kao hotel)
Pousada Quinta da Ortiga	Santiago do Cacém	-	Adaptacija	1991.	(zatvorena)
Pousada de São Miguel	Sousel	Alfredo Mata Antunes	Adaptacija	1992.	(zatvorena)
Pousada do Monsanto	Monsanto	Duarte Nuno Simões	Adaptacija	1993.	(izvan mreže pousada)
Pousada do Castelo de Alvito	Alvito	Manuel Bagulho	Adaptacija	1993.	Historic Hotel
Pousada de Santa Cristina	Condeixa	Fernando Ramalho	Adaptacija	1993.	Charming Hotel
Pousada D. Maria I	Queluz	Carlos Manuel Ramos	Adaptacija	1994.	Historic Hotel
Pousada de São Francisco	Beja	E. Maia Rebelo e José Alves	Adaptacija	1994.	Historic Hotel
Pousada Flor da Rosa	Crato	João Luís Carrilho da Graça	Adaptacija	1995.	Monument Hotel
Pousada de Nossa Senhora da Assunção	Arraiolos	José Paulo dos Santos	Adaptacija	1996.	Historic Hotel
Pousada de Santa Maria do Bouro	Amares	Eduardo Souto Moura	Adaptacija	1997.	Monument Hotel
Pousada de D. João IV	Vila Viçosa	João de Almeida e Pedro F. Pinto	Adaptacija	1997.	Historic Hotel
Pousada de D. Afonso II	Alcácer do Sal	Diogo Lino Pimentel	Adaptacija	1998.	Historic Hotel
Pousada de Belmonte	Belmonte	Luís Rebelo de Andrade	Adaptacija	2001.	Historic Hotel
Pousada do Desagravo	Vila Pouca da Beira	António Monteiro	Adaptacija	2002.	Historic Hotel

Pousada do Forte de Santa Cruz	Horta	Alberto Cruz	Adaptacija	2004.	Historic Hotel
Pousada de São Sebastião	Angra do Heroísmo	Isabel Santos	Adaptacija	2006.	Historic Hotel
Pousada da Graça	Tavira	João Sousa Campos	Adaptacija	2006.	Historic Hotel
Pousada de Estoi	Faro	Gonçalo Byrne	Adaptacija	2009.	Monument Hotel
Pousada do Freixo	Porto	David Sinclair	Adaptacija	2009.	Pousada & National Monument
Pousada de Viseu	Viseu	Gonçalo Byrne	Adaptacija	2009.	Historic Hotel
Pousada de Cascais	Cascais	Gonçalo Byrne, David Sinclair	Adaptacija	2012.	Pousada & Art District
Pousada da Serra da Estrela	Guarda	Eduardo Souto Moura	Adaptacija	2014.	Historic Hotel
Pousada de Lisboa, Praça do Comércio	Lisboa	Jaime Morais	Adaptacija	2015.	Monument Hotel

Dodatak 2. Karta Portugala s označenim pousadama

Monument hotel

1. Pousada Mosteiro de Amares
2. Pousada Mosteiro Guimarães
3. Pousada de Lisboa
4. Pousada Mosteiro do Crato
5. Pousada Palácio de Estoi

Historic hotel

1. Pousada Viana do Castelo
2. Pousada Convento Belmonte
3. Pousada Convento Vila Pouca da Beira
4. Pousada Serra da Estrela
5. Pousada Viseu
6. Pousada Castelo Óbidos
7. Pousada Castelo Palmela
8. Pousada Palácio de Queluz
9. Pousada Castelo Alvito
10. Pousada Castelo Estremoz
11. Pousada Convento São Francisco Beja
12. Pousada Convento Évora
13. Pousada Convento Vila Viçosa
14. Pousada Castelo Alcácer do Sal
15. Pousada Convento Arraiolos
16. Pousada Convento Tavira
17. Pousada Forte Angra do Heroísmo
18. Pousada Forte da Horta

Charming hotel

1. Pousada Sagres
2. Pousada Marvão
3. Pousada Ourém
4. Pousada Condeixa, Coimbra
5. Pousada Ria, Aveiro
6. Pousada Caniçada, Gerês
7. Pousada Palacete Alijó, Douro
8. Pousada Bragança
9. Pousada Valença

Pousada & National Monument

1. Pousada de Freixo, Porto

Pousada & Art District

1. Pousada de Cascais, Cascais

Pousade izvan *Grupo Pestana Pousadas*

1. Pousada de Santa Luzia, Elvas
2. Pousada de Santo António, Serém
3. Pousada de São Martinho, Alfeizerão
4. Pousada de São Brás, São Brás de Alportel
5. Pousada de São Tiago, Santiago do Cacém
6. Pousada de São Lourenço, Manteigas
7. Pousada de S. João Baptista, Berlenga
8. Pousada de São Pedro, Castelo de Bode
9. Pousada de São Gens, Serpa
10. Pousada de São Jerónimo, Caramulo
11. Pousada de Santa Catarina, Miranda do Douro
12. Pousada de São Filipe, Setúbal
13. Pousada de Santa Bárbara, Oliveira do Hospital
14. Pousada de Santa Clara, Santa Clara-a-Velha
15. Pousada de Vale do Gaio, Torrão
16. Pousada de Nossa Senhora da Oliveira, Guimarães
17. Pousada de D. Dinis, Vila Nova de Cerveira
18. Pousada Mestre Afonso Domingos, Batalha
19. Pousada da Senhora das Neves, Almeida
20. Pousada Quinta da Ortiga, Santiago do Cacém
21. Pousada de São Miguel, Sousel
22. Pousada do Monsanto, Monsanto

Popis literature

1. Almeida, E. M. Alves de. Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal. Disertacija. Lisboa, 2014.
2. Arhitektura. // Hrvatski jezični portal. URL: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elxiXA%3D%3D (10.2.2017.)
3. Belcher, M. Exhibitions in museums. Leicester ; London : Leicester University Press, 1992.
4. Bessa-Luís, A. Pousadas de Portugal : Moradas de sonho. Lisboa : Edições INAPA, 2006.
5. Bračak. URL: <http://www.regea.org/images/Bracak-letak-lq.pdf> (10.2.2017.)
6. Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013.
7. Cros, H. du; McKercher, B. Cultural Tourism. London ; New York : Routledge, 2015.
8. Ćorić, F. Prenamjena dvoraca kao gospodarski pokretač razvoja. // Međunarodni znanstveno-stručni skup Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima. Zagreb : Arhitektonski fakultet, 2005.
9. Direção Geral do Património Cultural: DGPC. URL: <http://www.patrimoniocultural.pt/pt/> (10.2.2017.)
10. Figueiredo, S. M. de. Pousada de Santa Bárbara : Tradição e modernidade. Disertacija. Coimbra, 2013.
11. Lobo, S. Pousadas de Portugal: reflexos da arquitectura portuguesa do século XX. Coimbra : Imprensa da Universidade de Coimbra, 2006.
12. Marasović, T. Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu. Split : Sveučilište u Splitu ; Društvo konzervatora Hrvatske ; Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 1985.
13. Maroević, I. Komunikacijska uloga muzejske izložbe. // Informatica Museologica. 19, 1-2(1989), str. 90-91.
14. Maroević, I. Muzejska publikacija kao oblik muzejske komunikacije. // Informatica museologica. 32, 3-4(2001), str. 10-13.
15. Maroević, I. Sadašnjost baštine. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1986.
16. Maroević, I. Uvod u muzeologiju. Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta, 1993.

17. Maroević, I. Zamjena za muzejske predmete : (tipologija i definicija). // *Informatica Museologica*. 16, 3-4(1986), str. 5-6.
18. Miller, Jack V.; Miller, Ruth Ellen. Museum lighting - Pure and simple. URL: <http://www.nouvir.com/pdfs/MuseumLighting.pdf> (10.2.2017.)
19. Molotch, H. How you can see a building in a museum? // *Contexts*. 5, 3(2006), str. 62-64.
20. Monumentos. URL: http://www.monumentos.pt/Site/APP_PagesUser/Default.aspx (10.2.2017.)
21. Najam prostora – Muzej za umjetnost i obrt. URL: <https://www.muo.hr/usluge/> (10.2.2017.)
22. Pestana hotel group. URL: <http://www.pestana.com/pt> (10.2.2017.)
23. Prista, M. From displaying to becoming national heritage: the case of the Pousadas de Portugal. // *National Identities*. 17, 3(2015), str. 1-21.
24. Publikacija. // Hrvatski leksikon. URL: <http://www.hrleksikon.info/definicija/publikacija.html> (10.2.2017.)
25. Radovanlija Mileusnić, S. Pregled tipologija, formalnih i sadržajnih obilježja muzejskih publikacija : rezultati istraživanja hrvatskog muzejskog izdavaštva. // *Informatica museologica*. 32, 3-4(2001), str. 14-18.
26. *Restauro*. // Dicionário infopédia da Língua Portuguesa com Acordo Ortográfico. URL: <https://www.infopedia.pt/dicionarios/lingua-portuguesa/restauro> (10.2.2017.)
27. Salazar, António de Oliveira. // Hrvatska enciklopedija. URL: <http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54163> (10.2.2017.)
28. Santos, D. A. Nogueira. Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória. Disertacija. Coimbra, 2012.
29. Santos, J. R. dos; Neto, J. C. Pousada do Convento do Carmo em Salvador da Bahia: A experiência das Pousadas de Portugal na reabilitação de edifícios monásticos para pousadas turísticas. // *Anais do ArquiMemória 3 - Encontro Nacional de Arquitetos sobre Preservação do Patrimônio Edificado – Patrimônio Edificado: Função Social, Integração e Participação*. Salvador da Bahia : Instituto de Arquitetos do Brasil, 2008.
30. Stublić, H. Radni materijali s predavanja *Prezentacija i reprezentanti arhitektonske baštine na muzejskoj izložbi* na 2. kongresu hrvatskih muzealaca.
31. Stubbs, J.; Makaš, E. Architectural Conservation : in Europe and the Americas : national experiences and practice. New Jersey : John Wiley and Sons, 2011.

32. The manual of museum exhibitions / uredili Barry Lord i Gail Dexter Lord. Walnut Creek, Calif. [etc.] : Altamira Press, a Division of Rowman & Littlefield Publishers, 2002.
33. Timothy, Dallen J.; Boyd, Stephen W. Heritage tourism. New York : Prentice Hall, 2003.
34. Trojak, S. Održana međunarodna konferencija "Europska iskustva u revitalizaciji dvoraca i povijesnih zgrada". // GO 21. 7(2008), str. 6. URL: <http://www.dvorci.hr/dokumenti/Razno/Mediji15GO21.pdf> (10.2.2017.)
35. Vaz, R. M. F. Álvares Guedes. Património : Intervir ou Interferir? : Sta. Marinha da Costa e Sta. Maria do Bouro. Disertacija. Coimbra, 2009.
36. Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Disertacija. Lisboa, 2008.
37. Vinterhalter, J. Suvremena umjetnost u publikacija i na CD-ROM-ovima. // Informatica museologica. 32, 3-4(2001), str. 27-29.
38. Vrijedna donacija MVEP-a Muzeju za umjetnost i obrt. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=12993> (10.2.2017.)
39. Vujić, Ž. Radni materijali iz kolegija *Muzejske izložbe* na diplomskom studiju Muzeologije i upravljanja baštinom, ak. god. 2014./2015.
40. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. URL: <http://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (10.2.2017.)

Slikovni prilozi

Slika 1. Raul Lino, *A Casa portuguesa*, 1929. Izvor: <https://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/77466/2/105844.pdf> (10.2.2017.)

Slike 2 i 3. Prijedlozi za Hotel Modelo; arhitekt Manuel Marques za područje Minho i arhitekt Faria da Costa za područje Algarve. Izvor: Almeida, E. M. Alves de. *Reconversão do património : o caso das pousadas de Portugal*. Disertacija. Lisboa, 2014.

Slike 4 i 5. Vodič dobre prakse postupanja s gostima SNI-a, 1941. Izvor: <http://restosdecolecao.blogspot.pt/2012/06/pousada-de-santiago-do-cacem.html> (10.2.2017.)

Slika 6. *Pousada de São Gonçalo*, Marão, 1942. Izvor: iz: Casaca, C. Garcia. *Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos*. Disertacija. Lisboa, 2013.

Slika 7. *Pousada de Santa Luzia*, Elvas, 1942. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Disertacija. Coimbra, 2012.

Slika 8. *Pousada de Santo António*, Serém, 1942. Izvor: <http://restosdecolecao.blogspot.pt/2012/01/primeiras-pousadas-de-portugal.html> (10.2.2017.)

Slika 9. *Pousada de São Martinho*, Alfeizerão, 1943. Izvor: <http://restosdecolecao.blogspot.pt/2012/01/primeiras-pousadas-de-portugal.html> (10.2.2017.)

Slika 10. *Pousada de São Brás*, São Brás de Alportel, 1944. Izvor: <http://restosdecolecao.blogspot.pt/2012/08/pousada-de-s-bras-de-alportel.html> (10.2.2017.)

Slika 11. *Pousada de São Lourenço*, Manteigas, 1948. Izvor: <http://restosdecolecao.blogspot.pt/2012/01/primeiras-pousadas-de-portugal.html> (10.2.2017.)

Slike 12. i 13. *Pousada de São Tiago*, Santiago do Cacém, 1945. Izvor: <http://www.patrimoniocultural.pt/en/patrimonio/patrimonio-imovel/pesquisa-do-patrimonio/classificado-ou-em-vias-de-classificacao/geral/view/4377476> i <http://restosdecolecao.blogspot.pt/2012/06/pousada-de-santiago-do-cacem.html> (10.2.2017.)

Slika 14. *Pousada de São Teotónio*, Valença do Minho, 1963. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Disertacija. Coimbra, 2012.

Slika 15. *Pousada de Santa Bárbara*, Póvoa das Quartas, 1971. Izvor: Figueiredo, S. M. de. *Pousada de Santa Bárbara : Tradição e modernidade*. Disertacija. Coimbra, 2013.

Slika 16. *Pousada de São Gens*, Serpa, 1960. Izvor: <http://retratosdeportugal.blogspot.pt/2011/11/serpa-pousada-de-s-gens.html> (10.2.2017.)

Slika 17. *Pousada de São Jerónimo*, Caramulo, 1960. Izvor: <http://retratosdeportugal.blogspot.pt/2011/03/caramulo-pousada-de-sao-jeronimo.html> (10.2.2017.)

Slika 18. *Pousada da Senhora das Neves*, Almeida, 1987. Izvor: Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013.

Slika 19. *Pousada de São Pedro*, Castelo de Bode, 1954. Izvor: Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013.

Slika 20. *Pousada de Santa Catarina*, Miranda do Douro, 1962. Izvor: Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013.

Slika 21. *Pousada de São Bento*, Caniçada, Gerês, 1968. Izvor: Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013.

Slika 22. *Pousada de Santa Clara*, Santa Clara-a-Velha, 1971. Izvor: Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013.

Slika 23. *Pousada de Vale do Gaio*, Torrão, 1977. Izvor: <http://www.valedogaio.com/pt/hotel-overview.html> (10.2.2017.)

Slika 24. *Pousada do Infante*, Sagres, 1960. Izvor: Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013.

Slika 25. *Pousada da Ria*, Aveiro, 1960. Izvor: <http://www.pousadas.pt/pt/hotel/pousada-ria> (10.2.2017.)

Slike 26. i 27. *Pousada dos Lóios*, Évora, 1965. Izvor: Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Disertacija. Lisboa, 2013.

Slika 28. *Pousada de São João Baptista*, Ilha da Berlenga, 1953. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Disertacija. Coimbra, 2012.

Slika 29. *Pousada de São Filipe*, Setúbal, 1965. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Dissertação. Coimbra, 2012.

Slika 30. *Pousada Rainha Santa Isabel*, Estremoz, 1970. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Dissertação. Coimbra, 2012.

Slika 31. *Pousada de Santiago*, Palmela, 1979. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Dissertação. Coimbra, 2012.

Slika 32. *Pousada de D. Dinis*, Vila Nova de Cerveira, 1982. Izvor: Casaca, C. Garcia. *Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos*. Dissertação. Lisboa, 2013.

Slika 33. *Pousada de Alvito*, Alvito, 1993. Izvor: <http://www.pousadas.pt/pt/hotel/pousada-alvito> (10.2.2017.)

Slika 34. *Pousada de São Francisco*, Beja, 1994. Izvor: <http://www.pousadas.pt/pt/hotel/pousada-beja> (10.2.2017.)

Slika 35. *Pousada de Santa Maria*, Marvão, 1967. Izvor: <http://www.pousadas.pt/pt/hotel/pousada-marvao> (10.2.2017.)

Slika 36. *Pousada de Nossa Senhora da Oliveira*, Guimarães, 1979. Izvor: <http://www.hoteldaoliveira.com/> (10.2.2017.)

Slika 37. *Pousada Barão Forrester*, Alijó, 1983. Izvor: <http://www.pousadas.pt/pt/hotel/pousada-alijo> (10.2.2017.)

Slika 38. *Pousada Mestre Afonso Domingues*, Batalha, 1983. Izvor: Casaca, C. Garcia. *Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos*. Dissertação. Lisboa, 2013.

Slike 39. i 40. *Pousada da Flor da Rosa*, Crato, 1995. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Dissertação. Coimbra, 2012.

Slike 41. i 42. *Pousada de Nossa Senhora da Assunção*, Arraiolos, 1996. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu : metamorfose e reciclagem de uma memória*. Dissertação. Coimbra, 2012.

Slike 43. i 44. *Pousada de D. João IV*, Vila Viçosa, 1997. Izvor: Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008. i <http://www.pousadas.pt/pt/hotel/pousada-vila-vicosa> (10.2.2017.)

Slike 45. i 46. *Pousada de D. Afonso II*, Alcácer do Sal, 1998. Izvor: <http://comissao-trabalhadores-pousadas.blogspot.pt/2012/04/reuniao-com-trabalhadores-da-pousada-d.html> (10.2.2017.)

Slike 47. *Pousada da Serra da Estrela*, 2014. Izvor: <http://comissao-trabalhadores-pousadas.blogspot.pt/2014/10/comissao-trabalhadores-das-pousadas-na.html> (10.2.2017.)

Slike 48. *Pousada de Lisboa*, Praça do Comércio, 2015. Izvor: <http://www.pestana.com/en/hotel/pousada-lisboa> (10.2.2017.)

Slike 49. Palaça dos Alcaides (danas *Pousada do Castelo*), Óbidos; stanje prije i nakon obnove. Izvor: Casaca, C. Garcia. Intervenção no património : três casos de reconversão de espaços monásticos. Dissertação. Lisboa, 2013.

Slike 50. Tlocrt prvog kata Pousade do Castelo. Izvor: Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008.

Slike 51. *Pousada do Castelo* – Ulaz u dvorište. Izvor: vlastita fotografija.

Slike 52. *Pousada do Castelo* – Dvorište. Izvor: vlastita fotografija.

Slike 53. *Pousada do Castelo* – Prozor manuelinskog stila. Izvor: vlastita fotografija.

Slike 54. *Pousada do Castelo* – Ulazni portal drugog kata.

Slike 55. *Pousada do Castelo* – Dnevni boravak. Izvor: vlastita fotografija.

Slike 56. *Pousada do Castelo* – Uski hodnik. Izvor: vlastita fotografija.

Slike 57. *Pousada do Castelo* – Hodnik sa sobama. Izvor: vlastita fotografija.

Slike 58. *Pousada do Castelo* – Pogled s balkona. Izvor: vlastita fotografija.

Slike 59. Crkva i *Pousada da Santa Marinha da Costa*. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 60. Tlocrt prizemlja *Pousade de Santa Marinha da Costa*. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 61. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Novo krilo. Izvor: Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008.

Slika 62. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Klaustar. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 63. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Detalj klaustara. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 64. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Dnevni boravak u prizemlju. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 65. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Restoran. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 66. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Dnevni boravak na 1. katu. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 67. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Balkon sv. Jeronima. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 68. *Pousada de Santa Marinha da Costa* – Vrt. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 69. Pogled na samostanski kompleks Santa Maria do Bouro. Izvor: <http://www.patrimoniocultural.pt/pt/patrimonio/patrimonio-imovel/pesquisa-do-patrimonio/classificado-ou-em-vias-de-classificacao/geral/view/74590> (10.2.2017.)

Slika 70. Tlocrt prizemlja *Pousade de Santa Maria do Bouro*. Izvor: Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008.

Slika 71. *Pousada de Santa Maria do Bouro* – Klaustar. Izvor: <http://www.patrimoniocultural.pt/pt/patrimonio/patrimonio-imovel/pesquisa-do-patrimonio/classificado-ou-em-vias-de-classificacao/geral/view/74590> (10.2.2017.)

Slika 72. *Pousada de Santa Maria do Bouro* – Eksterijer. Izvor: Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008.

Slika 73. *Pousada de Santa Maria do Bouro* – Restoran. Izvor: Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008.

Slika 74. *Pousada de Santa Maria do Bouro* – Hodnici. Izvor: Venda, C. F. Fidalgo de Sousa. Reabilitação e reconversão de usos: o caso das pousadas como património. Dissertação. Lisboa, 2008.

Slika 75. Tlocrt prizemlja bivše bolnice Santa Casa da Misericórdia. Izvor: Santos, D. A. Nogueira. *Pousada de Viseu* : metamorfose e reciclagem de uma memória. Dissertação. Coimbra, 2012.

Slika 76. *Pousada de Viseu* – Ulazno pročelje. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 77. *Pousada de Viseu* – Klaustar. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 78. *Pousada de Viseu* – Prostorija za pušače. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 79. *Pousada de Viseu* – Hodnici. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 80. *Pousada de Viseu* – Fotografija stanja prije obnove. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 81. *Pousada de Viseu* – Klaustar. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 82. *Pousada de Viseu* – Katovi i pokrov. Izvor: vlastita fotografija.

Slika 83. Dvorac Bosiljevo. Izvor: <http://www.radio-mreznica.hr/vijesti/30-7-2011/nastavljena-devastacija-dvorca-bosiljevo> (10.2.2017.)

Slika 84. Hotel Grand, Kupari. Izvor: <https://www.flickr.com/photos/xjrlkix/9076555171/> (10.2.2017.)

Slika 85. Primjeri uzoraka kruženja prema Lehmbrucku. Izvor: Vujić, Ž. Radni materijali iz kolegija Muzejske izložbe na diplomskom studiju Muzeologije i upravljanja baštinom, ak. god. 2014./2015.

Slika 86. Tlocrt pristupnog i izložbenog prostora. Izvor: uređen tlocrt s web stranica MUO, <https://www.muio.hr/usluge/> (10.2.2017.)

Slika 87. Tlocrt prve prostorije – *Uvodna prostorija*.

Slika 88. Tlocrt druge prostorije – *Regionalne pousade – 1. faza.*

Slika 89. Tlocrt treće prostorije – *Regionalne pousade – 2. faza.*

Slika 90. Tlocrt četvrte prostorije – *Pousade kao prostori uživanja.*

Slika 91. Tlocrt pete prostorije – *Pousade u spomenicima.*

Slika 92. Tlocrt šeste prostorije – *Autorske pousade.*

Slika 93. Tlocrt posljednje prostorije – *Pousade kao uzor za zaštitu hrvatske arhitektonske baštine.*